

Razvoj slovenskih zelenih strank v primerjalni perspektivi

Objavljeno v knjižni zbirki **Politika**

Simona Kustec Lipicer (ur.)
Politične vsebine in volilna kampanja

Alenka Krašovec (ur.)
Volitve v Evropski parlament 2009

Tomaž Deželan
Nasproti evropskemu federalizmu?

Simona Kustec Lipicer, Samo Kropivnik, Tomaž Deželan, Alem Maksuti
Volilni programi in stališča

Drago Zajc, Samo Kropivnik, Simona Kustec Lipicer
Od volilnih programov do koalicijskih pogodb

Janko Prunk, Metka Rangus
Sto let življenja slovenskih političnih strank: 1890–1990

Danica Fink Hafner (ed.)
*The Development of Civil Society in the Countries
on the Territory of the Former Yugoslavia since 1980s*

Danica Fink-Hafner, Matej Knep, Meta Novak
The Slovenian Greens: From Early Success to Long-Term Failure

Damjan Lajh, Meta Novak
Organizirana civilna družba v procesih odločanja na ravni Evropske Unije

Meta Novak
Izražanje političnih mnenj v anketah

Razvoj slovenskih zelenih strank v primerjalni perspektivi

Danica Fink Hafner, Meta Novak in Matej Knep

POLITIKA

Danica Fink Hafner, Meta Novak in Matej Knep
Razvoj slovenskih zelenih strank v primerjalni perspektivi

Knjižna zbirka: POLITIKA
Urednica knjižne zbirke: prof. dr. Alenka Krašovec

Izdajatelj: Fakulteta za družbene vede
Za založbo: Hermina Krajnc

Copyright © po delih in v celoti FDV 2017, Ljubljana.
Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.
Vse pravice pridržane.

Recenzenta: prof. dr. Ladislav Cabada in izr. prof. dr. Drago Zajc
Jezikovni pregled: Tadeja Rozman in Barbara Korun
Prevod delov iz angleškega izvirnika: Iztok Kosem
Naslovnica: Janko Testen
Prelom: Leon Beton

Ljubljana, 2017

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

329.63:502/504(497.4)(0.034.2)

FINK-Hafner, Danica
Razvoj slovenskih zelenih strank v primerjalni perspektivi [Elektronski vir] /
Danica Fink Hafner, Meta Novak in Matej Knep ; [prevod delov iz angleškega
izvirnika Iztok Kosem]. - El. knjiga. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2017.
- (Knjižna zbirka Politika)

ISBN 978-961-235-817-4 (pdf)
1. Novak, Meta 2. Knep, Matej
290358272

Kazalo

Kratice	ix
O avtorjih	xv
Zahvala	xvii
1 Uvod	1
2 Raziskovalno vprašanje in metodologija	7
3 Teoretični vidiki: dejavniki razvoja zelenih strank	11
Politično okolje	11
Značilnosti subjektivnih dejavnikov zelenih strank v času razvoja strank	12
Gospodarska kriza	14
4 Razvoj zelenih strank v Sloveniji	17
Od družbenega gibanja do strankarske politike	17
Zelene stranke na volitvah	20
Frakcije in koalicije zelenih strank	24
Zeleni v vladi	27
5 Pojasnitev razvoja zelenih strank v Sloveniji	31
Politično okolje	31
Subjektivni dejavniki v razvoju strank	46
<i>Organizacijski razvoj zelenih strank v Sloveniji</i>	46
<i>Ideološka razhajanja in notranji spori med zelenimi</i>	48
<i>Vpliv gospodarske krize</i>	53
Sklepne misli	60
6 Razvoj zelenih strank v državah srednje in vzhodne Evrope	63
Pregled razvoja zelenih strank v državah srednje in vzhodne Evrope	64
Zelene stranke na demokratičnih volitvah	76
Dejavniki razvoja zelenih strank v srednji in vzhodni Evropi	78

<i>Politično okolje</i>	78
<i>Subjektivni dejavniki pri zelenih strankah</i>	87
7 Zaključek: slovenske zelene stranke v primerjalni perspektivi	91
8 Literatura	97
Priloge	121
Priloga 1: Seznam registriranih političnih strank v Sloveniji na dan 23. novembra 2017.....	121
Priloga 2: Delež vprašanih na vprašanje 'Za katere od naštetih stvari je po vašem mnenju vredno tvegati in tudi nekaj žrtvovati'.....	125
Priloga 3: Zadovoljstvo z življenjskim okoljem, EUROSTAT 2015	126
Priloga 4: Delež odgovorov na vprašanje 'Kateri cilj je po vašem mnenju v Sloveniji najbolj zaželen? Kateri cilj je drugi najbolj? Kateri cilj je najmanj pomemben?'	127
Priloga 5: Podpora okoljskim gibanjem.....	127
Priloga 6: Okoljske prakse.....	128
Priloga 7: Delež odgovorov 'vlada bi morala zagotoviti 'veliko več' + 'nekaj več denarja' na vprašanje 'Prosimo vas, da nam za spodaj naštet področja poveste, ali bi po vaši sodbi morala slovenska vlada zagotoviti zanje manj, enako ali več denarja kot doslej. Pri tem pomislite na to, da bi povečani izdatki na enih področjih terjali zmanjšanje na drugih oz. zvišanje davkov in prispevkov?'	128
Priloga 8: Delež odgovorov na vprašanji 'Katera od navedenih tem je v Sloveniji danes najbolj pereča? In katera je naslednja najbolj pereča tematika?'	129
Priloga 9: Delež odgovorov na vprašanji 'Kateri od navedenih problemov (če sploh kateri), je po vašem mnenju najbolj pomemben za Slovenijo kot celoto? In kateri od navedenih problemov (če sploh kateri), najbolj prizadene vas in vašo družino?'	129
Priloga 10: Delež odgovorov na vprašanje: 'Našteli vam bomo nekaj področij vsakdanjega življenja, vi pa ocenite, ali bi se razmere na naštetih področjih izboljšale ali poslabšale, če bi Slovenija postala članica EU?'	130

Priloga 11: Zagotavljanje večje zaščite okolja.....	130
Priloga 12: Rezultati zelenih političnih strank, ki so članice Evropske zelene stranke na zadnjih nacionalnih volitvah.....	131
Priloga 13: Seznam poslancev v Skupini Zelenih/ Evropske svobodne zveze v Evropskem parlamentu v mandatu 2014–2019.....	132
Index	133

Kratice

ALDE	Skupina Zavezništva liberalcev in demokratov za Evropo (Group of the Alliance of Liberals and Democrats for Europe)
ARRS	Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije
ČSSD	Češka socialdemokratska stranka
DEMOS	Demokratska opozicija Slovenije
DeSUS	Demokratska stranka upokojencev Slovenije
DLGV	Državljanska lista Gregorja Viranta
EFGP	Evropska federacija zelenih strank (European Federation of Green Parties)
EG	Evropski Zeleni (European Greens)
EP	Evropski parlament
EPP	Evropska ljudska stranka (Krščanski demokrati) (European People's Party [Christian Democrats])
EPP-ED	Evropska ljudska stranka – Evropski demokrati (European People's Party – European Democrats)
EU	Evropska unija
HE	hidro elektrarna
HZDS	Gibanje za Demokratično Slovaško
IDS	Iniciativa za demokratični socializem
KDU-ČSL	Krščansko-demokratska unija – Češko-slovaška ljudska stranka
LDS	Liberalna demokracija Slovenije

LMP	Politika je lahko drugačna (Lehet Más a Politika)
LSU	Liberalna socialna unija
LZČPV	Lista za čisto pitno vodo
ODS	Državljanska demokratska stranka
PES	Stranka evropskih socialistov (Party of European Socialists)
REG	Romunsko ekološko gibanje (Miscarea Ecologistă din România)
RES	Romunska ekološka stranka (Partidul Ecologist Român)
RS	Republika Slovenija
S&D	Skupina naprednega zavezništva socialistov in demokratov (Group of the Progressive Alliance of Socialists and Democrats)
SDL	Stranka demokratične levice
SDS	Slovenska demokratska stranka
SEG	Stranka ekoloških gibanj Slovenije
SF	Svobodni forum (Svobodné forum)
SJM	Slovensko javno mnenje
SKD	Slovenski krščanski demokrati
SLS	Slovenska ljudska stranka
SMC	Stranka modernega centra
SMS- Zeleni	Stranka mladih – Zeleni Evrope
SMS	Stranka mladih Slovenije
SZ	Stranka zelenih
SZA	Slovaška zelena alternativa (Slovenská zelená alternatíva)
SZOPK	Slovaška unija zaščitnikov okolja (Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny)
SZS	Stranka zelenih na Slovaškem (Strana zelených na Slovensku)
TRS	Stranka za trajnostni razvoj Slovenije
VPN	Javnost proti nasilju (Verejnosť proti násiliu)

ZK	Zelena koalicija
ZL	Združena levica
ZS	Zeleni Slovenije
ZSMS	Zveza socialistične mladine Slovenije

Seznam tabel

Tabela 1: Seznam slovenskih zelenih strank, ki so kandidirale na državnih parlamentarnih volitvah in na volitvah v Evropski parlament (EP), in njihovi rezultati na volitvah (delež glasov in v oklepaju število zagotovljenih sedežev v parlamentu)	21
Tabela 2: Seznam slovenskih političnih strank s predstavniki v Evropskem parlamentu, njihove povezave s strankami na evropski ravni in število evropskih poslancev v obdobju 2004–2014	23
Tabela 3: Rezultati slovenskih zelenih strank na lokalnih volitvah v mestnih občinah	25
Tabela 4: Člani zelenih strank v slovenskih koalicijskih vladah (1990–2015).....	27
Tabela 5: Značilnosti strankarskih sistemov takoj po državnih volitvah (obdobje 1990–2014).....	34
Tabela 6: Politične osebnosti in njihov ugled. Kumulativni deleži prvega, drugega, tretjega in četrtega politika po ugledu v odstotkih.....	37
Tabela 7: Odnos do naravne lepote v gorah.....	41
Tabela 8: Vodilne in obrobne stranke parlamentarnega strankarskega sistema v Sloveniji takoj po volitvah (1992–2014).....	54
Tabela 9: Delež pritrdilnih odgovorov na vprašanja ekološkega aktivizma	59
Tabela 10: Rezultati zelenih političnih strank, ki so članice Evropske zelene stranke na zadnjih nacionalnih volitvah v državah srednje in vzhodne Evrope.....	77
Tabela 11: Volilni sistem v državah srednje in vzhodne Evrope.....	79
Tabela 12: Seznam poslancev v Skupini Zelenih/Evropske svobodne zveze v Evropskem parlamentu v mandatu 2014–2019 v državah srednje in vzhodne Evrope.....	84
Tabela 13: Učinki treh dejavnikov na razvoj zelenih strank v Sloveniji in državah srednje in vzhodne Evrope	94

Seznam slik

Slika 1: Kumulativni delež volilnih glasov za zelene stranke na parlamentarnih volitvah v Sloveniji od leta 1990	9
Slika 2: Ali vas v vašem življenjskem in delovnem okolju spodaj navedeni pojavi ogrožajo, motijo ali pa jih sploh ni? Skupni delež odgovorov 'Življenjsko me ogroža' in 'Mi škoduje, me zelo moti'	43
Slika 3: Delež odgovorov na vprašanja 'Pomislite na čas volitev v Državni zbor septembra lani [2008]. Kaj je bila za vas osebno najpomembnejša tema v predvolilnem času? In katera je bila druga najpomembnejša tema za vas osebno? Sedaj pa pomislite na današnje razmere. Kateri je po vašem mnenju najbolj pereč politični problem, s katerim se Slovenija sooča danes? In kateri je drugi najpomembnejši politični problem v Sloveniji danes?'	57

O avtorjih

Danica FINK HAFNER je redna profesorica na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, vodja raziskovalnega programa P5–0136 *Politološke raziskave* in vodja raziskovalnega projekta N5–0023 *Primerjalno raziskovanje organizacijskega razvoja nacionalnih interesnih skupin v Evropi*, ki ga skupaj s flamsko raziskovalno agencijo sofinancira ARRS (www.cigsurvey.eu).

Meta NOVAK je docentka na Centru za politološke raziskave na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Sodelovala je pri raziskovalnem programu P5–0136 *Politološke raziskave*, evropskem raziskovalnem projektu 10-ECPR-008 ARRS-N5–0014 *Comparative Research on Interest Group Politics in Europe* – INTEREURO (www.intereuro.eu) in raziskovalnem projektu ARRS N5–0023 *Primerjalno raziskovanje organizacijskega razvoja nacionalnih interesnih skupin v Evropi* (www.cigsurvey.eu).

Matej KNEP je pri prvi monografiji o zelenih strankah v Sloveniji (2015) sodeloval kot asistent na Centru za politološke raziskave na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, član raziskovalnega programa P5–0136 *Politološke raziskave* in sodelavec pri evropskem raziskovalnem projektu na področju družbenih ved 10-ECPR-008 ARRS-N5–0014 *Comparative Research on Interest Group Politics in Europe* – INTEREURO (www.intereuro.eu).

Zahvala

Monografija je nastala v okviru raziskovalnega programa P5–0136 Politološke raziskave, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

Razširjena monografija v slovenskem jeziku deloma temelji na znanstveni monografiji v angleškem jeziku *The Slovenian Greens: From Early Success to Long-Term Failure*. V njej so nekateri podatki osveženi, dodani pa sta tudi dve novi poglavji: *Razvoj zelenih strank v državah srednje in vzhodne Evrope* in *Zaključek: slovenske zelene stranke v primerjalni perspektivi*.

Zahvaljujemo se profesorju Stanetu Kranjcu za pomoč pri zbiranju gradiva o zelenih strankah v Sloveniji.

Zahvaljujemo se dr. Ladislavu Cabadi, dr. Dragu Zajcu in dr. Alenki Krašovec za kolegialno kritiko prvotnega besedila, ki je prispevala h končni različici besedila te knjige.

Danica Fink Hafner
Meta Novak
Matej Knež

Ljubljana, november 2017

1 UVOD

Zelene stranke se pri uspešnem zagotavljanju (zlasti dolgoročne) udeležbe v parlamentu srečujejo s številnimi izzivi. Tako so si npr. irski in češki zeleni uspeli zagotoviti sedeže v parlamentu, a so izgubili legitimnost zaradi vstopa v šibko vladno koalicijo z desnico (Jepps, 2010). V Romuniji so zeleni dosegli prve uspehe, ko so izkoristili način glasovanja, ki je zmedel volivce¹, s čimer so si zagotovili sedeže v parlamentu, a je bila njihova legitimnost vprašljiva (Pavlínek in Pickles, 2000: 190–191). Ravno nasprotno so zeleni na Nizozemskem že dolga leta redni člani parlamenta, čeprav je strankarski sistem odvisen predvsem od nizozemskega konsociativnega političnega sistema. Zeleni Anglije in Walesa so prvič postali člani spodnjega doma britanskega parlamenta leta 2010; stranka je dobila več kot milijon glasov po vsej državi, a je zaradi volilnega sistema relativne večine dobila samo en sedež v parlamentu (Crossley, 2015). Čeprav mnogi trdijo, da se je podpora zelenim povečala po prehodu iz moderne industrijske družbe v postmoderno postindustrijsko družbo (Bürklin, 1985), pa to drži predvsem za posocialistične vzhodnoevropske države (zaradi posocialističnih tranzicij) in manj za zahodnoevropske države. Pri prvem vstopu v parlament igrajo ključno vlogo strukturni in subjektivni dejavniki² (Bolleyer, 2013), redke pa so raziskave o tem,

¹ Po navedbah Pavlínea in Picklesa (Pavlínek in Pickles, 2000: 190–191) so mnogi volivci volili Romunsko ekološko stranko (Partidul Ecologist Român – RES) namesto stranke Romunsko ekološko gibanje (Mișcarea Ecologistă din România – REG). RES je bila tesno povezana z vladajočo stranko, ustanovljena pa naj bi bila zato, da bi razbila opozicijo. Na volilnem listku, kjer je bilo nanizanih osemdeset strank, je bila RES pozicionirana bolje kot REG.

² Izraz subjektivni dejavniki (ang. agency factors) se v tej monografiji nanaša na delovanje članov stranke, še posebej vodstva stranke.

kako nove stranke in zlasti nove zelene stranke svoje parlamentarne sedeže ohranijo (Fink Hafner in Krašovec, 2013).

Kateri dejavniki so torej odločilnega pomena za uspeh zelenih strank na volitvah? Raziskave so se doslej osredotočale na omejen nabor dejavnikov, ki jih lahko delimo na *zunanje (strukturne)* in *notranje (subjektivne)*. Med pogosto omenjenima zunanjima dejavnikoma, ki odločata o uspehu zelenih strank na volitvah, sta strankarski sistem in volilna pravila, kot jasno ponazarja primer iz Velike Britanije. Po drugi strani romunski primer kaže na to, da je uspeh zelenih strank pri vstopu v parlament lahko posledica manipuliranja z volilnimi pravili, zeleni na Nizozemskem pa so uspeli kljub neugodnim zunanjim institucionalnim pravilom v državi. Ferdinand Müller-Rommel (1985) je tudi opazil, da so v nekaterih zahodnih državah na uspeh zelenih pomembno vplivale njihove politične odločitve, vendar pa z izjemo nekaterih opazanj (kot to velja za irske, češke in romunske zelene) ti subjektivni dejavniki še niso bili sistematično analizirani. Subjektivni dejavniki so še posebej pomembni pri analizi razvoja strankarstva v mladih demokracijah posocialističnih držav, kjer so stranke dinamično nastajale, se spreminjale in tudi izginjale s strankarskega prizorišča. V teh državah še posebej velja, da so zelene stranke organizacijsko razdrobljene že od samih začetkov (Rüdiger, 1985; Kitschelt, 1989; O'Neil, 2012).

Ključnega pomena za uspeh zelenih na volitvah je verjetno prav vloga subjektivnih dejavnikov. Notranji konflikti znotraj evropskih zelenih strank so namreč pripeljali do razdorov v strankah, zlasti v zgodnjih fazah njihovega organizacijskega razvoja (O'Neil, 2012: 174–175). Poleg tega so konflikti med zelenimi strankami pripeljali do medsebojnih strankarskih tekmovanj, ta pa so imela za posledico slabo zastopanost zelenih v parlamentu, npr. v 90. letih na Nizozemskem (Lucardie in Vorman, 2008). Kljub temu so ponekod zeleni uspeli združiti moči in dobiti položaje v vladi, kot se je zgodilo npr. leta 1999 v Belgiji (Buelens in Deschouwer, 2002). Ker obstajajo različni vzorci političnega ravnanja zelenih, je pri raziskovanju to potrebno upoštevati (Blühdorn in Szarka, 2004). Delovanje članov strank oz. njihovih vodstev je še posebej pomembno v okoliščinah težnje k personalizaciji politike. Gre za premik od kolektivnih k individualnim akterjem in institucijam, pa naj gre za volilno obnašanje, delovanje vlade, volilno kampanjo ali strankarsko organizacijo (Calise, 2010). Z zornega kota političnega komuniciranja personalizacija politike tako pomeni pojav oziroma proces, v katerem politiki

postajajo središče razlage in vrednotenja politične arene (Balmas in Sheaffer, 2016). Volilni uspeh političnih strank (tudi zelenih) tako postaja vedno bolj odvisen od tega, ali imajo prepričljive, karizmatične voditelje, s katerimi se lahko volivci identificirajo, in ali so ti voditelji zanimivi za množične medije.

V času nastajanja knjige se je zaradi gospodarske krize zelenim ponudila priložnost za uspeh na volitvah tako v zahodnih državah (Hernández in Kriesi, 2015) kot v Grčiji (Botetzagias in Vasilopoulos, 2015). Naša analiza pa ponuja vpogled v možne strateške izrabe krize (npr. upada legitimnosti 'ideoloških' strank na oblasti), ki bi zelenim omogočile volilni uspeh v posocialističnem kontekstu.

V tej monografiji torej preverjamo pogosto spregledano tezo, da so subjektivni dejavniki v danem nacionalnem strankarskem sistemu lahko ključni za dolgoročni uspeh ali neuspeh zelenih strank v tem sistemu. Monografija je pomembna tudi zato, ker večina zelenih strank v Evropi ni sposobna izkoristiti krize legitimnosti, s katero se soočajo glavne politične stranke tako v posameznih državah kot v Evropskem parlamentu, in praviloma ne uspejo zapolniti nastalih vrzeli v politični zastopanosti.

Lahko bi rekli, da zelene stranke praviloma niso polno izkoristile priložnosti, da bi se uveljavile kot nišne stranke v evropskih strankarskih sistemih. Nišne stranke se od glavnih strank v strankarskih sistemih razlikujejo po tem, da poudarjajo javnopolitična področja, ki jih glavne stranke zanemarjajo (Meyer in Miller, 2015). Zelene stranke pa te priložnosti praviloma niso izrabile na nobeni od teritorialnopolitičnih ravni, pa naj gre za nacionalno, subnacionalno ali nadnacionalno raven. Svojega nišnega potenciala prav tako večinoma niso izkoristile v krizi strankarskih sistemov, ko so volivci postali zelo nezadovoljni zaradi socialno-ekonomskih učinkov gospodarske krize in so hkrati izrazili veliko nezaupanje v etabrirane stranke.

Tezo o pomembnosti subjektivnih dejavnikov pri razvoju zelenih strank preverjamo na primeru Slovenije. Osredotočamo se na posocialistično družbo, glede katere je še vedno aktualno vprašanje, v kolikšni meri posocialistični kontekst vpliva na razvoj zelenih strank. Naša teza je, da je možnih odgovorov več. Od leta 1989 so se ob nizu tranzicij v demokracijo razvili različni posocialistični strankarski sistemi; v nekaterih primerih se je strankarski sistem počasi utrdil, v drugih primerih je ostal nespremenjen, v določenih primerih pa je bil celo destabiliziran (Enyedi in Casal Bértoa, 2011). Poleg tega so posocialistične države doživele različne stopnje ustavnega in volilnega

inženiringa (Fink Hafner in Hafner Fink, 2009), hkrati pa se posocialistične države v primerjavi z zahodnoevropskimi državami pa tudi med seboj močno razlikujejo v dominantnih vrednotah (Listhaug in Ringdal, 2006).

Ceprav je evropeizacija do neke mere odraz dogajanja znotraj države, je ne upoštevamo kot relevanten dejavnik vpliva na strankarski sistem v državi. Raziskovalci so namreč našli zelo malo dokazov o tem, da bi evropeizacija pomembno vplivala na politiko nacionalnih strank nasploh (Mair, 2000; Ladrech, 2002; Lewis in Mansfeldova, ur., 2006; Poguntke et al., ur., 2007) ali konkretno na slovensko strankarsko politiko (Krašovec in Lajh, 2008 in 2009).

Slovenija je iz več razlogov dober primer za preučevanje vpliva političnega delovanja članov zelenih strank oz. njihovih vodstev: slovenska volilna pravila niso stroga³ in omogočajo, da je slovenski strankarski sistem odprt, za slovensko družbo pa so značilne precej bolj izrazite postmoderne vrednote in postmoderno postnacionalno državljanstvo kot za druge posocialistične države (Inglehart in Welzel, 2005: 60–63; Hafner Fink, Malnar in Uhan, 2013). Dokaz za to je med drugim velika postmoderna zavest o zelenih med slovenskimi volivci že v 80. letih 20. stoletja (Toš et al., 1987; Malnar in Šinko, 2012). Še več argumentov, ki govorijo v prid izbire Slovenije za poglobljeno študijo primera, predstavljamo v naslednjem poglavju o raziskovalnem vprašanju in metodologiji.

Analizo študija slovenskega primera dopolnjujemo z mednarodno-primerjalnim pogledom. Primerjava razvoja zelenih strank v Sloveniji in posocialističnih državah srednje in vzhodne Evrope (na Madžarskem, Poljskem, Češkoslovaškem in kasneje na Češkem in Slovaškem ter v baltskih državah) je z metodološkega vidika smiselna iz več razlogov. Značilnosti prehoda v demokracijo v Sloveniji so namreč bolj podobne tem državam kot državam na območju nekdanje Jugoslavije. Ključna točka razlikovanja je vpliv vojne na področju nekdanje Jugoslavije, ki je v Sloveniji ostala le na ravni kratkega in manj obsežnega spopada, znanega pod imenom 'desetdnevna vojna'.

V monografiji najprej predstavimo pregled dejavnikov, ki so jih obstoječe raziskave prepoznale kot relevantne za razvoj zelenih strank, sledi analiza razvoja zelenih strank v Sloveniji, nato pa še mednarodnoprimerjalno poglavje in zaključek, v katerem povzamemo glavne ugotovitve monografije.

³ Pred prvimi večstrankarskimi volitvami v Sloveniji tako stare kot opozicijske stranke niso bile prepričane v svoj uspeh na volitvah. Zato so se odločile sprejeti proporcionalni sistem za Družbenopolitični zbor Skupščine Socialistične republike Slovenije (kot se je še imenovala v tistih časih). Kasnejše spremembe volilnih pravil so bile dokaj majhne in niso pripeljale do zaprtega parlamentarnega strankarskega sistema.

2 RAZISKOVALNO VPRAŠANJE IN METODOLOGIJA

Naša teza je, da so zunanji dejavniki, kot so volilna pravila, značilnosti tekmovanja med strankami in vrednote volivcev, pomembni. Vendar pa zunanji dejavniki niso edini dejavniki, ki odločajo o tem, ali si zelene stranke uspejo pridobiti sedeže v parlamentu in jih tudi dolgoročno obdržati. Gospodarski krizi v Sloveniji na začetku 90. let in leta 2011 (mednarodna finančna in gospodarska kriza leta 2008 je Slovenijo prizadela z rahlim zamikom) sami na sebi ne moreta pojasniti nenehnih slabih rezultatov na volitvah bodisi obstoječih bodisi novoustanovljenih zelenih strank. Kot so potrdila zgodnja 90. leta 20. stoletja, lahko gospodarska kriza obstoječim in tudi novim strankam celo ponudi priložnost za boljši rezultat na volitvah, če le vodstvo stranke zna izkoristiti nastale okoliščine – prav zaradi takšnih okoliščin novim strankam z novimi voditelji dejansko ni uspelo dobiti le sedežev v slovenskem parlamentu, temveč so prevzele tudi vodenje vlade. Ravno zaradi tega trdimo, da notranji dejavniki najboljše pojasnijo uspeh ali zaton zelenih v določeni državi, seveda pod pogojem, da zunanji dejavniki omogočajo uveljavitev novim strankam in da se naklonjenost volivcev zelenim strankam tekom let bistveno ne spremeni.

Odkar so se v času družbenih in političnih sprememb v 70. in 80. letih 20. stoletja zelene stranke prvič pojavile v zahodni Evropi (zlasti v Nemčiji), raziskovalci analizirajo različne dejavnike, ki so pripeljali do njihove ustanovitve in razvoja v tem delu sveta. Zunanje dejavnike so, kot smo že omenili, ponavadi povezovali z različnimi značilnostmi nacionalne politike, med notranje dejavnike pa so praviloma šteli organizacijsko fragmentiranost zelenih, ne pa tudi značilnosti in ravnanja vodstva. Čeprav se v naši raziskavi osredotočamo na postsocializem, tudi mi analiziramo medsebojno delovanje vseh treh

omenjenih dejavnikov: dinamiko med (1) nacionalno politiko in (2) subjektivnimi značilnostmi zelenih strank v času njihovega razvoja, upoštevamo pa tudi (3) gospodarsko krizo kot dodaten dejavnik.

Metodološko gledano, je Slovenija dober primer za študijo, saj njena preteklost ponuja priložnost za preučevanje politike zelenih strank v dokaj stabilnem in vključujočem posocialističnem kontekstu, za katerega je značilna odprtost strankarskega sistema. Poleg tega so okoljevarstvene vrednote, ki so se prvič pojavile v 80. letih 20. stoletja, kljub nekaterim vzponom in padcem (kar predstavljamo v naslednjih poglavjih) ohranile pomemben status med volivci. Slovenija torej predstavlja 'naravni laboratorij' za preučevanje vloge subjektivnih dejavnikov v razvoju zelenih strank.

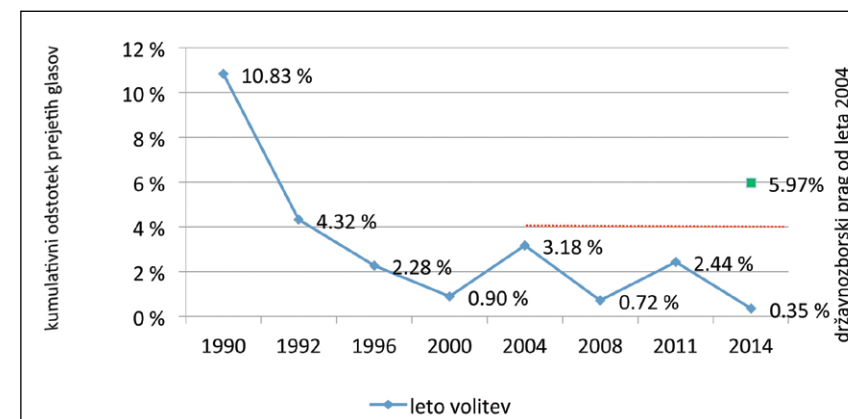
Posebnost Slovenije v primerjavi z drugimi posocialističnimi državami je ta, da je po nekaterih političnih kazalnikih bolj podobna zahodnoevropskim državam kot druge posocialistične države. Po podatkih o indeksu postnacionalnega državljanstva iz leta 2008 (sestavljenega iz protestnega potenciala, univerzalizma, zaupanja mednarodnim institucijam, politične participacije, nadsocialne identitete in samousmeritve) je bila Slovenija blizu povprečja 21 držav EU, na katerih je bila narejena analiza¹ (Hafner Fink, Malnar in Uhan, 2013: 879). Ko so bile države razdeljene v skupine glede na skupne indikatorje novega (postnacionalnega) državljanstva, se je Slovenija znašla v isti skupini kot Portugalska in Španija (Hafner Fink, Malnar in Uhan, 2013: 880).

Vrednote Slovencev se v smeri postnacionalnega državljanstva in okoljevarstva sicer niso spremenile čez noč. Vrednotne spremembe so postale vidne že v 80. letih, ko so slovenski volivci podprli novo zeleno družbeno gibanje. Konec 80. let je več odraslih državljanov menilo, da bo leta 2000 onesnaženost okolja predstavljala večjo grožnjo svetu kot gospodarska kriza (47 % vprašanih proti 44 % vprašanih, ki so menili obratno) (Malnar, 1992: 37). 67,1 % vprašanih je bilo pripravljenih sodelovati v prostovoljnih akcijah čiščenja, 54,5 % varčevati z energijo (bencin, elektrika), 50,6 % jih je bilo pripravljenih prispevati k čistejšemu okolju s sodelovanjem v političnih organizacijah s takšnimi političnimi cilji oziroma s podpiranjem tovrstnih organizacij, 33,6 % pa jih je bilo pripravljenih za čisto okolje plačevati zelene davke (Kos, 1993: 46). Okoljska ozaveščenost v 80. letih je bila značilna predvsem za bolj izobražene, kmalu pa se je razširila med

¹ Belgija, Bolgarija, Ciper, Češka, Danska, Estonija, Finska, Francija, Velika Britanija, Nemčija, Grčija, Madžarska, Latvija, Nizozemska, Poljska, Portugalska, Romunija, Slovaška, Slovenija, Španija in Švedska.

vse generacije, tudi zaradi vključitve okoljske vzgoje v izobraževalni sistem (Malnar in Šinko, 2012: 489–490). Od leta 2011 so oblike skrbi za okolje v ožjem pomenu besede (mnenja o določenih okoljskih vprašanjih) postale manj izrazite, vendar pa tega upada javnega diskurza o okolju ne smemo interpretirati kot kazalca upada okoljskih vrednot (Anderson, 1997; Malnar in Šinko, 2012: 488). Dejansko je redna množična mobilizacija državljanov za reševanje okoljskih težav dokaz, da večini okoljske vrednote ostajajo pomembne. Kot primer navedimo iniciativo Očistimo Slovenijo, ki poteka od leta 2010 in v katero so vključeni prostovoljci iz celotne Slovenije (Geopedia, 2013); leta 2012 je v iniciativi sodelovalo približno 270.000 prostovoljcev, tj. več kot 13 % prebivalcev Slovenije (Statistični urad Republike Slovenije, 2012; Društvo Ekologi brez meja, 2012).

Slika 1: Kumulativni delež volilnih glasov za zelene stranke na parlamentarnih volitvah v Sloveniji od leta 1990

Vir: Podatki iz Tabele 1 (volilni rezultati zelenih strank na državnih in evropskih volitvah)

Opomba: Na volitvah leta 2014 so Zeleni Slovenije prejeli 0,35 % glasov in ostali zunaj parlamenta. Stranka TRS je na volitvah nastopila kot del koalicije Združena levica, skupaj z radikalnima levima strankama. Koalicija je prejela 5,97 % glasov.

Na prvih slovenskih večstrankarskih volitvah aprila 1990 so Zeleni Slovenije dosegli velik uspeh: dobili so 8,8 % glasov in 8 od 80 sedežev v parlamentu. Kljub temu da sta bila nacionalno institucionalno in širše politično okolje vključujoča, pa so bili Zeleni neuspešni na volitvah leta 1992, ki so bile organizirane zaradi nove ustave, sprejete decembra 1991. Uspeli so pridobiti manj glasov in le 5 poslanskih

sedežev, dobili pa so tudi tri ministrske resorje (za znanost, okolje in zdravje). Vendar so leta 1993 poslanci Zelenih Slovenije izstopili iz stranke ter ustanovili novo stranko, ki so jo poimenovali Zeleni – ekološko socialna stranka.

Od parlamentarnih volitev leta 1996 naprej (na volitvah v letih 1996, 2000, 2004, 2008 in 2011) nobeni od zelenih strank ni uspelo samostojno priti v Državni zbor Republike Slovenije. Podobno pa jim tudi na volitvah v Evropski parlament v letih 2004 in 2009 ni uspelo dobiti sedežev v Evropskem parlamentu, le leta 2014 se je en izvoljeni poslanec vključil v poslansko skupino Zelenih/Evropske svobodne zveze, medtem ko njegova komaj uradno vzpostavljena stranka v javnosti ni več nastopala².

Čeprav so predčasne državnozborske volitve leta 2011, ki so bile med drugim posledica krize, ponudile novo priložnost, je šele na nedavnih predčasnih volitvah leta 2014 majhni zeleni stranki uspelo priti v parlament, pa tudi takrat so uspeli zgolj zato, ker so bili del koalicije Združena levica. Takšen razvoj dogodkov lahko pojasnimo z značilnostmi delovanja subjektivnih značilnosti zelenih strank v Sloveniji.

V empirični analizi slovenskega primera se osredotočamo zgolj na nacionalne volitve. Analiza temelji na sledečih metodah: pregledu raziskav o strankarski politiki v Sloveniji in dokumentov zelenih strank, od katerih so nekateri dostopni preko spleta, drugi pa na voljo zgolj v zasebnih arhivih; sekundarni analizi podatkov raziskav javnega mnenja v Sloveniji; intervjujih z uglednimi politiki zelenih strank, objavljenimi v slovenskih medijih (Mladina, Dnevnik, Delo), ter seriji intervjujev s predstavniki zelenih strank, opravljenih v letih 2013, 2014 in 2015.

² Leta 2014 je nekaj dni po državnozborskih volitvah dr. Igor Šoltes celo odstopil s položaja predsednika stranke Verjamem.

3 TEORETIČNI VIDIKI: DEJAVNIKI RAZVOJA ZELENIH STRANK

Politično okolje

Opredelitev političnega okolja v politologiji praviloma zajema institucionalne dejavnike in značilnosti tekmovanja med strankami (Kriesi, 1995; Rootes, 1995; Faucher 1999; Lucardie 2000; Hino, 2006; Carter, 2007 in 2008). Parlamentarni politični sistem in proporcionalni volilni sistem (oba sta v Sloveniji v veljavi od prehoda v demokracijo) sta v znanstveni literaturi o politiki prepoznana kot ugodna za politične stranke, ki zastopajo posebne, manjšinske interese, pa tudi za nove stranke, ki skušajo priti v parlament. Volilna pravila mnogi raziskovalci navajajo kot enega izmed odločilnih dejavnikov, ki odločajo o odprtosti strankarskega sistema za nove stranke (Pennisi, 1998; Faucher, 1999; Tavits, 2006; Carter, 2007; Selb in Pituctin, 2010). Proporcionalni volilni sistemi brez praga ali z nizkim pragom (pod 5 % glasov) – slednji je v veljavi tudi v Sloveniji – naj bi omogočali odprtost strankarskega sistema.

Značilnosti tekmovanja med strankami so dejavnik, ki vpliva tako na stopnjo odprtosti za vstop novih strank v parlament kot na možnost nastanka povsem novih strank (Kitschelt, 1988; Kaelberer, 1993; Rootes, 1995; Lago in Martinez, 2011). Kultura in vrednote so bile prepoznane kot neke vrste podaljšek političnega okolja, saj vplivajo na strankarsko politiko na ravni odnosa z volivci (Faucher, 1999).

Pojav zelenih strank ponavadi pripisujejo spremembam v družbeni strukturi in prevladujočih vrednotah, ki so značilne za prehod

iz moderne v postmoderno družbo (Inglehart, 1971; Dalton, 1993). Ključni dejavniki, ki so vplivali na razvoj zelenih v Evropi, so prisotnost postmodernih okoljskih vrednot, značilnosti institucionalnih struktur in oblika medstrankarskega tekmovanja (Rootes, 1995). Müller-Rommel (1998: 192) meni, da zeleni predstavljajo tudi obliko protesta proti uveljavljenim političnim institucijam. Poleg tega so se v posocialističnih državah zelena gibanja in zametki zelenih strank (skupaj z ostalimi opozicijskimi gibanji in strankami) morali najprej boriti za uveljavitev potrebnih predpogojev za demokracijo, šele nato so se lahko posvetili uresničevanju svojih političnih ciljev (Fink Hafner, 1992).

Eden od relevantnih dejavnikov za razvoj zelenih strank je tudi politično okolje v državi (npr. Burchell, 2002; Carter, 2007; Richardson, 1995 in 2005). Pri raziskavah zelenih strank v posocialističnih državah so se avtorji na vlogo političnega okolja pogosto osredotočili celo do takšne mere, da so zapostavili vlogo ostalih dejavnikov (Fagan, 2004; Carmin in Fagan, 2010; Císař, 2010). Tudi v tej knjigi preučujemo vpliv nacionalnega političnega okolja, pri čemer upoštevamo predvsem vlogo institucionalnih, zlasti volilnih pravil, pravil financiranja političnih strank, značilnosti strankarskega sistema, težnje k poosebitvi politike, vpliva vključevanja v Evropsko unijo in vrednot volivcev.

Značilnosti subjektivnih dejavnikov zelenih strank v času razvoja strank

Pomen subjektivnih dejavnikov pri razvoju zelenih strank je v literaturi redko predmet raziskav, če pa že je, je v večini primerov obravnavan na dva načina.

Pri prvem načinu je analiza opravljena v okviru politične misli zelenih. Pri tovrstnih raziskavah so subjektivni dejavniki zelenih strank obravnavani kot skupni politični akter v obliki zelenega gibanja. Nasprotno so zelene stranke razumljene kot zapleteni organizmi, ki so vsaj do neke mere institucionalizirani, hkrati pa vključujejo tudi družbene skupine v obliki gibanj. Te skupine sprejemajo vrednote neposredne demokracije in zato pričakujejo, da bodo zelene stranke delovale kot kombinacija elementov strankarstva in elementov gibanja (Goodin, 1992; Talshir, 2002: 3–16). Poosebljenje politike v obliki karizmatičnih voditeljev naj ne bi bilo združljivo s takšnimi vrednotami (Carter, 2007: 117). Namesto tega si je več politikov delilo

vodilne vloge ali pa se je oblikovalo veliko kolektivno vodstvo (Carter, 2007: 117). Raziskave o zelenih strankah še naprej podcenjujejo vlogo vodstva v delovanju strank, čeprav je v literaturi o strankarski organiziranosti političnemu vodenju pripisana velika pomembnost (gl. Panebianco, 1988). Nekateri avtorji raziskav o zelenih strankah bežno omenjajo problematiko političnega vodenja kot “dokaj samoumevno kategorijo” (Burchell, 2002: 48).

Drugi način predstavljajo analize prilagoditev v organizaciji zelenih strank, s katerimi bi pridobili določen delež glasov, potreben za vstop v parlament, in z njimi povezanih strateških odločitev. Tovrstne analize imajo prednost pred analizami političnega vodstva zelenih strank. Raziskave kažejo, da so frakcije znotraj zelenih strank (podobno kot tudi pri drugih strankah) zelo pogost pojav, ki za vodstvo strank predstavlja veliko težavo (Rüdiger, 1985; Kitschelt, 1989; Kaelberer, 1993 in 1998; Rootes, 1995; Karamichas in Botetzagias, 2003; Botetzagias in Vasilopoulos, 2015), zlasti v zgodnjih fazah razvoja stranke (O'Neill, 2012). Primeri objav v medijih jasno kažejo, kako uspeh zelenih strank pogosto povezujejo z močnim političnim vodstvom, npr. nedavni primer v Veliki Britaniji (Martin, 2015). Podobno pa ekscentrično vedenje vodje lahko pojasni tudi strankin neuspeh – dober primer je nekdanji vodja zelenih v Veliki Britaniji, ki je trdil, da je odrešenik (Hattenstone, 2015).

Z izjemo nedavne karizmatične voditeljice zelenih v Veliki Britaniji so ženske redko zavzemale vodilne položaje v stranki, kar je podobno kot pri mnogih strankah starejših ideoloških strankarskih družin. Vseeno pa je to pri zelenih bolj očitno, saj so nastali iz družbenih gibanj v 70. in 80. letih 20. stoletja. Za ta gibanja je bil značilen precejšen delež žensk (gl. npr. Fink Hafner, 1992: 134–135), a ženskam kljub temu ni uspelo priti do vodilnih političnih položajev.

Empirični primeri so pokazali tudi, da je med zelenimi strankami konflikt enako pogost kot sodelovanje (Buelens in Deschouwer, 2002; Lucardie in Vorman, 2008; Botetzagias in Vasilopoulos, 2015). Doslej so se zelene stranke soočale z dilemo med ‘fundamentalno ideološkim’ in ‘pragmatičnim’. Pri iskanju ravnovesja med fundamentalisti in pragmatiki je vloga sposobnega političnega vodje ključnega pomena. Neuspeh vodstva, da bi ohranilo pravo ravnovesje, je že pripeljal do propada zelenih strank (Karamichas in Botetzagias, 2003: 65). Politično vodstvo, zlasti ko je odtujeno od svojih članov in podpornikov, lahko sprejme strateške odločitve (npr. priložnostna povezovanja pri sestavi koalicije), ki ogrozijo politično preživetje stranke (Jepps, 2010).

Čeprav je bilo sodelovanje z drugimi strankami v preteklosti pogosto del uspeha zelenih, pa je uporaba takšne strategije vprašljiva, ne zgolj zaradi širših ideoloških in političnih razlik, temveč tudi zaradi osebnih zamer med voditelji različnih zelenih strank (gl. Nadenichek Golder, 2006: 79; Linek in Outly, 2008: 80).

Kljub temu da so frakcije znotraj strank mogoče ključni dejavnik pri pojasnjevanju razvoja zelenih, so dokaj slabo raziskane (Karamichas in Botetzagia, 2003: 67). Raziskave so razkrile razlike med konzervativnimi ('purističnimi') zelenimi strankami in zelenimi strankami nove leve ('mavričnimi'), pa tudi razlike v stopnjah inkluzivnosti med zelenimi strankami, razlike med 'ideologi' in 'pragmatiki' (Rüdiger, 1985; Kitschelt, 1989; Kaelberer, 1993 in 1998; Rotes, 1995) ter razlike med družbenoekonomsko levo usmerjenimi in konzervativnimi desno usmerjenimi zelenimi strankami. Strateške odločitve različnih zelenih strank, tako koristne kot škodljive, so ponavadi predstavljene kot odločitve stranke in ne kot vprašanje vodenja stranke, kot se je na primer zgodilo pri sodelovanju med zelenimi strankami iz Vzhodne in Zahodne Nemčije po ponovni združitvi (Burchell, 2002: 54). Nedavna gospodarska kriza pa je pokazala, kako pomembne so strateške odločitve vodstva tako za dolgoročni obstoj zelenih strank kot za postavitev stranke v vlogo, s katero volivcem ponudijo trajno politično alternativo, ki je nekoruptivna in odzivna.

Gospodarska kriza

Gospodarska kriza je prinesla številne izzive, ki so imeli vsaj dva potencialna učinka na razvoj zelenih strank. Po eni strani je kriza verjetno vplivala na državljane, ki so dali prednost materialističnim (in ne postmaterialističnim) vrednotam, ter negativno vplivala na preference volivcev in javno politiko glede okoljske problematike. Po drugi strani je v nekaterih državah odziv politike na gospodarsko krizo verjetno zmanjšal legitimnost glavnih političnih strank na oblasti in posledično odprl nove možnosti opozicijskim in novim strankam. Vsekakor pa je gospodarska kriza povzročila kritično večdimenzionalno situacijo, ki zahteva strateški odziv politike.

Medtem ko so se zelene stranke, ki so se pojavile v času nestabilnega gospodarstva in politike v socializmu 80. let 20. stoletja, pridružile novonastajajočim opozicijskim strankam v boju proti režimu (Ramet, 1995), se posocialistična družba nič več bistveno ne razlikuje od modernih političnih sistemov. Ravno zato so odzivi zelenih

strank v posocialističnih političnih sistemih na nedavno mednarodno finančno in gospodarsko krizo podobni odzivom zelenih strank v političnih sistemih zahodnih držav.

Okoljska vprašanja in njihovi postmaterialistični temelji so bili dokaj imuni na nedavno mednarodno finančno in gospodarsko krizo, zato zelene stranke v evropskih državah zaradi krize niso bile v slabšem položaju na volitvah (Bukow in Switek, 2013). Raziskave (Hernández in Kriesi, 2015) kažejo, da je nedavna recesija še povečala število priložnosti za dinamične spremembe strankarskih sistemov, saj so npr. glavnim političnim strankam začele prevzemati glasove radikalna populistična desnica, radikalna levica in nevladne stranke (od teh predvsem zelene stranke). Kriza je dejansko pospešila obstoječe dolgoročne trende restrukturiranja strankarskih sistemov držav zahodne Evrope (Hernández in Kriesi, 2015: 26). V tipično posocialističnih državah, v katerih so uveljavljene stranke trpele predvsem zaradi naraščajoče korupcije in manj zaradi gospodarskih težav (Hernández in Kriesi, 2015: 25), je bilo lažje predvideti volilne deleže glasov za uveljavljene stranke; uspešnost strank na volitvah v državah srednje in vzhodne Evrope pa ostaja občutno bolj nepredvidljiva kot v državah zahodne Evrope (Hernández in Kriesi, 2015: 26). V posocialističnih državah, kot je Slovenija, kjer še vedno poteka privatizacija javnih podjetij, predstavljajo z njo povezani 'tajkunizacija', naraščajoča brezposelnost, revščina ter izguba zaupanja v politične stranke in vlade še dodaten izziv za politične elite. Čeprav bi v takšnih okoliščinah strateška kombinacija okoljskih in družbeno-ekonomskih ciljev lahko pritegnila precejšen delež volivcev, pa dejanske odzive voditeljev zelenih strank v posocialističnih državah (pa tudi v zahodnih državah) lahko razkrije le empirična analiza.

4 RAZVOJ ZELENIH STRANK V SLOVENIJI

Od družbenega gibanja do strankarske politike

Slovenska civilna družba ima več kot stoletno tradicijo aktivizma za ohranjanje narave, okoljsko gibanje v moderni družbi pa se je pojavilo šele v 60. letih 20. stoletja. Leta 1971 je bila ustanovljena krovna nacionalna okoljska organizacija Zveza društev za varstvo okolja v Sloveniji. Ključni ljudje v Zvezi društev za varstvo okolja v Sloveniji so bili tudi ugledni člani¹ Zveze komunistov. Zveza je uspela nagovoriti širšo javnost in ni bila kritizirana, ko je predstavljala (vsaj za vladajočo stranko) dokaj radikalne poglede na ekologijo (Plut, 2015).

Vendar pa je bilo postmoderno okoljsko gibanje (vrsta novega družbenega gibanja 80. let) tisto, ki je konec 80. let ponudilo priložnost za nastanek ene od opozicijskih strank (Fink Hafner, 1992; Knep in Fink Hafner, 2011). Postmoderno okoljsko gibanje je bilo sprva ohlapno organizirano, a v javnosti odmevno protestno gibanje proti industrijskemu razvoju v prvi polovici 80. let. Med najodmevnejšimi kampanjami so bile zaprtje jedrske elektrarne v Krškem in rudnika urana v Žirovnici, pozivanje k namestitvi čistilnih naprav v več slovenskih elektrarnah na premog in k znižanju cene neosvinčene bencina. Gibanje je v političnem prostoru nekaj časa delovalo pod okriljem vse bolj opozicijske Zveze socialistične mladine. Podobno kot v ostalih delih Evrope so Zeleni Slovenije imeli korenine v novih družbenih gibanjih (Feinstein, 1992; Bomberg, 1998 in 2005;

¹ Med njimi so bili Matej Bor, Jelka Kraiger, Avguštin Lah in Aleš Bebler (Plut, 2015).

Burchell, 2002; Müller-Rommel, 2002; Jehlička et al., 2011). Zeleni Slovenije so bili edina stranka, ki je nastala iz novega družbenega gibanja v 80. letih, tj. v času tranzicije Slovenije v demokracijo. Stranka je bila ustanovljena 11. junija 1989 v Ljubljani, samo nekaj mesecev pred spremembami ustave takrat Socialistične republike Slovenije, ki so omogočile strankarski pluralizem.

Zeleni Slovenije so se javnosti predstavili kot 'družbeno in politično gibanje' v skladu z idejo strankarskega gibanja (*bewegungs-partei*) po vzoru zelenih v Nemčiji. Deli statuta Zelenih Slovenije (v veljavi od 30. junija 1990) so vključevali nekatera tipično strankarska organizacijska določila. I., II., III. in IV. poglavje tako določajo Zelene kot politično organizacijo – pravni subjekt s člani, organizacijskimi enotami in telesi. Opredeljene so bile vse tri organizacijske oblike stranke: parlamentarna, centralna in stranka na terenu. Podobno velja za 'druge oblike povezovanja' (V. poglavje) in politične tokove znotraj stranke (VI. poglavje). Celo simpatizerji so morali podpisati pristopno izjavo, da so lahko sodelovali pri oblikovanju programa, v strankarskih telesih in na javnih sejah. Notranjepolitične frakcije so dobile 'pravice politične manjšine', vključno z omembo manjšinskega mnenja v strankarskih sklepih (zastopajoč mnenje manjšine) (25. vrstica v VI. poglavju). Strankarska frakcija je bila lahko ustanovljena samo v primeru temeljnih nesoglasij, ki jih ni uspela razrešiti niti daljša diskusija (28. vrstica v VI. poglavju). Dokaz notranje demokracije so bila tudi pravila o izbiri kandidatov za nacionalne volitve – temeljila so na postopku od spodaj navzgor in tajnih glasovanjih (VIII. poglavje). V celoti gledano, so pravila statuta odražala organizacijske značilnosti stranke in nekatere elemente politične udeležbe v obliki družbenega gibanja.

Do leta 1992 so se Zeleni Slovenije razvili v stranko, organizirano na nacionalni ravni in več subnacionalnih ravneh (regijah, občinah in krajevnih organizacijah). Vodstvo stranke je delovalo ločeno od parlamentarnega dela Zelenih. Notranja demokracija stranke je imela podoben model kot druge slovenske stranke tistega časa in je vključevala pravice in dolžnosti članov, kongres, svet stranke, izvršilni odbor, programski svet, nadzorno komisijo in komisijo za statut in pritožbe, predsednika in podpredsednika, generalnega sekretarja, poslansko skupino, sekretariat in pravila ravnanja v nujnih primerih (Zeleni Slovenije, 1992c). Ostanke prvotnega navdušenja nad gibanju podobno organizacijo so opazni v številnih pravilih, ki članom stranke dajejo precejšnjo avtonomijo in svobodo. Pravzaprav so ravno ta

pravila statuta dovoljevala ustanovitev notranjih frakcij v primeru dolgotrajnih nesoglasij med člani stranke (58. člen). Tudi politika kadrovanja je bila demokratična, saj so vsi organi stranke, organizacije na subnacionalnih ravneh in posamezni člani stranke lahko predlagali kandidate za nacionalne volitve, bodisi s tajnim glasovanjem v svetu stranke za izbiro kandidatov za strankarsko listo na nacionalnih volitvah bodisi z avtonomnimi odločitvami subnacionalnih organizacijskih enot o kandidatih za lokalne volitve. Glavni finančni viri stranke so bili članarine, proračunske subvencije ter prispevki fizičnih in pravnih oseb.

Zeleni Slovenije so zahtevali demokratizacijo in so se pridružili nastajajoči skupini opozicijskih političnih zvez (Šešerko, 1990 in 1992; Fink Hafner, 1992; Klemenc, 2011). Kmalu po prvih večstrankarskih volitvah, na katerih jim je uspelo priti v parlament in vlado, so se soočili s težavami. Dve težavi sta bili znotrajstrankarske narave. Prvo težavo so predstavljali nejasno opredeljeni odnosi med organi stranke, in sicer med predsednikom, programskim svetom in sekretariatom, med izvršilnim odborom in ostalimi odbori ter med poslansko skupino, izvršilnim odborom in sekretariatom. Druga težava pa je bilo neučinkovito upravljanje političnega pluralizma v stranki, ko so skušali zadovoljiti pričakovanja koalicijskih partnerjev po nadzorovanem glasovanju poslancev (Plut, 1991a: 3); razlike med odločitvami vodstva stranke in poslanci so ogrozili sloves Zelenih kot resne in zanesljive stranke².

V prvih dveh letih so se Zeleni Slovenije, tako kot ostale parlamentarne stranke tistega časa, ubadali s težavami pri uveljavljanju politične organizacije in premagovanjem številnih zgodovinskih političnih ovir: posegom jugoslovanske vojske, sprejetjem nove ustave, ustanovitvijo nove samostojne države z nacionalnimi ustanovami in vojsko, izbiro modela privatizacije, hitrim porastom gospodarskih težav, vključno z visoko brezposelnostjo, vpeljavo slovenske valute in številnimi socialnimi učinki vojne v sosednji regiji. Vsi naštet glavni politični problemi so bili velik izziv tudi za bolj uveljavljene stranke, vendar so Zelene prizadeli še bolj, saj so zasenčili okoljske probleme, tako v medijih kot pri odločitvah vlade. Notranje ideološke razlike Zelenih med levimi in desnimi frakcijami so povzročile spore o tem,

² Glej npr. dokument Dušana Pluta, predsednika Zelenih Slovenije, *Za Zelene kot resno in zanesljivo stranko (odnos stranka – poslanski klub)*, Ptuj, 13. 6. 1992, in dokument Boža Flajšmana *Kako do učinkovite zelene stranke? Tekst za razpravo na Skupščini Zelenih Slovenije*, Ptuj, 13. 6. 1992.

kako pristopiti k tem pomembnejšim vprašanjem, in so vplivale na enotnost stranke, podobno kot se je zgodilo tudi v ostalih novih slovenskih strankah. Kljub temu je bilo v času, ko so bili Zeleni del vlade, sprejetih nekaj okoljskih ukrepov.

Lahko rečemo, da so nesoglasja v stranki in neuspehi na volitvah v zadnjih dveh desetletjih pripeljali do ustanavljanja novih zelenih strank, od katerih pa še nobena ni dosegla uspeha, kot so ga Zeleni Slovenije v času tranzicije.

Zelene stranke na volitvah

Zeleni Slovenije so dosegli izjemen uspeh na izrednih volitvah aprila 1990, ko so tudi vstopili v notranje dokaj ideološko heterogeno vlado Demosa³, ki ji je predsedoval Lojze Peterle (Slovenski krščanski demokrati). Uspeh so dosegli pred utrditvijo notranje organizacije. Vane Gošnik, takratni podpredsednik Zelenih Slovenije, je bil celo izvoljen za podpredsednika Državnega zbora Republike Slovenije. Na volitvah za predsednika Republike Slovenije 8. aprila 1990 je ugledni aktivist Zelenih Dušan Plut postal član skupnega predsedstva. Zeleni so zasedli pomembne položaje v vladi, med drugim so vodili ministrstva za varstvo okolja, zdravje in energijo, s čimer so lahko vplivali na ključne politične odločitve. Hkrati so se soočili z nekaterimi pomembnimi makropolitničnimi problemi tistega časa, med katerimi so bili sprejetje nove gospodarske in politične ureditve, ustanovitev neodvisne države Slovenije in priprava države za vstop v EU.

Zeleni Slovenije so ponovno uspeli dobiti sedeže v parlamentu na volitvah leta 1992, ki so bile potrebne zaradi nove ustave, sprejete decembra 1991. Od splošnih volitev leta 1996 pa nobeni zeleni stranki ni več uspelo vstopiti v Državni zbor Republike Slovenije; to jim ni uspelo ne na rednih volitvah v letih 1996, 2000, 2004 in 2008 ne na predčasnih volitvah v letih 2011 in 2014 (Tabela 1).

³ Demos je vodil Jože Pučnik, ki pa se je odrekel položaju predsednika vlade (opomba iz Plut, 2015).

Tabela 1: Seznam slovenskih zelenih strank, ki so kandidirale na državnih parlamentarnih volitvah in na volitvah v Evropski parlament (EP), in njihovi rezultati na volitvah (delež glasov in v oklepaju število zagotovljenih sedežev v parlamentu)¹

Leto volitev / zelene politične stranke	1990	1992	1996	2000	2004 EP	2004	2008	2009 EP	2011	2014 EP	2014
Zeleni Slovenije	8,84 % (8)	3,7 % (5)	1,76 % (0)	---	2,3 % (0) ⁵	0,69 % (0)	0,51 % (0)	---	0,36 % (0)	0,83 % (0)	0,53 % (0)
Zelena alternativa	---	---	0,52 % (0)	---	---	---	---	---	---	---	---
Združeni Zeleni ²	---	---	---	0,90 % (0)	---	---	---	0,73 % (0)	---	---	---
Zelena koalicija ³	---	---	---	---	---	---	0,21 % (0)	---	---	---	---
Stranka za ekosocializem in trajnostni razvoj Slovenije – TRS	---	---	---	---	---	---	---	---	1,22 % (0)	gl. Koalicija Združena leвица	gl. Koalicija Združena leвица
Državljanska zelena lista/ Slovensko ekološko gibanje/ Stranka ekoloških gibanj Slovenije	1,99 % (0)	0,62 % (0)	---	---	0,59 % (0)	0,41 % (0)	---	---	---	---	---
Stranka mladih Slovenije – Evropski Zeleni	---	---	---	4,33 % (4) ⁴	2,3 % (0) ⁵	2,08 % (0)	---	1,96 % (0)	0,86 % (0) ⁸	---	---
Koalicija Združena leвица ⁹	---	---	---	---	---	---	---	---	---	5,47 % (0)	5,97 % (6)
Skupaj	10,83 % (8)	4,32 % (5)	2,28 % (0)	0,9 % (0) ⁴	2,89 % (0) ⁵	3,18 % (0)	0,72 % (0)	2,69 % (0)	2,44 % (0)	0,83 % + (0)	0,53 % ⁹ n/a

Opombe:

¹ Več strank, večinoma lokalnih, ki so se na državni ravni pojavile po naključju, ni bilo vključenih v seznam (Zeleno gibanje občine Moste-Polje v Ljubljani, ki je kandidiralo na parlamentarnih volitvah leta 1992 in prejelo 0,06 % glasov; Lista za čisto pitno vodo, ki je nastopila na parlamentarnih volitvah leta 2008 in prejela 0,39 % glasov ter se za volitve v Evropski parlament leta 2009 pridružila Združenim Zelenim; in stranka Akacija, ki je nastopila na parlamentarnih volitvah leta 1996 in leta 2004 kot neodvisna lista Marka Breclja ter prejela 0,11 % oz. 0,05 % glasov; in na parlamentarnih volitvah v letih 2008 in 2011 ter obkraj prejela 0,02 % glasov).

² Različna zavezništva frakcij Zelenih Slovenije so nastopila pod imenom Združeni Zeleni. Na parlamentarnih volitvah leta 2000 sta zavezništvo sklenili stranki Zelenih Slovenije in Zelena alternativa (Trampuš, 2000), na volitvah v Evropski parlament leta 2009 pa Zeleni Slovenije, Zeleni progres, Zelena stranka in Stranka za čisto pitno vodo (MMC RTV SLO/ STA 2009).

³ Zelena koalicija je zavezništvo med dvema frakcijama nekdanjih članov Zelenih Slovenije, ki je bilo ustanovljeno zaradi kandidiranja na parlamentarnih volitvah. Vsaka od frakcij je ustanovila lastno politično stranko, Zeleni progres oz. Zeleno stranko, ki sta bili aktivni predvsem na lokalni ravni.

⁴ Pred volitvami leta 2004 Stranka mladih Slovenije ni bila uvrščena med zelene stranke.

⁵ Zeleni Slovenije in Stranka mladih Slovenije sta nastopili s skupno listo kandidatov na volitvah v Evropski parlament leta 2004. Volilni rezultati v tabeli veljajo za skupno listo.

⁶ Stranka ekoloških gibanj Slovenije vse od parlamentarnih volitev leta 2008 nastopa na volitvah s skupno listo s parlamentarno stranko Socialnih demokratov, vendar pa zaenkrat nobeden od kandidatov Stranke ekoloških gibanj še ni zasedel sedeža v parlamentu.

⁷ Stranka mladih Slovenije je nastopila na državnih parlamentarnih volitvah leta 2008 s skupno listo s parlamentarno Slovensko ljudsko stranko. Skupna lista je prejela 5,21 % glasov in pet sedežev v parlamentu, vendar pa nobenemu od kandidatov Stranke mladih ni uspelo zasesti sedeža v parlamentu.

⁸ Na parlamentarnih volitvah leta 2011 je Stranka mladih sklenila zeleno zavezništvo, imenovano Stranka mladih Slovenije – Zeleni, v kateri so bile neparlamentarne politične stranke (Zeleni Evrope, Zelena koalicija, Krščanski socialisti Slovenije, Slovenski demokrati in Zveza za Primorsko) (Mavšar, 2011).

⁹ Koalicija Stranke za trajnostni razvoj Slovenije in radikalne leve stranke.

Viri: Krašovec in Boh, 2002; Državna volilna komisija, 2004a; 2004b; 2008; 2009; 2011; Stranka za trajnostni razvoj Slovenije, 2014.

Zeleni Slovenije so še naprej najbolj vztrajen in reden predstavnik zelenih strank na nacionalnih volitvah. Vendar pa so od leta 1996 uspeli pridobiti podporo zgolj med 0,51 % in 1,76 % volivcev. Nedavni uspeh Stranke za ekososializem in trajnostni razvoj Slovenije (TRS) na predčasnih volitvah leta 2014, ko so kot člani koalicije Združene levice dobili 5,97 % glasov, je težko primerjati z uspehom določene zelene stranke, saj je v tem primeru Stranka za ekososializem in trajnostni razvoj Slovenije⁴ zasedla enega od šestih parlamentarnih sedežev Združene levice. Trenutno samo Matjaž Hanžek zastopa zelene v parlamentu. Iniciativa za demokratični socializem⁵, ki jo vodi Luka Mesec, je dobila tri od šestih sedežev, enega pa je zasedel predstavnik 'civilnodružbenih gibanj in posameznikov'. Luka Mesec je tudi tisti, ki v javnosti nastopa kot vodja Združene levice⁶.

Zelene stranke so bile neuspešne tudi na volitvah v Evropski parlament v letih 2004, 2009 in 2014 (Tabela 2).

Od slovenskih zelenih strank so se le Zeleni Slovenije potegovali za glasove volivcev na več kot enih volitvah v Evropski parlament. Na prvih volitvah leta 2004 so v koaliciji s Stranko mladih Slovenije (SMS) prejeli 2,3 % glasov. Leta 2009 so Združeni Zeleni prejeli 0,73 % glasov, SMS pa je kandidiral samostojno in dosegel 1,86 % glasov. Še istega leta se je stranka na rednem volilnem kongresu preimenovala v Stranko mladih – Zeleni Evrope (SMS-Zeleni). Leta 2014 so na volitvah zopet sodelovali Zeleni Slovenije in prejeli 0,83 % volilnih glasov. Noben od teh volilnih rezultatov ni zadostoval niti za en sedež v parlamentu.

⁴ Glej Stranka za trajnostni razvoj Slovenije, 2014.

⁵ Glej Iniciativa za demokratični socializem, 2017.

⁶ Junija 2017 sta se stranki Stranka za ekososializem in trajnostni razvoj Slovenije ter Iniciativa za demokratični socializem združili v enotno stranko LEVICA.

Tabela 2: Seznam slovenskih političnih strank s predstavniki v Evropskem parlamentu, njihove povezave s strankami na evropski ravni in število evropskih poslancev v obdobju 2004–2014

Stranka	Število evropskih poslancev po volitvah v EP leta 2004	Število evropskih poslancev po volitvah v EP leta 2009	Število evropskih poslancev po volitvah v EP leta 2014
Socialni demokrati; do pomladi 2005 Združena lista socialnih demokratov	1 (PES)	2 (S&D)	1 (S&D)
Demokratska stranka upokojeencev	2 skupna evropska poslanca z Liberalno demokracijo Slovenije (ALDE)		1 (ALDE)
Liberalna demokracija Slovenije	2 skupna evropska poslanca z Demokratsko stranko upokojeencev (ALDE)	1 (ALDE)	
Slovenska demokratska stranka; prej Slovenska social-demokratska stranka	2 (EPP-ED)	2 (EPP)	3 (EPP)
Nova Slovenija- krščanska ljudska stranka	2 (EPP-ED)	1 (EPP)	
Nova Slovenija- krščanski demokrati in Slovenska ljudska stranka			2 (EPP)
Zares-nova politika	stranka ni obstajala	1 (ALDE)	
Verjamem! Lista dr. Igorja Šoltesa			1 (Skupina Zelenih/Evropska svobodna zveza)

Viri: Državna volilna komisija, 2017 in Fink Hafner in Deželan, 2016.

Praviloma se slovenske politične stranke s poslanci v Evropskem parlamentu nagibajo k trem glavnim ideološkim in strankarskim skupinam. Drugače pa se je Stranka mladih Slovenije, ki do leta 2003 ni imela neke jasne ideološke pripadnosti (bila je osredotočena na interese mladih in določene liberalne tematike), preusmerila na okoljska vprašanja med kampanjo leta 2004. Od leta 2003 se na evropski ravni povezuje in sodeluje z Evropsko federacijo zelenih strank/Zeelenimi Evrope (EFGP/EG). Vendar pa je bil edini slovenski poslanec v Evropskem parlamentu, ki je postal član poslanske skupine Zelenih/Evropske svobodne zveze, Igor Šoltes. Stranka Verjamem! Lista dr. Igorja Šoltesa, ki jo je ustanovil in ji tudi predsedoval, je bila ustanovljena tik pred zadnjimi volitvami v Evropski parlament. Stranka je dobila pravico do sedeža v EP, Igor Šoltes je postal evropski poslanec in večino svojih aktivnosti preselil v Bruselj, stranka pa je prenehala javno delovati, preden se je sploh uspela organizacijsko utrditi. Slovenija ima tako trenutno enega evropskega zelenega poslanca, ki pa ni

povezan z nobeno zeleno stranko ali sploh katero koli drugo stranko v državi.

Zgolj nekatere zelene stranke so uspele tako na nacionalnem kot lokalnem nivoju, vendar pa v lokalni politiki zelene stranke nikoli niso igrale pomembne vloge (Tabela 3).

Zelene stranke so pogosto lokalne pobude z nenavadnimi političnimi cilji. Nekatere so oblika protesta proti hrupu ali drugim oblikam onesnaževanja, kot je npr. Againstnoise.si v Novi Gorici, druge se predstavljajo kot podporniki izrabe zemlje za pridelavo zelenjave, kot velja za Listo za čisto pitno vodo v Ljubljani (Redakcija Financ, 2004). Na takšnih pobudah temelječe stranke se razlikujejo v ideologiji. Nekatere so levosredinske, npr. Zeleni Slovenije med tranzicijo in Slovensko ekološko gibanje oz. Stranka ekoloških gibanj Slovenije. Druge stranke so odkrito dajale prednost desnim politikam. To je bilo sploh razvidno iz njihove nestrpnosti do določenih etničnih manjšin (kar velja npr. za Listo za čisto pitno vodo).

Frakcije in koalicije zelenih strank

Niz neuspehov na volitvah od leta 1992 je botroval nastanku novih zelenih strank, oblikovanju koalicij zelenih strank pred volitvami in poskusom zelenih strank, da bi sklenile nova zavezništva z uveljavljenimi parlamentarnimi, pa tudi neparlamentarnimi strankami. Do prvih večjih razhajanj v stranki Zeleni Slovenije je prišlo že ob vprašanju nezaupnice vladi Lojzeta Peterleta leta 1992. Del stranke se namreč ni strinjal z nezaupnico, medtem ko je preostali del želel sodelovati z novim mandatarjem. Razhajanja so se s časom krepila in leta 1993 je nekaj poslancev iz stranke izstopilo ter ustanovilo stranko pod imenom Zeleni – ekološko socialna stranka, ki se je pozneje z drugimi strankami združila v LDS. Leo Šešerko, nekdanji član Zelenih Slovenije, pa je s somišljeniki ustanovil stranko Zelena alternativa Slovenije⁷.

Na splošnih volitvah leta 1996 je frakcija Zelenih Slovenije, ki je ustanovila novo stranko Zelena alternativa⁸, nastopila samostojno. Zaradi poraza na volitvah leta 1996 sta frakciji Zelenih Slovenije (Zeleni Slovenije in Zelena alternativa) pred splošnimi volitvami leta

⁷ Podrobneje o organizacijskih cepitvah v nadaljevanju besedila pod naslovom Organizacijski razvoj zelenih strank v Sloveniji.

⁸ Zelena alternativa Slovenije ni aktivna že od leta 2000 (Lipič, 2003).

Tabela 3: Rezultati slovenskih zelenih strank na lokalnih volitvah v mestnih občinah

Stranka	Celje	Koper	Kranj	Ljubljana	Maribor	Murska Sobot	Nova Gorica	Novo mesto	Ptuj	Slovenj Gradec	Velenje
Zeleni Slovenije	1998: 3,11 %			1998: 0,41 %	1998: 2,15 %	1998: 9,00 %		1998: 1,74 %	1998: 9,04 %	1998: 3,28 %	1998: 2,06 %
				2002: 2,31 % ⁽¹⁾							
	2006: 2,98 %			2006: 2,49 %	2006: 1,75 %	2006: 3,19 %		2006: 0,79 %	2006: 4,24 %		
	2010: 2,92 %	2006: 1,85 %	1998: 3,39 %	2010: 4,18 %	2010: 4,11 %			2010: 1,05 %	2010: 4,94 %	2010: 2,34 %	2010: 1,13 %
Zelena alternativa Slovenije				1998: 0,41 %	1998: 0,56 %						
Slovensko ekološko gibanje/Stranka ekoloških gibanj Slovenije				2002: 1,79 %							
	2006: 1,88 %			2006: 0,41 %	2006: 0,49 %	2006: 2,79 %	2006: 1,38 %	2006: 0,41 %	2006: 1,14 %		2006: 1,28 %
				2010: 0,65 %		2010: 1,36 %	2010: 1,39 %			2010: 2,02 %	
Stranka mladih Slovenije/Stranka mladih – Evropski zeleni	2002: 4,53 %	2002: 1,41 %	2002: 3,61 %	2002: 3,49 % ⁽¹⁾	2002: 3,2 %	2002: 5,04 %	2002: 4,69 %	2002: 3,56 %	2002: 6,63 %	2002: 8,90 %	2002: 6,92 %
			2006: 4,82 %	2006: 1,21 %	2006: 3,57 %		2006: 2,01 %	2006: 1,36 %	2006: 8,49 %		2006: 4,05 %
			2010: 1,20 %	2010: 1,00 %	2010: 2,61 %				2010: 4,26 %	2010: 1,16 %	2010: 4,18 %
Lista za čisto pitno vodo				2002: 2,39 % ⁽¹⁾							
				2006: 1,85 %				2006: 1,68 %			
				2010: 1,50 %							
Za okolju prijazen Maribor					2006: 1,11 %						
Protihrupu.si*							2006: 0,54 %				
Upokojenska in ekološka lista Celje	2010: 2,24 %										

* Nova Gorica, bojevniki za mir in tišino.

Vir: Statistični urad RS, 2017.

2000 oblikovali koalicijo, imenovano Združeni Zeleni. Kljub temu so bili na volitvah neuspešni. Na splošnih volitvah leta 2004 (pod vplivom volitev v Evropski parlament in predstavnikov iz Evropske federacije zelenih strank/Zelenih Evrope) so se tri zelene stranke (Zeleni Slovenije, Stranka mladih Slovenije in Stranka ekoloških gibanj)

pogajale za združeno listo zelenih na volitvah v EP. Ker se niso uspeli uskladiti o listi kandidatov, je Stranka ekoloških gibanj odstopila od pogajanj (Lipič, 2013). Na koncu so vse tri stranke na volitvah nastopile ločeno in jim ni uspelo zagotoviti niti enega sedeža v parlamentu.

Po dolgotrajnem obdobju porazov na volitvah, so zeleni začeli iskati nova zaveznikstva z bolj uveljavljenimi političnimi strankami in oblikovati nova zaveznikstva med zelenimi strankami. Na parlamentarnih volitvah leta 2008 so Zeleni Slovenije nastopili ločeno, dve frakciji stranke, ki sta pred tem ustanovili lokalno aktivni zeleni stranki (Zeleni progres in Zelena stranka), pa sta sklenili zaveznikstvo, imenovano Zelena koalicija (Ogrin, 2013). Poleg tega je Stranka mladih Slovenije sklenila zaveznikstvo z desnosredinsko Slovensko ljudsko stranko, Stranka ekoloških gibanj pa z levosredinskimi Socialnimi demokrati. Čeprav sta združeni listi zaveznikstev z uveljavljenima strankama dobili dovolj glasov za vstop v Državni zbor Republike Slovenije, pa nobenemu od kandidatov iz vrst zelenih ni uspelo dobiti poslanskega sedeža. Pred volitvami v EP leta 2009 so zeleni sklenili novo zaveznikstvo, ki se je spet imenovalo Združeni Zeleni in so ga sestavljali Zeleni Slovenije, Zeleni progres, Zelena stranka in Stranka za čisto pitno vodo, a tudi to zaveznikstvo ni uspelo na volitvah. Pred evropskimi volitvami leta 2009 je Stranka mladih Slovenije svojemu imenu dodala »Zeleni Evrope« in je na volitvah nastopila samostojno, a vseeno ni uspela dobiti sedeža v EP. Pred predčasnimi splošnimi volitvami leta 2011 je Stranka mladih sklenila zaveznikstvo z več manjšimi neparlamentarnimi strankami, med katerimi so bile tudi nekatere manjše zelene stranke. O zaveznikstvu so se pogajali tudi z Zelenimi Slovenije, a so pogajanja propadla in Zeleni Slovenije so se odločili na volitvah nastopiti ločeno. V obdobju destabilizacije slovenskega strankarskega sistema leta 2011 so pomembni aktivisti, med katerimi so bili tudi nekdanji člani Zelenih Slovenije in Liberalne demokracije Slovenije, ustanovili novo zeleno stranko – Stranko za trajnostni razvoj Slovenije. Čeprav je bila nova stranka v javnosti deležna velike pozornosti in je med vsemi zelenimi strankami dosegla najboljši rezultat na volitvah, vseeno ni uspela dobiti dovolj glasov za vstop v parlament. Na predčasnih volitvah leta 2014 je koaliciji med Stranko za trajnostni razvoj Slovenije in strankami nove levece uspelo dobiti 5,97 % glasov in šest sedežev v parlamentu, kljub temu pa v zastopanosti zelenih v parlamentu ni opaziti bistvenih razlik.

Zeleni v vladi

Na volitvah za predsednika Republike Slovenije, ki so potekale 8. aprila 1990, je Dušan Plut postal član Predsedstva Republike Slovenije. Po prvih slovenskih večstrankarskih volitvah leta 1990 so Zeleni Slovenije vstopili v vladno koalicijo Demosa.

Zeleni so dobili tudi štiri ministrske položaje, ki so jih zasedli Miha Jazbinšek, Peter Tancig, Božidar Voljč in Miha Tomšič (Tabela 4). Leo Šešerko je postal celo podpredsednik vlade, ki je bil zadolžen za varstvo okolja in regionalni razvoj. Ko je Demos zaradi nepremostljivih ideoloških razlik razpadel, so se trije ministri Zelenih (Miha Jazbinšek, Božidar Voljč in Peter Tancig) pridružili prvi Drnovškovi vladi (ustanovljeni po glasovanju o zaupnici leta 1992).

Potem ko so po splošnih volitvah leta 1992 dobili pet sedežev v parlamentu, so Zeleni podprli tudi drugo Drnovškovo vlado in dobili dva ministrska položaja (Božidar Voljč in Miha Jazbinšek). Jazbinšek je na začetku leta 1994 zapustil položaj ministra, a je ostal politično aktiven na lokalni ravni v slovenski prestolnici, Mestni občini Ljubljana. Voljč je ostal minister za zdravje tudi po razpadu Zelenih.

*Tabela 4: Člani zelenih strank v slovenskih koalicijskih vladah (1990–2015)**

Mandat Predsednik vlade	1990–1992 Peterle	1992–1992 Drnovšek	1993–1996 Drnovšek
Ministri iz vrst zelenih	okolje in prostor (Miha Jazbinšek) znanost in tehnologija (Peter Tancig) zdravstvo, družina in socialno varstvo (Božidar Voljč) energija (Miha Tomšič)	okolje in prostor (Miha Jazbinšek) znanost in tehnologija (Peter Tancig) zdravstvo, družina in socialno varstvo (Božidar Voljč)	okolje in prostor (Miha Jazbinšek); odstopil / končal mandat 1. februarja 1994 / zdravje (Božidar Voljč)
Namestnik ministra iz vrst zelenih	ekologija in regionalni razvoj (Leo Šešerko)	/	/

* V nobeni vladi od leta 1996 naprej ni bilo ministrov iz vrst zelenih.

Vir: Vlada RS, 2015.

Ker so imeli precej poslancev in položajev v vladi pod vodstvom Lojzeta Peterleta, so Zeleni Slovenije prispevali k levosredinski usmeritvi v ideološki strukturi vlade. Podpirali so samostojnost Slovenije, a so bili proti lustraciji.

Kljub političnem vplivu, ki so ga imeli v času Peterletove vlade, so se Zeleni Slovenije pritoževali, da v prvi vladni koaliciji niso imeli veliko podpore pri ekoloških vprašanjih, kot sta biokmetijstvo in začasno zaprtje z okoljskega in ekonomskega vidika najmanj uspešnih podjetij (Plut, 1991b: 6). Tudi obljuba Demosove koalicije, da bodo do leta 1995 zaprli jedrsko elektrarno v Krškem, ni bila izpolnjena⁹. Precej povedno je, da se dokument o dosežkih Zelenih v prvih dveh letih v vlogi parlamentarne in vladne stranke (Zeleni Slovenije, 1992b)¹⁰ začne s sledečim stavkom:

»Res je, da ŽELENI v Sloveniji nismo (zaradi preglasovanja v skupščini!) uspeli realizirati prav vseh projektov, med drugim tudi ne uveljavitve zakona o referendumu za zaprtje jedrske elektrarne Krško, pričakovanega očiščenja Save in preprečitev nadaljevanja gradnje HE Golica; ...«

Po drugi strani pa je v istem dokumentu naštetih zelo veliko natančno opisanih političnih ukrepov in projektov, ki so bili sprejeti oz. izvedeni v teh dveh letih. Med najpomembnejšimi so bili: 'zelenitev' nove ustave (sprejete decembra 1991), sprejetje zakona o zaprtju rudnika urana Žirovski vrh, znižanje davkov na nekatere naprave za shranjevanje energije in gradbene materiale za gradnjo okolju prijaznih zgradb, ukrepi za zmanjšanje nevarnih industrijskih emisij in čiščenje več slovenskih rek, podpiranje projektov na področju ravnanja z odpadki, zagotovitev povečanja proizvodnje recikliranega papirja in njegove uporabe v Sloveniji, namestitve čistilnih naprav v več kemičnih tovarn, vodenje številnih 'manjših' zelenih projektov, npr. projektov, namenjenih zaščiti določenih vrst ptic (npr. ptici zlatovranki), promoviranje nakupa plastičnih božičnih dreves, zbiranje in pošiljanje zdravil prebivalcem Ukrajine, katerih zdravje je bilo ogroženo zaradi jedrske nesreče v Černobilu, in odprtje zavetišča za begunce z območja nekdanje Jugoslavije.

Zeleni minister Peter Tancig je poročal o 23 projektih na področju ekologije, ki jih je financiralo ali sofinanciralo Ministrstvo za znanost

in tehnologijo (Tancig, 1991). Podobno je Jazbinšek poročal o mnogih zelenih ukrepih v okviru Ministrstva za okolje in prostor ter o nadzorovanju njihovega izvajanja (Jazbinšek, brez datuma).

O dosežkih zelenih ukrepov sta poročala tudi zeleni namestnik ministra (Šešerko, 1991) in vodja poslanske skupine Zelenih (Šavli, 1991). Šavli je zapisal, da je bila v tistem času udeležba poslancev Zelenih na parlamentarnih sejah med najvišjimi od vseh poslancev. Analiza pobud in poslanskih vprašanj med majem 1990 in oktobrom 1991 razkriva, da so bili poslanci Zelenih tretja najaktivnejša skupina v parlamentu, čeprav so bili člani vladne stranke (Fink Hafner, 1991).

Za razliko od Zelenih na nacionalnih volitvah med tranzicijo se je Združena levica (v kateri so bile leva zelena stranka in dve radikalni levi stranki) po volitvah 2014 odločila, da pri svojem prvem vstopu v parlament ne bo sodelovala pri oblikovanju vladne koalicije, in je raje ostala v opoziciji.

⁹ Kot je trdil Šešerko, ki je med poslanci iz različnih parlamentarnih strank uspešno zbral dovolj podpisov za referendum o zaprtju jedrske elektrarne Krško, so nekateri umaknili podpise po osebnem posredovanju predsednika vlade Janeza Drnovška večer pred načrtovano javno predstavitvijo referenduma v parlamentu (Šešerko, 2015.)

¹⁰ Glej tudi Plut, 1992.

5 POJASNITEV RAZVOJA ZELENIH STRANK V SLOVENIJI

Politično okolje

Institucionalna pravila. V Sloveniji od obdobja tranzicije vlada ugodno institucionalno okolje za ustanovitev političnih strank (za več gl. Fink Hafner, 2001). Dejansko je v Sloveniji trenutno precej enostavno ustanoviti novo stranko. Po zakonu iz leta 1989 je bilo za ustanovitev stranke potrebnih 20 slovenskih državljanov, po uvedbi novega zakona leta 1994 pa je za ustanovitev in registracijo nove politične stranke potrebnih 200 ustanovnih članov. Če upoštevamo število volivcev v Sloveniji (1.713.067 na zadnjih nacionalnih volitvah), je tak minimum dokaj zmeren. Pravilo se do danes ni spremenilo, čeprav ves čas potekajo diskusije o morebitnih mehanizmi za zmanjšanje razdrobljenosti in stabilizacijo strankarskega sistema v Sloveniji.

Poleg tega je po novi ustavi, sprejeti decembra 1991, Slovenija parlamentarna demokracija. Od leta 1989 je v veljavi proporcionalni volilni sistem, ki je doživel zgolj majhne spremembe (Fink Hafner, 2010). Tudi po uvedbi štiriodstotnega parlamentarnega volilnega praga leta 2004 je novim strankam uspelo dobiti sedeže v parlamentu, prav tako so nekatere nove stranke takoj prevzele vodenje koalicijskih vlad (Fink Hafner in Krašovec, 2013).

Financiranje stranke. V obdobju tranzicije so nekdane preoblikovane družbenopolitične organizacije imele prednost pred novoustanovljenimi strankami zaradi svojih utrjenih organizacijskih mrež in razpoložljivih virov. Ko je novi strankarski sistem (stranke naslednice preoblikovanih družbenopolitičnih organizacij in naslednice novih strank) dozorel, je število političnih strank, ki so kandidirale

na nacionalnih volitvah, upadlo na 17. Kljub temu so štiri največje stranke po vsakih volitvah skupaj dobivale vse večji delež glasov (Fink Hafner et al., 2011: 14). Stranke, ki so uspele dolgoročno ohranjati svoje parlamentarne položaje, so delovale kot kartel in so z odločanjem o politiki financiranja strank prikrajšale neparlamentarne stranke za precej proračunskih sredstev (Krašovec in Haughton, 2011).

Leta 1999 je Ustavno sodišče razsodilo, da je dodeljevanje javnih subvencij zgolj parlamentarnim strankam neustavno. Na podlagi te razsodbe je leta 2000 Državni zbor Republike Slovenije potrdil spremembe Zakona o političnih strankah, s katerimi so bile javne subvencije dodeljene vsem strankam, ki so na zadnjih volitvah prejele vsaj odstotek glasov in so s svojimi kandidati kandidirale v najmanj treh četrtinah volilnih enot. Vendar pa je leta 2002 Ustavno sodišče ovrglo odločitev Državnega zbora Republike Slovenije z utemeljitvijo, da kandidiranje v treh četrtinah volilnih enot (poleg enoodstotne podpore) kot pogoj za dodelitev javne subvencije ni v skladu z ustavo (za več gl. Krašovec in Haughton, 2011). Ta pogoj bi namreč diskriminiral regionalne stranke. Leta 2005 so bile sprejete spremembe Zakona o političnih strankah (ZPolS-UPB1, 2005), ki so enoodstotni prag dvignile na 1,2 % za primer, ko imata dve stranki skupno listo kandidatov, in na 1,5 % za primer, če imajo tri stranke ali več skupno listo. Zakon je vključeval tudi dodatna določila, na podlagi katerih so stranke dobile proračunska sredstva glede na število prejetih glasov v vseh volilnih enotah. Zadnje tri spremembe Zakona o političnih strankah (ZPolS-F, 2007, 2013, 2014) so bile namenjene predvsem zagotovitvi transparentnosti financiranja strank in nadzoru izvajanja zakona.

Številne zelene skupine na subnacionalni ravni niso mogle računati na znatna sredstva. Subnacionalna raven je namreč močno razdrobljena (trenutno je v Sloveniji kar 212 lokalnih skupnosti)¹. Mnoge, še posebej majhne lokalne skupnosti imajo finančne težave (Statistični urad Republike Slovenije, 2013). Poleg tega v Sloveniji še vedno nimamo državne organizacije na regionalnem nivoju, čeprav so spremembe 121., 140. in 143. člena ustave iz leta 2006 dovoljevale regionalizacijo Slovenije. Ker pa se parlamentarne stranke še niso uspele dogovoriti o zakonu za ustanovitev regij, Slovenija ostaja bolj ali manj centralizirana.

¹ Več o statistiki lokalnih skupnosti je na voljo na vladni spletni strani, namenjeni lokalni samoupravi in regionalni politiki (glej Služba vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalno politiko, 2016).

Financiranje zelenih strank v Sloveniji je postalo problematično tudi zaradi notranjih razhajanj med Zelenimi Slovenije. Ko so se marca 1994 vsi poslanci Zelenih pridružili Liberalni demokraciji Slovenije (in pri tem ustanovili ekološki forum LDS), so kot poslanci na sedežih Zelenih v parlamentu še naprej uživali vse finančne koristi do konca mandata decembra 1996. Ta dogodek je razdelil Zelene Slovenije in tudi zastrupil odnose med zelenimi strankami, kar vidimo še danes.

Značilnosti strankarskega sistema. Polarizacija slovenskega strankarskega sistema je bila zmernejša kot v mnogih drugih postkomunističnih državah, ki so se pridružile tretjemu valu demokratizacije (Enyedi in Casal Bértoa, 2011). Dejansko bi razvoj strankarskega sistema prvo desetletje po tranziciji, ki je sledilo kratkemu tranzicijskemu bipolarnemu obdobju, lahko označili kot tripolarno. V razdeljenem desnem (konzervativnem) polu sta bili protikomunistična Socialdemokratska stranka in Slovenski krščanski demokrati. Levi pol je predstavljala naslednica reformirane Zveze komunistov, ki se je preoblikovala v socialdemokratsko stranko² s povezavami z mednarodnimi socialdemokratskimi strankami. ZSMS – Liberalna stranka (pозneje Liberalno demokratska stranka), naslednica reformirane Zveze socialistične mladine Slovenije, je zastopala sredinski del, ponujala je liberalno politiko, ni pa se lotevala reformiranja socialne države. Obe stranki levega pola sta se v 90. letih razširili s pridružitvijo majhnih političnih skupin (tudi zelenih). Liberalno demokratska stranka se je preimenovala v Liberalno demokracijo Slovenije. Po letu 2000, ko je Liberalna demokracija Slovenije dosegla največjo volilno podporo in je hkrati izgubila svojo strankarsko identiteto, javnost pa ji je vedno bolj zamerila vse pogostejše politične škandale, je začela podporo hitro izgubljati, strankarsko tekmovanje pa je postalo bipolarno. Z volitvami 2004 je Liberalna demokracija Slovenije izgubila svoj osrednji položaj na oblasti, zmagala pa je desnica. Od takrat naprej vztraja dvopolno strankarsko tekmovanje med levosredinskimi in desnosredinskimi strankami. Pri tem se obujajo tudi nekatera ideološka vprašanja iz obdobja velikih razhajanj med konzervativci in liberalci iz druge polovice 19. in z začetka 20. stoletja (Kos, 1996: 85–86). Poleg tega se razhajanja prekrivajo s še vedno močnim razkolom med komunisti in antikomunisti, ki je tesno povezan z nasprotujočimi si

² Zveza komunistov Slovenije – Stranka demokratične prenove se je preimenovala v Združeno listo socialnih demokratov.

ocenami 2. svetovne vojne in povojne domače politike. Razkol se vse pogostejše pojavlja tudi v razpravah o socialni proti vitki državi (Fink Hafner, 2010 in 2012).

Medtem ko je ta razkol predstavljal izziv zelenim strankam, so druge stranke ozelenjevale svoje strankarske programe. To ni bistveno ogrozilo števila podpornikov zelenih. Kot so pokazali Zajc, Kropivnik in Kustec Lipicer (2012: 90–91), so sporazumi vladnih koalicij vključevali okoljske ukrepe samo v primerih, ko je vlada vključevala predstavnike zelenih strank. Pa tudi takrat so bili okoljski ukrepi združeni s prostorskimi, stanovanjskimi in vodnimi. Od leta 2004 so okoljski in prostorski cilji redno sestavni del koalicijskih sporazumov, ampak bolj zaradi temeljnih strategij EU kot zaradi notranjepolitičnih usmeritev (Knep in Fink Hafner, 2011).

Po slabem upravljanju finančne krize v Sloveniji se je strankarski sistem porušil. Na predčasnih volitvah v letih 2011 in 2014 so v parlament vstopile novoustanovljene stranke, ki so izrinile do takrat že dolgo uveljavljene stranke (Tabela 5).

Tabela 5: Značilnosti strankarskih sistemov takoj po državnih volitvah (obdobje 1990–2014)

Značilnosti	1990	1992	1996	2000	2004	2008	2011	2014
Število strank in list na volitvah	17	33	18	16	23	17	20	17
Število parlamentarnih strank	9	8	7	8	7	7 ¹	7	7
Odstotek veljavnih glasov za stare stranke (naslednice transformiranih družbenopolitičnih organizacij), ki so bile zastopane v parlamentu	37,1	37,0	36,0	48,3	33,0	35,66	10,52	5,98
Odstotek veljavnih glasov za parlamentarne stranke, ki niso izvirale iz nekdanjih družbenopolitičnih organizacij (ne glede na ideološko usmeritev)	54,8	45,3	52,7	47,9	55,3	56,69	81,75	81,32
Odstotek veljavnih glasov za štiri največje parlamentarne stranke	57,4	61,6	72,1	73,7	71,14	74,29	73,52	71,36
Število strank v vladni koaliciji takoj po volitvah	6	4	3	4(+1) ²	4	4	5	3

¹ Slovenska ljudska stranka in Stranka mladih Slovenije (SMS) sta skupaj nastopili na volitvah leta 2008, vendar si SMS ni zagotovila nobenega sedeža v parlamentu. Če bi SMS šli za parlamentarno stranko, bi bilo vseh parlamentarnih strank osem.

² Liberalna demokracija Slovenije, Združena lista socialnih demokratov, Slovenska ljudska stranka, Demokratska stranka upokojenecv Slovenija in posebni dogovor o sodelovanju med Liberalno demokracijo Slovenije in Stranko mladih Slovenije.

Delež glasov za stranke, ki so nasledile preoblikovane nekdanje družbenopolitične organizacije, je s 35,66 % v letu 2008 padel na

10,52 % v letu 2011, leta 2014 pa je znašal samo 5,98 %. Po drugi strani je delež glasov za parlamentarne stranke (tudi povsem nove) nenadoma s 56,69 % v letu 2008 narasel na malo nad 81 % v letih 2011 in 2014. Kljub spremenjeni strankarski strukturi v parlamentu je v njem še vedno sedem strank, kot jih je bilo že leta 2004. Od leta 1996 se skupni delež štirih največjih strank v parlamentu giblje med 71,36 % in 74,29 %, a šele po volitvah leta 2014 je vladi, sestavljeni iz le treh strank, uspelo zagotoviti večino v parlamentu. Vodilna stranka v parlamentu je trenutno Stranka modernega centra (prej Stranka Mira Cerarja), ki zaseda 36 od 90 parlamentarnih sedežev in ima 16 ministrov³ ter predsednika vlade. Po mnenju mnogih sta glavna aduta stranke osebna moralna integriteta Mira Cerarja in moralna integriteta novih obrazov, ki so vstopili v politiko s kandidiranjem na listi Cerarjeve stranke.

Naraščajoča poosebitev politike. Največja politična osebnost tranzicijskega obdobja je bil brez dvoma Milan Kučan, ki je sredi 80. let zmagal v spopadu med konzervativci in liberalci v okviru Zveze komunistov Slovenije ter po tem uspešno vodil prilagoditev Zveze procesu demokratizacije. Pod njegovim vodstvom je reformirana Zveza komunistov kot samostojna stranka, imenovana Zveza komunistov Slovenije – Stranka demokratične prenove, na prvih večstrankarskih volitvah dobila najvišji delež glasov. Zaradi svoje liberalne politike je postal državni voditelj, in sicer je na prvih direktnih volitvah predsednika Republike Slovenije (leta 1992), izvedenih na podlagi nove ustave (1991), zmagal že po prvem krogu. Po prevzemu funkcije predsednika je ‘zamrznil’ članstvo v stranki. Ker ima predsednik Republike Slovenije omejena pooblastila, Kučan ni tesneje sodeloval v vsakodnevni institucionalni politiki. Po dveh mandatih se je leta 2002 upokojil in naznanil svojo odločitev, da se ne bo vrnil v politiko, čeprav mnogi menijo, da še vedno deluje iz ozadja.

Kot v številnih drugih državah je tudi v Sloveniji utrditev strankarskega sistema potekala skupaj s krepitvijo vloge vodilnih strankarskih osebnosti. Liberalno demokracijo Slovenije (naslednico reformirane Zveze socialistične mladine) so dolgo poznali predvsem zaradi njenega predsednika Janeza Drnovška. Dejansko je reformirana Zveza socialistične mladine po tranziciji v demokracijo iskala pravega vodjo. Našla ga je v Janezu Drnovšku, ki je uspešno vodil stranko tudi po združitvi Liberalno demokratske stranke, Demokratske stranke

³ Dva od 16 ministrov sta brez listnice (glej Vlada RS, 2017).

Slovenije, Socialistične stranke Slovenije in Zelenih – ekološko socialne stranke v Liberalno demokracijo Slovenije leta 1994. Po raziskavah javnega mnenja noben predsednik vlade še ni dosegel ravni verodostojnosti Janeza Drnovška, čeprav so se mnogi pritoževali nad njegovimi osebnimi značilnostmi in nenavadnim obnašanjem. Ko je Drnovšek postal predsednik Republike Slovenije, ga nihče ni uspel uspešno zamenjati na čelu stranke. Po popolnem porazu na volitvah leta 2011 je tako stranka bolj ali manj prenehala z javnim delovanjem, Drnovšek pa se je dokazal kot karizmatični vodja Gibanja za pravičnost in razvoj⁴.

Najprepoznavnejši voditelj socialdemokratskega⁵ dela stranke po Kučanovem imenovanju na mesto predsednika je bil Borut Pahor. Pahor je tako intenzivno razvijal svojo osebno politično podobo, da je bil njegov status v javnosti ločen od strankarskega. To je postalo zlasti očitno po njegovi odločitvi, da bo kandidiral za predsednika na volitvah leta 2012, ko je tudi zmagal. Od Pahorjevega odhoda stranka Socialnih demokratov še ni uspela najti karizmatičnega voditelja.

Samo Janez Janša, poosebljenje konzervativne/antikomunistične politike v Sloveniji, je uspel dolgo časa ostati vidna politična osebnost. Janša si zasluži posebno omembo v nedavni zgodovini Slovenije, ker je kot novinar sodeloval pri opozicijskih aktivnostih in ker se je v 80. letih 20. stoletja znašel pred vojaškim sodiščem. Po kratkem obdobju na začetku 90. let, ko je Socialdemokratsko stranko vodil Jože Pučnik, je vodenje stranke prevzel Janša. Pod vodstvom Janše je stranka postala desnosredinska in se je preimenovala v Slovensko demokratsko stranko (SDS). Kot predsedniku SDS so Janši pogosto pripisovali vlogo vodje desnosredinskih strank, kljub kritikam s strani ostalih desnosredinskih strank in konfliktom med temi strankami. Čeprav je bil vpleten v korupcijsko afero Patria, Janša ostaja vodja svoje stranke, vendar pa je njegova vloga v skupini desnosredinskih strank omajana.

⁴ Za več podatkov o gibanju in Drnovškovi vlogi v njem glej Gibanje za pravičnost in razvoj, 2017.

⁵ Stranka Zveze komunistov Slovenije – Stranka demokratične prenovе se je leta 1993 združila z Delavsko stranko, Socialdemokratsko unijo in dvema skupinama članov iz Socialistične stranke in Demokratične stranke upokojencev v Združeno listo socialnih demokratov. Leta 2005 se je stranka preimenovala v Socialni demokrati.

Tabela 6: Politične osebnosti in njihov ugled. Kumulativni deleži prvega, drugega, tretjega in četrtega politika po ugledu v odstotkih

Politična osebnost	SJM 1990	SJM 1991/2	SJM 1992/3	SJM 1993/1	SJM 1994/1	SJM 1994/2	SJM 1994/4	SJM 1995/1	SJM 1995/3	SJM 1996/1	SJM 1997/1	SJM 1998/2	SJM 2000/1	SJM 2001/2	SJM 2002/1	SJM 2003/1	SJM 2006/2	SJM 2011/2
Janez Stanovnik	84,9																	
Milan Kučan	56,6	88,6	83,9	74,9	55,4	60,0	58,5	72,9	73,0	73,0	72,0	74,7	68,2	76,3	68,3	55,4	49,5	12,3
Jože Smole	57,9																	
Janez Drnovšek	33,2	55,5	66,3	59,9	42,6	48,2	47,5	64,3	60,9	60,1	56,0	59,4	70,6	73,9	60,9	71,9	49,2	
Igor Bavičar	11,7	16,8	9,3	5,5														
Marko Bulc	17,7																	
Štefan Korosec	5,4																	
Dimitrij Rupel		33,1	24,8	17,9														
Janez Janša		27,5	22,4		31,5	38,6	31,6	16,6	16,5	23,4	19,9	5,7	15,7	20,9	13,1	16,2	36,1	16,7
Lojze Peterle		25,9	12,6	14,0	9,3		16,6	5,3	5,7	11,5	9,2						20,0	
France Bučar		5,6															8,3	
Jelko Kacin		26,5	24,3		6,2	11,7	6,1											
Martjan Podobnik					13,7	16,4	14,8	6,4	11,6	21,3	33,2							
Herman Rigelnik					5,1													
Zmago Jelincič							12,4			5,4					6,1		9,1	8,8
Zoran Thaler										5,8								
Janez Podobnik											31,2	13,3						
Borut Pahor											11,9		8,3	10,5	21,8	7,9	27,4	11,8
France Arhar															12,8			
Anton Rop																15		
Janez Potočnik																	6,7	6,4
Danilo Türk																		41,8
Katarina Kresal																		5,9
Karel Erjavec																		12,8
Radovan Žerjav																		6,6
Matej Lahovnik																		5,9

Viri: Toš et al., 1990, 1991, 1992, 1993, 1994a, 1994b, 1994c, 1995a, 1995b, 1996, 1997, 1998b, 2000a, 2001a, 2002, 2003; Mahnar et al., 2006, 2011.

Vodilni državni politični osebnosti z nekoliko krajšim obdobjem aktivnega delovanja sta bila Lojze Peterle (vodja Krščanskih demokratov) in Marjan Podobnik (vodja konzervativne Slovenske ljudske stranke). Peterle je ostal v politiki kot član Evropskega parlamenta⁶ in je, kot vsi ostali slovenski evropski poslanci, redko omenjen v vsakodnevnem političnem dogajanju v Sloveniji, Podobnik pa se kljub nekaterim poskusom ni uspel vrniti v politiko.

Po ustanovitvi Slovenske nacionalne stranke in njenem uspehu na parlamentarnih volitvah leta 1992 je Zmago Jelinčič Plemeniti izstopal kot karizmatični voditelj te majhne nacionalistične stranke. Slovenska nacionalna stranka je leta 2011 izgubila parlamentarni status in po Jelinčičevi upokojitvi izginila s političnega zemljevida.

Podobno kot Jelinčičeva tudi javna podoba Karla Erjavca, šenega voditelja majhne politične stranke (Demokratske stranke upokojencev Slovenije), presega pričakovanja, sploh če upoštevamo število podpornikov stranke. Erjavec lahko izstopa predvsem zato, ker je vodja stranke, ki je po letu 2004 odločilni akter pri sestavljanju vladne koalicije (Fink Hafner in Krašovec, 2013).

Nedavna značilnost slovenske politike je prihod povsem novih strank, ki so poznane predvsem po svojih voditeljih in so v večini primerov po njih tudi poimenovane. Takšne stranke so npr. Državljska lista Gregorja Viranta, Lista Zorana Jankoviča – Pozitivna Slovenija, Zaveznštvo Alenke Bratušek, Lista Igorja Šoltesa in Stranka Mira Cerarja (trenutno stranka predsednika vlade, preimenovana v Stranko modernega centra).

Voditelja zelene stranke s takšno prepoznavnostjo je težko najti. Z izjemo Dušana Pluta, okoljskega aktivista v 80. letih in prvega voditelja Zelenih Slovenije, zelene stranke niso imele prepoznavnih vodij. Plut je med zelenimi politiki izstopal zaradi osebne vpletenosti v boj za okolje (v svoji regiji, Beli krajini, se je boril proti onesnaževanju), strokovnega znanja (bil je geograf, zaposlen na Univerzi v Ljubljani), izkušenj (bil je aktiven v Zvezi društev za varstvo okolja) in prepričljivih javnih nastopov o okoljskih problemih in okoljski politiki. Čeprav je Luka Mesec, voditelj Združene levice, vse bolj znana politična osebnost z radikalnimi levičarskimi idejami, podobnimi

idejam Sirize v Grčiji, zaenkrat še ni jasno izrazil svojih pogledov na ekologijo ali trajnostni razvoj. Številne osebnosti, ki so sodelovale pri nastanku TRS in so bile poznane kot levičarski aktivisti in intelektualci (zlasti Matjaž Hanžek, ki je bil varuh človekovih pravic), niso imele karizme, potrebne za takšno politično vlogo, kar so jasno pokazali njihovi nastopi na predvolilnih televizijskih soočenjih leta 2014. Tako Hanžek kot Mesec sta se osredotočila predvsem na družbenoekonomske probleme in z njimi povezana politična vprašanja, manj pa sta se posvečala okoljskim platem teh problemov.

Podobno kot v času socializma je bilo tudi med vodilnimi politiki zelenih strank v Sloveniji od začetka 21. stoletja zelo malo žensk. V Sloveniji ženske praviloma prevzamejo vodenje političnih strank med njihovim upadom, kar se je zgodilo z Liberalno demokracijo Slovenije in Novo Slovenijo. V zelenih strankah so le redke ženske postale znane javne osebnosti. Dušan Plut (2015) omenja Manco Košir kot aktivno akterko v času uveljavljanja Zelenih Slovenije (med drugim je bila kandidatka Zelenih na predsedniških volitvah) in uveljavljanja gibanja TRS. Vendar pa zaenkrat nobena ženska ni postala znana politična osebnost zelene stranke⁷.

Šibak učinek evropeizacije. Obstoječe raziskave (Fink Hafner in Krašovec, 2006; Krašovec, Lajh in Kustec Lipicer, 2006; Krašovec in Lajh, 2008 in 2009) niso pokazale, da bi imeli procesi evropskega povezovanja kakšen bistven učinek na slovenske stranke kot organizacije ali na njihovo medsebojno tekmovanje. Poleg tega so se parlamentarne stranke dogovorile o izogibanju političnim spopadom v zvezi s povezovanjem Slovenije in Evropske unije ter omejile strankarske spopade v času slovenskega predsedovanja EU. Zaradi tega evropeizacija ni vključena v našo analizo.

Volivci. Raziskave politike zelenih od 70. let 20. stoletja kažejo na spremembe vrednot volivcev, kar imajo raziskovalci za pomemben dejavnik razvoja in uspeha zelenih gibanj in strank. Danes je varstvo okolja dejansko cenjena vrednota, okoljski problemi pa so pomemben del javne politike (Gantar, 2004: 20), čeprav so v praksi velikokrat podrejeni gospodarskim vrednotam in interesom.

⁶ Sedaj je Lojze Peterle član stranke Nova Slovenija – krščanski demokrati. Slovenski krščanski demokrati so se namreč leta 2000 združili s Slovensko ljudsko stranko v SLS+SKD – Slovenska ljudska stranka, vendar so nekateri člani Slovenskih krščanskih demokratov zaradi razhajanj še istega leta ustanovili novo stranko Nova Slovenija – krščanska ljudska stranka.

⁷ V telefonskem razgovoru 30. oktobra 2015 je Manca Košir Danici Fink Hafner pojasnila, da se je, kljub temu da je dobila največji delež glasov med kandidati Zelenih Slovenije na volitvah leta 1990, odločila proti vstopu v politiko in je svoje glasove predala moškima kolegom (v skladu s takratnim zakonom). Podobno se Koširjeva ni odločila za vstop v strankarsko politiko po ustanovitvi stranke TRS kot politične veje gibanja TRS.

Splošno gledano, lahko vse večjo skrb za okolje pojasnimo s prehodom od materialističnih ciljev (ekonomski cilji in fizična varnost) na postmaterialistične (samoizražanje in kvaliteta življenja) (Inglehart, 1971). Postmaterializem so sprva dojemali kot nov sistem vrednot, ki se je pojavil v zahodnih industrijskih družbah po 2. svetovni vojni. Njegova glavna značilnost je odmik od materialističnih vrednot (Inglehart, 1995), ki dajejo prednost sistemu gospodarske in politične stabilnosti ter ohranjanju reda, k postmaterialističnim vrednotam (Malnar, 2002: 15–16). Okoljske vrednote so pogosto opredeljene kot postmaterialistične in so torej značilnost postmodernih, ne modernih okoliščin. Pri postmaterialističnih vrednotah se daje prednost družbenemu in političnemu udejstvovanju, samozavedanju, estetiki, zadovoljevanju intelektualnih potreb in poudarjanju družbene solidarnosti (Malnar, 2002: 16). Ob vse večjem pomenu kvalitete življenja za ljudi je tudi skrb za okolje postala pomembnejša. Bolj kot so postmaterialistične vrednote pomembne za državljane, bolj so pripravljeni ceniti samoizražanje, kvaliteto življenja in zaščito okolja (Nas, 1998: 287, 291; Malnar in Šinko, 2012: 478), bolj so pripravljeni nameniti denar za varstvo okolja ter sodelovati v okoljskih gibanjih (Inglehart, 1971). Zelene stranke so s spodbujanjem političnega diskurza o okoljski problematiki prevzele postmaterialistične vrednote in prispevale k upadu materialističnih vrednot (Tranter in Western, 2009: 161).

Postmaterialistične vrednote so se v nezahodnih delih Evrope razvile v 80. letih, v času številnih kriz v propadajočih socialističnih sistemih ter velikih domačih in mednarodnih ekoloških katastrof (zlasti černobilske). Spremembe vrednot v Sloveniji so bile deloma povezane tudi z vse večjo globalno ozaveščenostjo o učinkih prevladujoče paradigme gospodarske rasti na okolje, ki so kritično predstavljeni v študiji *The Limits to Growth* (*Meje rasti*) založnika Club of Rome. Okoljska škoda, zlasti prizadetost gozdov (kot enega od simbolov slovenske identitete), in kritika onesnaževanja v pesmih, kot je Mrtva reka Marjana Smodeta⁸, sta povečali okoljsko ozaveščenost med prebivalci Slovenije. Čeprav zelena gibanja in stranke v vseh teh državah med uspešno tranzicijo v demokracijo niso igrale enako pomembne vloge, je bila vloga slovenskih zelenih strank vsekakor pomembna – dokaz za to je njihov prvotni uspeh na volitvah. Zeleni Slovenije so

bili nova postmoderna levosredinska zelena stranka, vendar pa so jim včasih pripisovali vlogo stranke, ki so jo podpirali tisti, ki so obrnili hrbet reformiranim političnim organizacijam prejšnjega režima in so hkrati zavračali nove desnosredinske stranke. Kaj torej lahko rečemo o odnosu slovenskih volivcev do okolja in njihovi postmaterialistični naravnosti? So zelene vrednote obstajale kot temelj politike zelenih strank? Lahko rečemo, da so zeleni izkoristili proces ozelenjevanja družbenih vrednot?

Odgovore na ta vprašanja bomo poiskali v podatkih o vrednotah in odnosu Slovencev do okolja, ki so bili zbrani v okviru longitudinalne javnomnenjske raziskave. Že prve raziskave javnega mnenja so pokazale interes Slovencev za okoljske probleme. Prvi podatki o odnosu Slovencev do okolja tako segajo v leto 1969. Tabela 7 kaže odnos do gora v letih 1969 in 1986. Po pridobljenih podatkih so slovenski volivci v 80. letih cenili okoljske vrednote (Malnar in Šinko, 2012). Razlika med dojetjem narave v 60. letih in 80. letih je ogromna. Zdi se, da se je že v 80. letih odnos ljudi do okolja spremenil iz 'pragmatičnega/funkcionalističnega' v 'konzervacijskega', pri katerem ljudem več pomeni ohranjanje okolja kot njegovo izkoriščanje (Kos, 2004: 311). To lahko pojasnimo z višjo ravno postmodernih vrednot v Sloveniji v primerjavi z ostalimi srednje- in vzhodnoevropskimi državami ter s prehodom iz moderne v postmoderno družbo (Hafner Fink, Malnar in Uhan, 2013).

Tabela 7: Odnos do naravne lepote v gorah

Ali je po vašem mnenju ...	SJM 1969	SJM 1986
1 – treba pustiti planine nedotaknjene v njihovi naravni lepoti, četudi ostajajo nedostopne za veliko število ljudi	12,9 %	44 %
2 – treba graditi pota, ceste ter žičnice, četudi bi s tem nekaj izgubile na svoji lepoti	41,4 %	14,9 %
3 – nekatere planine je treba ohraniti nedotaknjene, na drugih pa graditi	45,3 %	41 %
4 – drugo	0,4 %	/
Skupaj	100 %	100 %

Vir: Kos, 2004: 310.

Zaščita okolja je bila tudi v naslednjih letih zelo pomembna vrednota (gl. Prilogo 2). Volivci so imeli ohranjanje narave za podobno pomembno kot svetovni mir, boj proti revščini in človeške pravice. Čisto okolje je bilo zelo zaželeno in pogosto omenjena vrednota (Gantar, 2004).

⁸ Videoposnetek je dostopen na <https://www.youtube.com/watch?v=FvbN4XDn1TM>.

Raziskave javnega mnenja jasno kažejo, da se je v drugi polovici 80. let in na začetku 90. let povečala skrb za okolje med prebivalci Slovenije. Vendar pa tega porasta skrbi za okolje ne moremo pripisati zgolj prehodu na postmaterialistične vrednote (Nas, 1998: 298). Pozitiven odnos ljudi do okolja lahko spodbudijo tako postmaterialistične vrednote kot objektivni pogoji (Malnar in Šinko, 2012: 478). Podpora zaščiti okolja je ponavadi večja v državah z dokaj hudimi okoljskimi problemi; ljudi lahko začne skrbeti za okolje takrat, ko se soočijo z ekološkimi problemi (Malnar in Šinko, 2012: 474).

V Sloveniji je večja skrb za okolje povezana tudi s promoviranjem okoljske ozaveščenosti v obliki medijskega poročanja o številnih okoljskih katastrofah v Sloveniji, pa tudi tiste v Černobilu (Fink Hafner, 1992; Knep in Fink Hafner, 2011; Malnar in Šinko, 2012). Leta 1987 (malo po Černobilu) je 42,5 % anketiranih izrazilo velik strah, 46,4 % pa strah, da se bo bližje Sloveniji zgodila katastrofa, podobna tisti v Černobilu (Toš et al., 1987). Pri tem mediji igrajo pomembno vlogo, saj identificirajo probleme in opredelijo teme za javno diskusijo (Malnar in Šinko, 2012: 476). Redki posamezniki imajo izkušnje z okoljskimi problemi, zaradi kompleksnosti okoljskih težav pa si jih posamezniki tudi težko predstavljajo oziroma si jih težko pojasnijo na podlagi osebnih izkušenj (Malnar in Šinko, 2000: 164). Svoj odnos do okolja tako oblikujejo na podlagi izjav tistih, ki vplivajo na javno mnenje: strokovnjakov, relevantnih ustanov, medijev, interesnih skupin, uradnikov ali osebne mreže sorodnikov in prijateljev (Malnar in Šinko, 2012: 475). Odnos ljudi do okoljskih težav je tako odvisen od dogodkov v tistem obdobju in ne samo od subjektivnih kulturnih dejavnikov in prehoda na postmaterialistične vrednote (Inglehart, 1995).

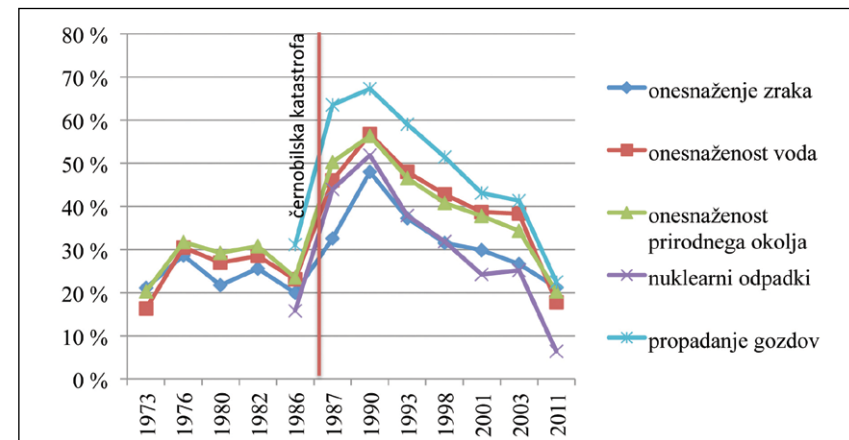
Odnosi do okolja in okoljske vrednote so lahko tudi objektivizirani. Tako pozitivne spremembe v okoljskih zakonih in ukrepih lahko vplivajo na odnos volivcev do okoljskih vprašanj. Stopnja zadovoljstva Slovencev s stanjem okolja je recimo povezana z merljivimi značilnostmi njihovega življenjskega okolja (Priloga 3) – če podatki pokažejo pozitiven trend, se zadovoljstvo poveča, če pa podatki pokažejo poslabšanje standardov, se zadovoljstvo zmanjša⁹.

Ena izmed merljivih značilnosti odnosa do okolja je skrb za okolje, ki jo med slovenskimi volivci merijo že dlje časa (1973–2011). Leta 1973 je bila skrb za okolje dokaj nizka, leta 1986 je začela naraščati,

⁹ Dober primer so izpusti CO₂: leta 1970 je bila Slovenija 84. na svetovni lestvici količine izpustov, leta 1990 87., leta 2000 81., leta 2010 spet 87. in leta 2013 91. (EDGAR, 2013).

najvišjo vrednost pa je dosegla v 90. letih (Malnar in Šinko, 2012: 483). Volivci so izrazili največjo skrb za propadanje gozdov, medtem ko so skrbi za različne oblike onesnaževanja sočasno naraščale in padale (Slika 2). Skrb za okolje je bila prvotno višja med izobraženimi in mladimi, vendar pa so se razlike med polnoletnimi (tj. starimi nad 18 let) v zadnjem desetletju opazno zmanjšale in so celo povsem izginile. To je med drugim tudi posledica vključitve okoljskih tematik v učne načrte (Malnar in Šinko, 2012: 489–490). Podobno tudi ni statistično pomembnih razlik med desnimi in levimi volivci (Malnar in Šinko, 2012: 489–490), kar ni presenetljivo, saj okoljska naravnost v političnem prostoru presega tradicionalni razkol med levico in desnico in ostaja avtonomna politična opcija (Malnar, 2002: 29). Po drugi strani pa najdemo majhno razliko med vernimi in ateisti: neverni anketiranci kažejo večjo skrb za okolje (Hafner Fink et al., 2011) in so bolj okoljsko naravnani (Kirn, 2003).

Slika 2: Ali vas v vašem življenjskem in delovnem okolju spodaj navedeni pojavi ogrožajo, motijo, ali pa jih sploh ni? 'Življenjsko me ogroža' + 'Mi škoduje, me zelo moti' v deležih:

Vir: Slovensko javno mnenje; Toš et al., 1973, 1976, 1980, 1982, 1986, 1987, 1990, 1993, 1998a, 2001a, 2003, Hafner Fink et al., 2011.

Medtem ko je skrb glede ogroženosti okolja od leta 1990 postopno upadala (skrb za okolje se je leta 2011 vrnila na raven, ki je bila zabeležena v zgodnjih 70. letih), je odnos ljudi do zaščite okolja ostal dokaj pozitiven (Malnar, 1992; Malnar in Šinko, 2012). Okoljska

naravnost očitno ni zgolj kratkoročni trend, postala je celo redna tema političnih diskusij (Bell v Malnar, 2002: 24). Okoljske vrednote v Sloveniji ostajajo na visoki ravni (Malnar, 2002), a so še vedno manj pomembne od ekonomskih (gl. tudi Prilogi 2 in 4) (Hafner Fink, Uhan in Gregorčič, 2011), saj ko gre za vprašanje materialnega standarda gospodinjstva in širših ekonomskih ciljev, večina ljudi daje prednost ekonomski naravnosti pred okoljsko (Malnar, 2002: 13). Podoben trend se kaže tudi v drugih državah, kjer so bili v 90. letih skrb za javni red in mir, skrb za zdravje in strah pred brezposelnostjo večji od skrbi za okolje (Malnar in Šinko, 2012: 483–484).

Odgovori na vprašanja o zaščiti okolja v javnomnenjskih raziskavah jasno kažejo, da ljudje zelo cenijo okolje. Ko pa so ljudje povprašani o odnosu do konkretnih okoljskih problemov, ponudijo tudi pragmatične in funkcionalne odgovore. Vendar se močna javna podpora zaščiti okolja ne odraža vedno v vsakdanjih aktivnostih posameznikov (Kos, 2004: 319). Povezava med odnosom do okolja in aktivnostmi posameznika je ohlapna (Malnar in Šinko, 2012: 319), zato okoljsko ozaveščenost raziskovalci opredeljujejo kot dokaj plitko in neukoreninjeno (Kos, 2004: 319). Večina rešitev okoljskih problemov terja od ljudi odrekovanja, na katera verjetno niso pripravljeni (Nas, 1998: 298).

Najbrž ravno zato zelenim strankam že vse od začetka 90. let ni uspelo učinkovito mobilizirati volivcev in zato niso igrale vidne vloge v javnomnenjskih raziskavah (Toš et al., 1990, 1992, 1996 in 2000a). Visoka ozaveščenost o okoljskih problemih še ne pomeni, da bodo ljudje aktivno skrbeli za okolje. Že v 90. letih se je večina Slovencev strinjala, da okolje lahko ohranimo z dolgoročnim prizadevanjem posameznikov – 76,4 % anketiranih je menilo, da posameznik lahko s spremembo svojih navad pomaga zmanjšati onesnaževanje (Kos, 2004: 312). Ta odnos se je z leti celo izboljšal: leta 2000 (Toš et al., 2000b) je kar 40,4 % anketiranih menilo, da posamezniki ne morejo storiti veliko za okolje, do leta 2011 pa je delež anketiranih s takšnim mnenjem padel na 32,7 % (Hafner Fink et al., 2011). Kos (2004) trdi, da to kaže na velik potencial za mobilizacijo civilne družbe.

Posamezniki so podporo ekološkemu gibanju izrazili tudi s tem, ko se niso strinjali s trditvijo, da je ekološko gibanje skupina nezadovoljnežev, ki nasprotujejo kakršnemu koli napredku (Priloga 5). Kljub temu da ljudje podpirajo ekološki aktivizem, pa je ekološka politična aktivnost v Sloveniji dokaj majhna. Precej lahko je podpirati ekološka gibanja, če to od posameznika ne zahteva nobenih odrekovanj

(Inglehart, 1995). To mogoče tudi pojasnjuje, zakaj je tako malo posameznikov članov okoljskih organizacij (sodeč po podatkih Hafner Fink et al., 2011, gre za 3,6 % Slovencev) ali ekoloških aktivistov, kar je eden redkih kazalnikov dejanskega podpiranja varstva okolja. Leta 2011 je 11 % anketiranih trdilo, da so podpisali peticijo v podporo okolju prijaznim ukrepom, 7 % jih je darovalo denar okoljski skupini, 3 % pa so se v zadnjih petih letih udeležili okoljskih protestov ali demonstracij (Hafner Fink et al., 2011).

Kljub splošni podpori čistejšemu okolju pa tolmačenje javnega mnenja o okolju ni tako enostavno. Masja Nas (1998: 280, 287) razlikuje med skrbjo za okolje in aktivnostmi v korist okolja. Na podlagi podatkov javnomnenjskih raziskav opredeli štiri tipe odnosov do okolja: 1) 'sivi' ali 'nezeleni' imajo podpovprečno skrb za okolje in so podpovprečno aktivni; 2) 'razmišljujoči' kažejo nadpovprečno skrb za okolje, a so podpovprečno aktivni; 3) 'očitno impulzivni' kažejo podpovprečno skrb za okolje, a so nadpovprečno aktivni, in 4) 'zeleni' kažejo nadpovprečno aktivnost in skrb za okolje. Podobno tudi Kirn (2003) za Slovence navaja tri tipe stališč glede okolja: 1) ekološko stališče, 2) neekološko stališče in 3) ravnotežje med ekološkim in neekološkim stališčem. Pri Slovencih nasploh lahko govorimo o visoki ravni pripravljenosti, da pomagajo reševati ekološke težave (Priloga 6). 41,8 % anketiranih se trudi kupovati sadje in zelenjavo, gojeno brez pesticidov in ostalih kemikalij, 49,8 % jih zaradi varovanja okolja doma varčuje s porabo energije ali goriv, 37,1 % jih varčuje z vodo oz. jo reciklirajo, 30 % pa jih zaradi varovanja okolja ne kupuje določenih izdelkov (Hafner Fink et al., 2011). Pri delitvi javnih sredstev je okolje eden od sektorjev, za katerega ljudje menijo, da bi moral prejemati več javnega denarja, četudi bi to pomenilo višje davke (Priloga 7). 66,4 % anketiranih meni, da bi morali nameniti (nekoliko) več denarja za čistejše okolje, več denarja bi namenili samo še za zdravstvo in izobraževanje (Toš et al., 2003). A čeprav so posamezniki pripravljeni na konkretna dejanja, si ekološke probleme razlagajo zelo poenostavljeno (Kos, 2004: 312). 86 % anketiranih na primer vedno ali redno ločuje odpadke (Hafner Fink et al., 2011), vendar pa to ne pomeni nujno, da gre za zeleno usmerjene posameznike. Pri ločevanju odpadkov pogosto pomembno vlogo igra organizacija, ki skrbi za recikliranje v lokalni skupnosti, ločevanje odpadkov pa je pogosto tudi odraz posameznikove želje po urejenosti (Malnar, 2002: 15). Presenetljivo velik odziv javnosti na iniciativo Očistimo Slovenijo je tako lahko le odraz želje skupnosti po čistoči in ne okoljevarstva.

Recikliranje in sodelovanje v čistilnih akcijah sta 'enostavni' okoljski aktivnosti (Inglehart, 1995: 68) in dejansko je leta 1992 večina prebivalcev Slovenije dojemala ekologijo kot čistilno akcijo (Kos, 2004: 312), ki od njih ne zahteva ekonomskih odrekanih. Globlja ekološka stališča so dokaj redka, a obstajajo, med drugim tudi pripravljenost plačevanja posebnega okoljskega davka – takšno pripravljenost je leta 1992 izrazilo 33,6 % anketiranih (Toš et al., 1992).

Subjektivni dejavniki v razvoju strank

Organizacijski razvoj zelenih strank v Sloveniji

Stranka Zelenih Slovenije je bila ustanovljena leta 1989 po modelu nemških Zelenih (*Die Grünen*). Kot mnoge opozicijske stranke tistega časa so se tudi Zeleni kmalu soočili z notranjim razkolom med leve in desne. Težave so se pojavile tudi zato, ker je stranka vstopila v vlado, preden se je organizacijsko utrdila. Ena od ključnih težav, ki je stranko razdvojila, je bilo vprašanje, ali podpreti konstruktivno nezaupnico vladi Lojzeta Peterleta, zaradi česar so Zeleni Slovenije leta 1993 razpadli na več zelenih strank. Nekatere vodilne politične osebnosti Zelenih so zaradi odnosa vladajoče koalicije do okoljskih vprašanj v znak protesta popolnoma zapustile politiko. Bolj levosredinski poslanci so zapustili Zelene Slovenije in se pridružili Zelenim – ekološko socialni stranki, katere vodja je bil Peter Tancig, minister za znanost in tehnologijo. Marca 1994 so se Zeleni – ekološko socialna stranka združili z Liberalno demokratsko stranko, Demokratsko stranko in Socialistično stranko v Liberalno demokracijo Slovenije. Skupaj z nekaterimi bivšimi člani Zelenih Slovenije je Leo Šešerko (ki je bil vodja poslanske skupine Zelenih pred izstopom iz vladne koalicije) leta 1995 ustanovil novo zeleno stranko, imenovano Zelena alternativa Slovenije, bolj desnosredinsko usmerjeni politiki Zelenih pa so pod vodstvom Vaneta Gošnika ostali pod okriljem Zelenih Slovenije. Razkol med nekdanjimi člani Zelenih Slovenije je postal še večji po sporu med tema dvema strankama, ki sta se obe imeli za naslednici Zelenih Slovenije.¹⁰ Tako so se začeli spori številnih akterjev o dokumentaciji stranke in financah Zelenih Slovenije, ki v času priprave razširjene monografije (aprila 2017) še niso bili razrešeni. Jeseni leta 1995 se je Ministrstvo za notranje zadeve, zadolženo za registracijo političnih strank, odločilo Zelene Slovenije odstraniti iz uradnega registra

¹⁰ Eno skupino je vodil Štefan Han, drugo pa Dušan Puh.

strank z obrazložitvijo, da stranki ni uspelo v roku oddati uradne dokumentacije, kot je to zahteval novi Zakon o političnih strankah iz leta 1994. Zeleni Slovenije so vložili tožbo in Ustavno sodišče je leta 1996 ovrglo odločitev ministrstva. Leta 2003, ko je predsednik stranke postal Vlado Čuš, so se Zeleni Slovenije spet razcepili: del članov se je pridružil majhni neparlamentarni Progresivni stranki, iz katere je nastala stranka Zeleni progres. Hkrati so nekatere lokalne zelene organizacije ustanovile neodvisno Zeleno stranko (Ogrin, 2013).

Okoljevarstveniki, ki so sklenili zaveznitvo z naslednico preoblikovane Zveze komunistov (trenutno je to stranka Socialnih demokratov), so na volitvah leta 1990 nastopili ločeno kot Državljanska zelena lista in bili neuspešni. Karel Lipič, nekdanji predstavnik več sindikatov, je privabil veliko članov in kasneje vodil preusmeritev organizacije v krovno nevladno okoljsko organizacijo Zveza ekoloških gibanj Slovenije, iz katere je potem nastala Stranka ekoloških gibanj Slovenije.

Leta 2002 so se nekateri bivši člani Zelenih Slovenije pridružili Stranki ekoloških gibanj Slovenije, med drugim tudi Leo Šešerko (prej predsednik Zelene alternative Slovenije) in Božidar Voljč (takrat član Liberalne demokracije Slovenije in minister za zdravje). Potem ko Stranka ekoloških gibanj Slovenije pred volitvami v Državni zbor RS in volitvami v Evropski parlament leta 2004 ni uspela sestaviti koalicije zelenih strank, so se spet obrnili na Socialne demokrate. Na splošnih volitvah leta 2008 sta dva kandidata Stranke ekoloških gibanj Slovenije (ena je bila Marinka Vovk, predsednica stranke) sodelovala kot kandidata na listi Socialnih demokratov. Socialni demokrati so tudi ustanovili okoljski in podeželski forum, ki je uspel pritegniti nekatere člane Stranke ekoloških gibanj Slovenije. Danes Stranka ekoloških gibanj Slovenije ne obstaja več, kar je posledica njene popolne združitve s Socialnimi demokrati (Lipič, 2013).

Potem ko je leta 2004 izgubila mesto v vladi, je Stranka mladih Slovenije naznanila svojo preusmeritev k zeleni politiki s pridružitvijo Zelenim Evrope pred volitvami v Evropski parlament leta 2004, vendar pa to volivcev ni prepričalo.

Dušan Plut in Matjaž Hanžek sta leta 2011 sodelovala pri nastanku Gibanja za trajnostni razvoj Slovenije. Hanžek je kasneje postal predsednik Stranke za trajnostni razvoj Slovenije (TRS)¹¹ (politično

¹¹ Marca 2014 se je stranka v skladu s programskimi spremembami preimenovala v Stranko za ekosocializem in trajnostni razvoj Slovenije.

krilo gibanja je bilo ustanovljeno 17. marca 2014 kot 'politična pest gibanja')¹². Na shodu stranke marca 2015 ga je zamenjala novoizvoljena predsednica Violeta Tomič. V nasprotju s Hanžkom je Plut ostal član gibanja TRS in se stranki TRS ni pridružil (Plut, 2015). Stranki TRS so se leta 2011 pridružili tudi nekateri člani Liberalne demokracije Slovenije in nove stranke Zares – nova politika (ustanovljena leta 2007). Vendar pa je tudi stranka TRS razočarala, saj ni imela karizmatičnega voditelja in je prikazala neverjetno organizacijsko nesposobnost, ko za predčasne volitve leta 2011 ni uspela oddati liste kandidatov, ki bi bila v celoti v skladu z administrativnimi pravili, zato ni mogla nastopiti na volitvah v vseh zelenih volilnih enotah in je ostala neparlamentarna stranka. Na predčasnih volitvah leta 2014 se je stranka TRS pridružila koaliciji Združene levice pod vodstvom Luke Mesca in izgubila javno vidnost. Tudi aktivnost gibanja TRS vse bolj usiha (Plut, 2015). Junija 2017 se je stranka TRS celo združila s stranko Iniciativa za demokratični socializem v enotno stranko LEVICA. Koordinator nove stranke je Luka Mesec, njegova namestnica je postala Violeta Tomič.

Ideološka razhajanja in notranji spori med zelenimi

Zgodnje ideološke značilnosti zelenih. Razvoj zelene ideologije v Sloveniji je bil na začetku tesno povezan s takratnimi zelenimi gibanji na Zahodu, zlasti v Nemčiji in Veliki Britaniji. Dokument Programska izhodišča (Zeleni Slovenije, 1990) obsega 11 strani zelo podrobnih političnih ciljev, ki temeljijo na sledečih treh principih: 1) ekološko uravnotežen in celosten družbeni razvoj, 2) odgovorni posameznik in 3) varstvo okolja.

Glavni politični cilji Zelenih Slovenije so bili: zelena, zdrava, nedrška, varna, demokratična in samostojna država Slovenija. Načela in cilji so bili opredeljeni na dveh nivojih. Na splošnem nivoju se je ta zelena stranka – podobno kot vse novoustanovljene opozicijske stranke tistega časa – zavzemala za človeško dostojanstvo, človekove pravice in svoboščine ter politični pluralizem, pravno državo in parlamentarno demokracijo. Zeleni so tudi podpirali referendum o neodvisni Sloveniji z lastno vojsko in valuto, bili so naklonjeni podražavljanju družbene lastnine in postopni tranziciji v druge oblike lastništva. Med posebej določenimi vrednotami so bile: ideološko nevtralnost, izobraževanje, avtonomija univerz in zagotovljena sredstva za razvoj, spoštovanje pravic romske in madžarske manjšine, pravice žensk in opustitev liste uradnih tajnosti in ostalih tajnih zakonskih predpisov.

¹² Vzdevek, ki ga je skovala Manca Košir (Plut, 2015).

Pri vzpostavljanju novih političnih institucij so Zeleni Slovenije podpirali parlament z enim samim domom in proporcionalni volilni sistem.

Pravica posameznika do samoorganizacije in neodvisnost slovenskega naroda sta bili omejeni na okoljska, demokratična in nenasilna prizadevanja (Zeleni Slovenije, 1990: 1). Odnos Zelenih do 'slovenskega nacionalnega vprašanja' je bil razviden iz njihove takratne odkrite podpore določenim ukrepom in političnim odločitvam. Med najbolj opaznimi so bili: zahteva po slovenščini kot uradnem jeziku vojske, zaščita ozemlja Republike Slovenije in številni drugi obrambni in vojaški ukrepi.

Zeleni so podpirali tudi vključevanje Slovenije v Evropsko unijo. Kot zeleni po vseh državah zahodne Evrope so zahtevali ponovno opredelitev odnosov z državami tretjega sveta. To je vključevalo prekinitev stikov s totalitarnimi režimi in političnimi skupinami, podporo demokratičnim političnim skupinam, prepoved izvoza odpadkov, nečiste industrije in orožja tem državam in podpiranje razvoja teh držav.

Na drugem, bolj konkretnem nivoju, so od ciljev in iniciativ v programskih izhodiščih, ki so bili specifični za Slovenijo, izstopali: zaprtje jedrske elektrarne Krško in številni drugi varnostni ukrepi na področju jedrske varnosti, podpiranje ničelne rasti rabe končne energije, različni predlogi za zaščito zraka, vode, morja, obale, krajine in gozdov, predlogi za urejanje in nadzor prometa, komunale, urbanizma, odpadkov in odlagališč, finančni instrumenti za kaznovanje nezaželenih aktivnosti, povezanih z okoljem, in za spodbujanje ekološko pozitivnih aktivnosti. Zeleni Slovenije so prepoznali potrebo, da je treba okoljske ukrepe povezati z drugimi ukrepi, zlasti socialnimi, raziskovalnimi in športnimi, regionalnim razvojem, gospodarstvom in kmetijstvom.

Po volitvah leta 1990 so Zeleni redno dobivali pomembne položaje v vladi, med drugim ministrske na področjih varstva okolja, zdravstva in energije. S teh položajev so lahko vplivali na ključne politične odločitve, vendar pa so morali sprejemati tudi odločitve o temeljnih makropolitčnih, gospodarskih in varnostnih vprašanjih tistega časa. Med takšnimi odločitvami so bile vzpostavitev nove ekonomske in politične ureditve, ustanovitev samostojne države in preusmeritev Slovenije od območja bivše Jugoslavije k procesom evropskega povezovanja.

Kljub temu pa so leta 1992 še vedno podpirali 'alternativen pogled na svet' (Plut et al., 1992), tj. da se nobena klasična ideologija ali svetovni nazor (krščanski, liberalni, socialistični oziroma socialdemokratski, marksistični) ne more celostno odzvati na onesnaženje

in propadanje planeta. V ideologiji novega družbenega gibanja na Zahodu je 'humanoekološka' paradigma ponudila najboljši odgovor: »Nastajajoča, celostna humanoekološka paradigma, pojmovana kot lokalna in planetarna odgovornost za trajno zaščito pogojev življenja sedanjih in bodočih generacij, rastlin in živali, je temelj nazorske in moralno-etične opredelitve Zelenih« (Plut et al., 1992: 1). Čeprav so se Zeleni opredelili za 'pluralistično' stranko (Plut et al., 1992: 1), je glede na ideološki kontinuum več usmeritev kazalo na levosredinska ideološka nagnjenja. Okoljska vprašanja so bila ponavadi tesno povezana s predstavami o nenasilni in na solidarnosti temelječi družbi, krepitvi lokalne samouprave, odpravljanju družbenih neenakosti v regionalnem razvoju, pravičnejši delitvi bogastva, svobodi veroizpovedi in jasnem ločevanju med cerkvijo in državo, spoštovanju etničnih in kulturnih razlik, razlik med spoloma in drugih razlik ter liberalnem odnosu do priseljencev (Plut et al., 1992: 1). Zeleni so podpirali bazično demokracijo, a ne samo z udeleževanjem, temveč tudi s podpiranjem referendumov, decentraliziranega odločanja, zmernejše delitve družbene moči, aktivne participacije zaposlenih pri določanju in ohranitvi regionalnih, etničnih in drugih identitet (gl. Zeleni Slovenije, 1992a).

Nobeno presenečenje ni, da je Dušan Plut, najbolj uveljavljeni voditelj Zelenih Slovenije, pogosto trdil, da se stranka ukvarja tako z okoljskimi kot z družbenimi težavami. Po podatkih javnomnenjske raziskave, opravljene v obdobju tranzicije, je 16 % podpornikov Zelenih Slovenije podprlo leve tematike, 48 % sredinske, 6 % desne, 30 % pa se ni opredelilo za nobeno od teh možnosti (Toš et al., 1991).

Notranja razhajanja. Po volitvah leta 1990 je bilo med člani Zelenih Slovenije primerljivo število liberalcev in konzervativcev in zato se niso mogli odločiti, ali naj se na prvih večstrankarskih volitvah pridružijo Demosu. Zeleni so kasneje oklevali tudi glede odločitve, ali naj se pridružijo Demosovi vladi (Plut, 2009). Čeprav so se v letih 1991–1993 volivci Zelene Slovenije umestili blizu sredine (Kropivnik, 1994), so notranji spori med levimi in desnimi ogrozili obstoj stranke. To je, skupaj z zelo javno izraženimi osebnimi zamerami, škodilo ugledu stranke in pripeljalo do njenega razpada marca 1993. Levosredinsko (liberalno) krilo stranke, v katerem je bil tudi Plut, je ustvarilo novo stranko, imenovano Zeleni – ekološko socialna stranka. Konzervativna (desnosredinska) frakcija pod vodstvom Vaneta Gošnika pa je ostala del Zelenih Slovenije, od leta 2003 je njen predsednik Vlado Čuš (Trampuš, 2000). Levosredinsko (liberalno) krilo Zelenih Slovenije je bilo zastopano v ekološkem forumu Liberalne demokracije Slovenije vse do njegovega

zatona na začetku 21. stoletja. Leta 1995 pa je bila pod vodstvom Lea Šešerka ustanovljena še Zelena alternativa Slovenije.

Stranka ekoloških gibanj Slovenije je leta 2008, ko se je povezala s Socialnimi demokrati, volivcem ponudila rdeče-zeleno opcijo. Stranka mladih Slovenije se je s podpiranjem sestave levosredinske vlade po volitvah leta 2000 prvotno opredelila za levosredinsko, a je bila tudi pragmatična, saj je kasneje sklepala tudi predvolilna zaveznitva z desnosredinskimi strankami.

Nedavno ustanovljena Stranka za trajnostni razvoj Slovenije (TRS), ki se posveča predvsem socialni politiki, se je opredelila bližje rdeče-zeleni kot liberalno-zeleni opciji (Hanžek, 2011; Košir, 2011; Lipič, 2013; Majhenič in Valič, 2013; Ogrin, 2013). Glavni programski cilj stranke je zgraditi družbo demokratičnega ekološkega socializma, ključni besedi programa pa sta ekosocializem in ekološki humanizem¹³. TRS je z vidika programa blizu Iniciativi za demokratični socializem, koalicijskemu partnerju Združene leve. Iniciativa za demokratični socializem sledi programu demokratičnega socializma in poziva k obuditvi leveice, kar vključuje tako demokratični socializem in socialno politiko kot tudi demokratizacijo Evropske unije¹⁴. Tudi glede na mednarodno povezovanje z Evropsko levico¹⁵ in nacionalnimi radikalno levimi strankami, kot je npr. grška Siriza, je koalicijski nastop teh strank prispeval k zastopanosti radikalne leveice v slovenskem parlamentu po zadnjih predčasnih volitvah (leta 2014). Združitev obeh strank pred prihajajočimi volitvami v letu 2018 v skupno stranko LEVICA je bila tako na nek način pričakovana.

Ključne politične odločitve in neuspehi vodstva. Dokumenti ter intervjuji s političnimi voditelji zelenih strank, ki so bili objavljeni v medijih med letoma 1989 in 2014, in intervjuji, opravljene v letih 2013 in 2014, izpostavljajo precej neuspešnih odločitev in potez voditeljev zelenih, ki so močno pripomogli k dolgoročnemu zatonu zelenih strank v Sloveniji. V nadaljevanju podrobneje opišemo šest najbolj ključnih.

1. Prvi primer je časovno najzgodnejši in tudi najbolj dvoumen. Z vidika razvoja Zelenih Slovenije kot organizacije se je odločitev, da se pridružijo koaliciji Demosa, zdela napaka. Širšemu vodstvu stranke se glede tega vprašanja ni uspelo zediniti. Stranka takrat sploh ni imela političnega programa, v katerem bi bila opredeljena stališča

¹³ Glej Stranka za trajnostni razvoj, 2015.

¹⁴ Glej Iniciativa za demokratični socializem, 2015.

¹⁵ Obe stranki sta se vključili v Evropsko levico (European Left) – EL v letu 2016.

stranke do pomembnejših političnih vprašanj v Sloveniji. Vodstvo je bilo dobesedno neodločeno glede odločitve o pridružitvi vladi Demosa (28 glasov za, 28 proti), zato je končno odločitev sprejel predsednik stranke Dušan Plut, ki je imel odločilni glas. Kot smo že omenili, so bila razmerja med notranjimi organi stranke (predsednik – programski svet – sekretariat, izvršni odbor – ostali odbori, poslanska skupina – izvršni odbor – sekretariat) takrat slabo opredeljena.

Obstajajo pa tudi argumenti proti takšni oceni. Eden je, da so bile naslednice družbenopolitičnih organizacij prejšnjega režima naklonjene jedrski energiji, tako da se jim Zeleni niso mogli pridružiti (Šešerko, 2015). Poleg tega je bila pridružitve koaliciji Demosa zelo pomembna za velike politične odločitve o samostojni državi Sloveniji (Plut, 2015). Plut trdi, da so zelene politike postale uresničljive šele po slovenski osamosvojitvi; ko je bila Slovenija del Jugoslavije, to ni bilo mogoče. V takšnih okoliščinah je Plutova odločitev, da popelje Zeleni Slovenije v desnosredinsko vlado Demosa, temeljila na dogovoru z vlado o zaprtju jedrske elektrarne Krško. Ko Demos ni izpolnil svoje obljube, so bili številni podporniki Zelenih Slovenije zelo razočarani, poleg tega pa je z nastankom novih zelenih strank prišlo do še večje razdrobljenosti med zelenimi. Plut je javno priznal, da to jemlje kot osebni poraz (Plut, 2009).

2. Različni deli novoustanovljenih zelenih strank (vključno z levosredinskim krilom Zelenih Slovenije z vsemi poslanci stranke) so se skušali tesno povezati z drugimi (večinoma levosredinskimi) strankami, od katerih sta bili najbolj pomembni Liberalna demokracija Slovenije in naslednica reformirane Zveze komunistov (trenutno je to stranka Socialnih demokratov). Odločitve za sodelovanje ali celo združevanje s takšnimi 'ideološkimi' strankami so se izkazale za koristne predvsem za nezeleni stranke in za posamezne politike iz vrst zelenih, ki so sodelovanje izkoristili za lastno politično kariero in ne za promoviranje ciljev zelenih.

3. Vse bolj razcepljeno vodstvo zelenih ni uspelo razrešiti konflikta glede neustrezne porabe parlamentarnih sredstev, do katerega je prišlo po prvem razcepu stranke Zelenih Slovenije, ali prijaviti suma na korupcijo ustreznim institucijam. Tudi kasnejši poskusi mediacije Evropske federacije zelenih strank pri tem konfliktu niso bili uspešni, saj so člani zelenih strank ostro prekinili medsebojni dialog.

4. Več lokalnih uspešnih politikov je izkoristilo lokalne zelene politične organizacije za politično napredovanje na lokalnem nivoju, ne da bi prispevali k oblikovanju državno močne zelene stranke.

5. Za neuspeh zelenih strank so bile krive tudi slabe vodstvene sposobnosti. To je postalo zlasti očitno, ko je bila pred predčasnimi volitvami leta 2011 ustanovljena TRS, levo usmerjena zelena stranka, ki je imela takrat presenetljivo visoko podporo volivcev. Vendar pa vodstvu stranke ni uspelo oddati vseh list kandidatov v skladu z uradnimi pravili in tako so ostali brez priložnosti, da bi dobili dovolj glasov za vstop v parlament.

6. Čeprav je javnost menila, da so se dolgotrajno osrednje stranke v Sloveniji neustrezno lotile problematike globalne gospodarske krize, zaradi česar so volivci raje podprli nove levosredinske stranke, pa nobenemu vodstvu zelenih ni uspelo izkoristiti teh okoliščin. TRS se je raje pridružila novim levičarskim političnim skupinam pod vodstvom mladega voditelja nove leve v Sloveniji, drugim zelenim strankam pa ni uspelo doseči tolikšne podpore kot TRS ali ponuditi mlade generacije političnih voditeljev. Postavlja se vprašanje, koliko zelenih vsebin bo v prihodnje uspela ohraniti skupna stranka LEVICA po združitvi stranke TRS in Iniciative za demokratični socializem.

Vpliv gospodarske krize

Vpliv na strankarsko politiko. Nedavna mednarodna finančna in gospodarska kriza, slabo upravljanje proračuna in številni politični škandali so temeljito pretresli strankarski sistem v Sloveniji. Kot smo že omenili, so zaradi krize novoustanovljene stranke dobivale precejšnje deleže v parlamentu, uspešno sestavljale koalicijske vlade in jih celo vodile. Ker je bolj poudarjala ekonomske in družbene cilje kot pa okoljske (Beltran, ur., 2012; Majhenič in Valič, 2013), se je pred predčasnimi volitvami leta 2011 Stranka za trajnostni razvoj Slovenije precej uspešneje približala volivcem kot katera koli druga novoustanovljena stranka (Kurdija et al., 2011), vendar pa zaradi površne administracije te podpore volivcev ni izkoristila. Na predčasnih volitvah leta 2014 so v parlament spet vstopile tudi povsem nove politične stranke. Volivci so ponovno izvolili le redke poslance, ki jim je potekel mandat. Kot prikazujeta Tabela 5 in Tabela 8, se je od predčasnih volitev leta 2011 močno zmanjšala volilna podpora skupini starih strank (naslednic preoblikovanih družbenopolitičnih organizacij). Volivci so raje podprli stranke, ki niso izvirale iz nekdanjih družbenopolitičnih organizacij. Na obeh volitvah od leta 2011 so kar 81 % vseh glasov dobile takšne parlamentarne stranke.

Tabela 8: Vodilne in obrobne stranke parlamentarnega strankarskega sistema v Sloveniji takoj po volitvah (1992–2014)

Skupine strank	Volilni rezultati	1992	1996	2000	2004	2008	2011 (predčasne volitve)	2014 (predčasne volitve)
Tri vodilne stranke prvega strankarskega sistema – tri ideološke skupine								
Liberalna demokracija Slovenije ¹	št. glasov	278.851	288.783	390.797	220.848	54.771		
	glasovi (v odst.)	23,46	27,01	36,21	22,80	5,21		
	št. sedežev	22	25	34	23	5		
	sedeži (v odst.)	24,44	27,77	37,77	25,55	5,56		
Slovenska demokratska stranka ¹	št. glasov	39.675	172.470	170.541	281.710	307.735	288.719	181.052
	glasovi (v odst.)	3,34	16,13	15,80	29,08	29,26	26,19	20,71
	št. sedežev	4	16	14	29	28	26	21
	sedeži (v odst.)	4,44	17,77	15,56	32,22	31,1	29,54	23,86
Socialni demokrati ¹	št. glasov	161.349	96.597	130.268	98.527	320.248	115.952	52.249
	glasovi (v odst.)	13,58	9,03	12,07	10,17	30,45	10,52	5,98
	št. sedežev	14	9	11	10	29	10	6
	sedeži (v odst.)	15,56	10	12,22	11,11	32,2	11,36	6,82
Tri vodilne stranke prvega strankarskega sistema skupaj	glasovi (v odst.)	40,38	52,17	64,08	62,05	64,92	36,71	26,69
	št. sedežev	40	50	59	62	62	36	27
Ljudske in krščanske stranke:								
Slovenski krščanski demokrati	št. glasov	172.424	102.852					
	glasovi (v odst.)	14,51	9,62					
	št. sedežev	15	10					
	sedeži (v odst.)	16,66	11,11					
Slovenska ljudska stranka ¹	št. glasov	103.300	207.186	102.817	66.032	54.809 ²	75.311	
	glasovi (v odst.)	8,69	19,38	9,53	6,82	5,21 ²	6,83	
	št. sedežev	10	19	9	7	5	6	
	sedeži (v odst.)	11,11	21,11	10	7,78	5,56	6,82	
Nova Slovenija – krščanski demokrati ¹	št. glasov			94.661	88.073		53.758	48.846
	glasovi (v odst.)			8,76	9,09		4,88	5,59
	št. sedežev			8	9		4	5
	sedeži (v odst.)			8,89	10		4,54	5,56
Ljudske in krščanske stranke skupaj	glasovi (v odst.)	23,2	29,0	18,29	15,91	5,21	11,71	5,59
	št. sedežev	25	29	17	16	5	10	5
Druge stranke-različne ideološke usmeritve								
Slovenska nacionalna stranka	št. glasov	119.091	34.422	47.251	60.750	56.832		
	glasovi (v odst.)	10,02	3,22	4,38	6,27	5,40		
	št. sedežev	12	4	4	6	5		
	sedeži (v odst.)	13,33	4,44	4,44	6,65	5,56		
Demokratska stranka upokojencev Slovenije (DESUS)	št. glasov		46.152	55.696	39.150	78.353	76.853	88.968
	glasovi (v odst.)		4,32	5,16	4,04	7,45	6,97	10,18
	št. sedežev		5	4	4	7	6	10
	sedeži (v odst.)		5,56	4,44	4,44	7,78	6,82	11,11

Skupine strank	Volilni rezultati	1992	1996	2000	2004	2008	2011 (predčasne volitve)	2014 (predčasne volitve)
Zares – nova politika	št. glasov					98.526		
	glasovi (v odst.)					9,37		
	št. sedežev					9		
	sedeži (v odst.)					10,0		
Demokratska stranka	št. glasov	59.487						
	glasovi (v odst.)	5,01						
	št. sedežev	6						
	sedeži (v odst.)	6,67						
Stranka mladih – Zeleni Evrope ²	št. glasov			46.719		<i>gl. opombo 2</i>		
	glasovi (v odst.)			4,33				
	št. sedežev			4				
	sedeži (v odst.)			4,44				
Lista Zorana Jankovića – Pozitivna Slovenija	št. glasov						314.273	
	glasovi (v odst.)						28,51	
	št. sedežev						28	
	sedeži (v odst.)						31,81	
Državljanska lista Gregorja Viranta (DLGV)	št. glasov						92.282	
	glasovi (v odst.)						8,37	
	št. sedežev						8	
	sedeži (v odst.)						9,09	
Stranka modernega centra (SMC) ¹	št. glasov							301.563
	glasovi (v odst.)							34,49
	št. sedežev							36
	sedeži (v odst.)							40,90
Levica (Demokratska stranka dela, Iniciativa za demokratični socializem in Stranka za trajnostni razvoj Slovenije)	št. glasov							52.189
	glasovi (v odst.)							5,97
	št. sedežev							6
	sedeži (v odst.)							6,65
Zavezništvo Alenke Bratušek	št. glasov							38.293
	glasovi (v odst.)							4,38
	št. sedežev							4
	sedeži (v odst.)							4,44
Druge stranke – skupaj	glasovi (v odst.)	15,03	7,54	13,87	10,31	22,22 (brez 5,21)	43,85-	55,02
	št. sedežev	18	9	12	10	21	42	56
	število drugih strank	2	2	3	2	4	3	4

Opombe:

¹ V tabeli so uporabljena zgolj aktualna imena strank, medtem ko se podatki nanašajo tudi na predhodnice teh strank.² SLS in SMS sta nastopili skupaj na volitvah leta 2008 in prejeli 5,21 % glasov, vendar pa so vse parlamentarne sedeže zasedli poslanci iz vrst SLS.

Tabela prikazuje naše izračune, ki temeljijo na podatkih iz sledečih virov: Uradni list Republike Slovenije: 17/90; 60/92; 65/96; 98/2000, zbrala Alenka Krašovec in Tomaž Boh, v Fink Hafner in Boh, (ur.) (2002); Državna volilna komisija, 2008; 2011.

V času političnih pretresov med leti 2011 in 2014 so tudi osrednje antikomunistične stranke, ki so sicer preživele prvih 12 let ustavnih sprememb, izgubile podporo volivcev. Nove stranke, ki so se pojavile tik pred volitvami, so leta 2011 dobile 36,88 % glasov in 36 sedežev v parlamentu, leta 2014 pa 44,84 % glasov in 46 sedežev v parlamentu. Opozoriti velja, da 46 glasov že pomeni absolutno večino v Državnem zboru Republike Slovenije, ki ima 90 sedežev¹⁶.

Umestitev zelenih strank v stalno spreminjajoč se strankarski sistem. Padec že tako majhnega zaupanja javnosti parlamentarnim strankam in večja radikalizacija sta pomenila, da so bili volivci bolj dovzetni za nove politične stranke. Vseeno pa niti eni zeleni stranki ni uspelo povezati okoljskih problemov s problematiko naraščajoče brezposelnosti, nasprotovanjem totalitarizmu in delegitimizacijo glavnih strank na čelu neuspešnih vlad ter pridobiti sredstev za svojo organizacijo. V nasprotju z 80. leti 20. stoletja slovenske zelene stranke kasneje niso sledile uspešnemu 'zelenemu new dealu' nemških zelenih, ki je združil okoljsko politiko s potrebo po novih službah (Rüdig, 2012). Pravzaprav uspešnost slovenskih zelenih strank v zadnjih letih ne sledi naraščajočemu trendu, ki je značilen za ostale zelene stranke po svetu (Wachtler, 2014; European Green Party, 2014).

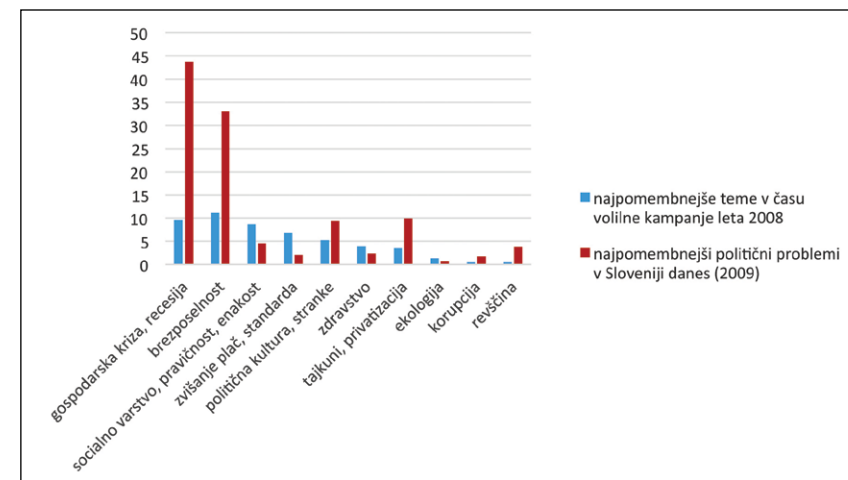
Vpliv na volivce in njihove vrednote. Za razliko od slabo vodenih Stranke za trajnostni razvoj Slovenije in ostalih zelenih strank je bila civilna iniciativa Ekologi brez meja veliko bolj učinkovita. S sloganom 'Očistimo Slovenijo v enem dnevu' in podporo medijev vsako leto (od leta 2010) pritegne več 100.000 podpornikov.

Vendar pa se je v zadnjih nekaj letih hierarhija najpomembnejših političnih vprašanj spremenila, okoljske probleme pa so volivci potisnili v ozadje. V javnomnenjskih raziskavah iz leta 2009 so volivci menili, da sta 'trenutno največji politični problem' gospodarska kriza in recesija. Podobnega mnenja so bili tudi med volilno kampanjo leta 2008, le da so takrat med največje politične probleme prišle še brezposelnost (gl. Slika 3). Po drugi strani se je takrat volivcem zdela ekologija pomembnejša od revščine in korupcije, ko pa je leta 2009 kriza začela vplivati na življenje Slovencev, je po mnenju volivcev ekologija postala najmanj pomemben 'aktualen politični problem' (Malešič et al., 2009). Gospodarska kriza je dejansko povzročila začasno

¹⁶ 88 od 90 poslancev je izvoljenih po splošnih volilnih pravilih. Dva poslanca, eden za madžarsko in eden za italijansko skupnost, sta izvoljena ločeno v omenjenih skupnostih.

spremenbo javnega mnenja – ekonomski problemi so se volivcem zdeli kratkoročno pomembnejši od okoljskih (Malnar, 2002: 24).

Slika 3: Delež odgovorov na vprašanja 'Pomislite na čas volitev v Državni zbor septembra lani [2008]. Kaj je bila za vas osebno najpomembnejša tema v predvolilnem času? In katera je bila druga najpomembnejša tema za vas osebno? Sedaj pa pomislite na današnje razmere. Kateri je po vašem mnenju najbolj pereč politični problem, s katerim se Slovenija sooča danes? In kateri je drugi najpomembnejši politični problem v Sloveniji danes?'

* Diagram prikazuje kumulativne rezultate najpomembnejše in druge najpomembnejše teme v predvolilnem času (modra barva) med parlamentarnimi volitvami leta 2008 in kumulativen rezultat najpomembnejšega in drugega najpomembnejšega političnega problema v Sloveniji danes (rdeča barva). Javnomnenjska raziskava je bila izvedena spomladi 2009.

Vir: Malešič et al., 2009.

Slovenci so gospodarsko krizo doživljali na lastni koži. Pomladi leta 2009 je 57,8 % prebivalcev občutilo učinke krize in 59 % jih je zaradi tega spremenilo svoje potrošniške navade (Malešič et al., 2009). Po letu 2008 so Slovenci še naprej dajali prednost ekonomskim problemom pred okoljskimi. Leta 2011 (Hafner Fink et al., 2011) je večina anketiranih (61,9 %) gospodarstvo navedla kot enega od dveh najpomembnejših problemov v Sloveniji (Priloga 8), drugi najpomembnejši problem pa je bila revščina, ki jo je navedlo 51,1 % anketiranih. Okolje je bilo na dnu seznama, saj je samo približno 10 % anketiranih navedlo okolje kot enega od dveh najpomembnejših problemov v Sloveniji, 46 %

anketiranih pa je celo izrazilo skrb, da 'preveč ljudi skrbi za prihodnost okolja, ne pa za trenutno dogajanje okoli cen in zaposlenosti'. Prevlada ekonomskih materialističnih vrednot je mogoče samo začasna posledica gospodarske krize. Longitudinalni podatki (za obdobje 22 let) za šest ustanovnih članic EU namreč kažejo, da se tudi prebivalci, ki dajejo prednost postmaterialističnim vrednotam, v času gospodarske recesije preusmerijo k materialističnim vrednotam, saj so postmaterialistične vrednote navsezadnje odvisne od ekonomske varnosti. Raziskave tudi kažejo, da se po normalizaciji gospodarskih razmer prebivalci spet vrnejo k postmaterialističnim vrednotam (Inglehart, 1995).

Prevlada ekonomskih vrednot torej ne pomeni, da so zelene vrednote 'izgubljene'. Čeprav je le majhen del anketiranih navedel okoljske probleme kot najpomembnejše probleme v Sloveniji, je kar 39,8 % anketiranih odgovorilo, da so 'zelo zaskrbljeni' glede okoljskih problemov, medtem ko je bilo 34,5 % anketiranih 'zaskrbljenih' (Hafner Fink et al., 2011). Slovence in njihove družine najbolj skrbi onesnaženost zraka (Priloga 9), nevarni pa se jim zdijo tudi uporaba kemikalij in pesticidov, odlaganje gospodinjskih odpadkov in onesnaženost vode. Zanimivo je, da se 8,3 % anketiranim ne zdi, da jih okoljski problemi ogrožajo, samo 1,3 % anketiranih pa meni, da okoljski problemi sploh ne obstajajo. To pomeni, da čeprav so ekonomski problemi pri volivcih v času gospodarske krize v ospredju, skoraj vsi še vedno menijo, da obstaja vsaj en okoljski problem.

Večina anketiranih (70,1 %) meni, da Slovenija ne prispeva dovolj k varstvu okolja. Po drugi strani skoraj vsi anketirani menijo, da so okoljski problemi globalni in bi jih morali reševati na mednarodni ravni. Približno 93 % anketiranih podpira mednarodne okoljske sporazume, ki bi jih Slovenija in ostale države morale spoštovati. Preden je Slovenija postala polnopravna članica EU, so slovenski volivci pričakovali, da bo ravno varstvo okolja eno od področij (poleg lažjega prehoda čez mejo in boljše dostopnosti izobrazbe), na katerem se bo po pridružitvi EU stanje izboljšalo (Priloga 10). Očitno se okoljski problemi volivcem zdijo bolj globalni kot ostali nacionalni problemi.

Splošno gledano, gospodarska kriza ni bistveno spremenila odnosa Slovencev do okolja. Nekatere aktivnosti, ki so prijazne do okolja, so med drugim odvisne od ustrezne infrastrukture in priložnosti, slednjih pa je zadnja leta vse več. Aktivnosti, kot sta recikliranje in ločevanje odpadkov, so zdaj bolj aktivno podprte. Tako danes 85,7 % prebivalcev ločuje steklo, kovine, plastiko in papir za namene recikliranja, leta 2000 pa je vedno ali pogosto ločevalo odpadke samo

39 % anketiranih (Hafner Fink et al., 2011). V primerjavi z ostalimi državami EU je v Sloveniji delež prebivalcev, ki ločujejo odpadke za recikliranje, najvišji (Eurobarometer, 2014). Tudi delež prebivalcev, ki kupujejo organsko hrano, je narasel s 35,2 % leta 2000 na 41,8 % leta 2011 – večja promocija ekološke hrane je najbrž prispevala k povečanju števila prebivalcev, ki kupujejo sadje in zelenjavo, gojeno brez uporabe pesticidov. Vendar pa se prebivalci težko lotijo okoljskih aktivnosti, ki od njih zahtevajo določeno odrekovanje in mogoče celo znižanje življenjskega standarda. 68,1 % anketiranih trdi, da počnejo okolju prijazne stvari oz. aktivnosti, tudi če to od njih zahteva več denarja ali časa, vendar pa bi se zaradi varstva okolja zgolj 18,3 % anketiranih bilo pripravljenih odreči avtu in samo 33,1 % svojemu življenjskemu standardu (Hafner Fink et al., 2011). Slovenci so tudi pod povprečjem EU pri zmanjševanju osebne porabe, npr. z zmanjševanjem uporabe klime in ogrevanja, kupovanjem energijsko učinkovitih naprav in izdelkov z daljšo življenjsko dobo ter odrekanjem kupovanju preveč pakiranih izdelkov (Eurobarometer, 2014).

Gospodarska kriza je spremenila prioritete volivcev, ki so se med drugim odločili, da se za okolje ne bodo finančno žrtvovali. Samo 28,3 % anketiranih je pripravljenih plačevati veliko višje cene na račun zaščite okolja in samo 17,6 % bi jih bilo pripravljenih za zaščito okolja plačevati občutno višje davke (Hafner Fink et al., 2011). Če tudi razlike v deležih niso velike, pa volivci precej manj sodelujejo v ekološkem aktivizmu: primerjava podatkov javnomnenjskih raziskav iz let 2000 in 2011 pokaže, da je bilo v obeh letih približno enako število anketiranih članov okoljskih organizacij, vendar pa je leta 2011 manj anketiranih podpisalo peticijo o zaščiti okolja, se jih udeležilo okoljskega protesta ali demonstracije oz. darovalo denar za zaščito okolja (gl. Tabela 9).

Tabela 9: Delež pritrdilnih odgovorov na vprašanja ekološkega aktivizma

Ekološki aktivizem	SJM 2000/2	SJM 2011/1
Ali ste član kakšne skupine, ki si je kot glavni cilj postavila ohranitev in varovanje okolja?	3,7 %	3,6 %
Ali ste v zadnjih petih letih kdaj podpisali peticijo v zvezi z varstvom okolja?	12 %	10,9 %
Ali ste v zadnjih petih letih kdaj dali denar kakšni skupini za varstvo okolja?	10,7 %	6,9 %
Ali ste v zadnjih petih letih kdaj sodelovali pri protestu ali demonstraciji, ko je šlo za varstvo okolja?	4,5 %	2,8 %

Vir: Slovensko javno menje; Toš et al., 2000b, Hafner Fink et al., 2011.

Največji upad je opaziti pri finančnih donacijah okoljskim organizacijam: leta 2011 je samo 7 % anketiranih darovalo denar, leta 2000 je bilo takih 11 %. V času gospodarske krize se prebivalci najtežje odrečejo denarju in ne zelenim vrednotam. Volivci menijo, da posameznike lahko k zaščiti okolja spodbudimo z izobraževanjem in informiranjem, ne pa s kaznimi in višjimi davki (gl. tudi Prilogo 11).

Sklepne misli

V analizi zelenih strank v Sloveniji smo preučili medsebojno delovanje treh dejavnikov, ki vplivajo na razvoj zelenih strank: (1) politično okolje v državi, (2) subjektivne značilnosti zelenih strank in (3) gospodarska kriza kot dodaten dejavnik.

Zeleni Slovenije so se, podobno kot zelene stranke na Zahodu, pojavili v času vse večjega globalnega in državnega zavedanja okoljskih problemov, ki so ga po eni strani spodbudile povezave med intelektualci in aktivisti na Zahodu, po drugi strani pa velike mednarodne in domače ekološke katastrofe.

Politični sistem, vključno z ustavnim sistemom in volilnimi pravili, ponavadi vpliva na strankarski sistem. Prevladujoče stranke občasno izrabijo politični sistem, da iz strankarskega sistema izključijo nekatere tekmujoče stranke; to se ne dogaja samo v zahodnih državah, ampak tudi v novih posocialističnih demokracijah. Po drugi strani dokaj stabilna institucionalna pravila v Sloveniji, ki so dovoljevala odprt strankarski sistem, niso bila ključni dejavnik za zaton zelenih strank po kratkoročnem, a precej velikem uspehu Zelenih Slovenije na volitvah v letih 1990 in 1992. Čeprav je glavnim slovenskim strankam uspelo doseči, da neparlamentarne stranke nekaj časa niso dobivale državnega financiranja, to ni preprečilo številnim (nezelenim) strankam, da ne bi kmalu po svoji ustanovitvi vstopile v parlament. Nobena zelena stranka takšne vrste uspeha sicer ni dosegla, so se pa zelene vrednote med volivci kljub gospodarski krizi ohranile.

Gospodarska kriza se je za zelene stranke izkazala kot izziv in priložnost hkrati. To se je potrdilo v več državah med nedavno mednarodno finančno in gospodarsko krizo, dober primer pa je tudi stranka Zelenih Slovenije v tranzicijskem obdobju od 80. do 90. let 20. stoletja. Za gospodarsko krizo ni značilen samo konflikt med odnosom do okoljskih in neokoljskih problemov. Bolj je vprašanje, ali zelene (in ostale) stranke lahko delujejo kot legitimna alternativa pri reševanju obstoječih družbenopolitičnih težav, ki morajo biti odpravljene za

izhod iz krize. Kombinacija zelene in levosredinske ideološke usmeritve se je v času tranzicije v Sloveniji izkazala za zmagovalno. Podobno učinkovita je bila v primeru TRS, kot so pokazale javnomnenjske raziskave tik pred predčasnimi volitvami v državni zbor leta 2011, vendar pa je zaradi vodstvenih napak leta 2011 šele po predčasnih volitvah leta 2014 vstopila v državni zbor kot del nove levice. Desnosredinske zelene stranke v Sloveniji so bile bistveno manj uspešne, saj nobena ni dosegla niti približno takega uspeha, kot ga je dosegla levosredinska stranka Zelenih Slovenije. Lahko torej zaključimo, da so značilnosti subjektivnih dejavnikov razvoja zelenih strank, zlasti tiste povezane z delovanjem članov oz. vodstva strank, igrale ključno vlogo pri zatonu zelenih strank v Sloveniji? Weber (1968: 58) pravi, da se politični voditelji karizme ne morejo naučiti, ampak jo mora nekaj v njih 'zbuditi' in 'preizkusiti'. Najbrž lahko predvidevamo, da so bile v času zgodnjega postsocializma sprejete nekatere napačne politične odločitve, saj je novim strankarskim elitam primanjkovalo političnih izkušenj v večstrankarskem sistemu. Poleg tega so nekateri posamezniki javno funkcijo na lokalni in državni ravni izkoristili za osebno korist, kar se je zgodilo v mnogo državah v prvih fazah razvoja demokracije. In kot kaže primer zelene stranke v Veliki Britaniji, lahko vodja igra odločilno vlogo pri uspehu stranke na volitvah, tudi pri izjemno restriktivnih volilnih pravilih, kot jih ima npr. Velika Britanija. Kot so navsezadnje pokazali nemški zeleni, so intelektualne sposobnosti in zmožnost sodelovanja v razpravah o gospodarstvu in demokraciji zelo pomembne.

Zeleni Slovenije so bili najbolj uspešni, ko so bili močno povezani z zelenimi intelektualnimi in političnimi gibanji na Zahodu. V tistem času je Dušan Plut, aktivist zelenega gibanja, postal javno prepoznaven in cenjen politični voditelj. Odločitev stranke, da še pred organizacijsko konsolidacijo prevzame več pomembnih institucionalnih vlog v političnem sistemu, je pripeljala do tega, da so se voditelji zelenih strank izgubili v političnih institucijah. Po eni strani je bila stranka žrtev lastnega uspeha, po drugi strani pa se je kombinacija strankinega uspeha in osebnih koristi njenih politikov zaradi vstopa v državne institucije na različnih ravneh izkazala za katastrofalno za zelene stranke v Sloveniji. Nedavna oživitev zeleno-rdečih (TRS), v katero so bili vključeni določeni člani nekdanje zeleno-rdeče elite, ni uspela privabiti nove generacije aktivistov in voditeljev, ki so v politiko vstopili ločeno, a so združili moči s TRS na volitvah leta 2014. Čas bo pokazal, ali bodo zeleni deli TRS doživeli enako usodo

kot nekdanje zelene stranke in gibanja, ki so se združili z drugimi – ideološkimi – strankami. V prvem letu po sestavi novega parlamenta (po predčasnih volitvah leta 2014) nismo videli v javnosti odmevnih ‘zelenih’ aktivnosti poslancev – drugače je npr. z grškimi zelenimi (združenimi s Sirizo), ki so v parlamentu sprožili številna vprašanja o okoljskih problemih (Botetzagias in Vasilopoulos, 2015: 15). Nekatere politične osebnosti iz vrst zelenih, zlasti tiste iz tranzicijske generacije (80. in 90. leta), poudarjajo, da so za reševanje okoljskih težav ključnega pomena spremembe kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema, za alternativo trenutnemu sistemu pa imajo ekososializem (gl. Plut, 2014). Vendar pa manjka nova generacija voditeljev zelenih. Novi levo usmerjeni generaciji primanjkuje mladih voditeljev, ki bi znali združiti preoblikovanje levih družbenoekonomskih, levih političnih in zelenih organizacij.

Naša glavna ugotovitev analize razvoja zelenih v Sloveniji je, da so subjektivni dejavniki pomembni. Kot prvo so pomembni na teoretični ideacijski, makrodružbeni in makropolitni ravni. V Sloveniji so predvsem kritizirali nedemokratski socialistični sistem in njegovo umazano industrijsko gospodarstvo ter novi politični sistem in kapitalistično gospodarstvo. Kot drugo pa so subjektivni dejavniki pomembni zato, ker povezujejo notranje značilnosti stranke in izbiro strategij z volilnim uspehom. Subjektivni dejavniki so nujen (čeprav ne zadosten) predpogoj za uspeh politične stranke na splošnih volitvah. Da bi lahko povsem razumeli pomembnost subjektivnih dejavnikov v povezavi z ostalimi dejavniki, ki vplivajo na uspeh stranke na volitvah, je treba opraviti primerjalno analizo različnih držav in strank.

V nadaljevanju predstavljamo preliminarno analizo razvoja zelenih strank v srednje- in vzhodnoevropskih državah ter primerjavo pomena različnih dejavnikov, ki smo jih predstavili na začetku knjige, za razvoj zelenih strank v različnih državah.

6 RAZVOJ ZELENIH STRANK V DRŽAVAH SREDNJE IN VZHODNE EVROPE

Študije o zelenih strankah iz držav srednje in vzhodne Evrope so relativno redke. To niti ni presenetljivo, saj niso tako uspešne kot zelene stranke v zahodnoevropskih državah. V mnogih državah so zelene stranke še vedno relativno novi igralci v političnih arenah teh držav. Ni jim še uspelo pridobiti zaupanja volivcev, utrditi svojega položaja ter so zato potisnjene v ozadje (Horvat in Tomašević, 2011: 16). Nasprotno pa so zelene stranke v zahodnoevropskih državah skoraj stalno prisotne v parlamentih (Buzogány, 2016). Prav tako zelena stranka igra pomembno politično vlogo v Evropskem parlamentu (Horvat in Tomašević, 2011: 16). Po nedavnem uspehu in vstopu zelenih strank v parlamente na Madžarskem, Češkem in v Latviji pa se je vendarle izkazalo, da so zelene stranke lahko uspešne tudi v srednji in vzhodni Evropi, le da njihov uspeh zaenkrat še ni stabilen (Horvat in Tomašević, 2011: 16). Hkrati se je povečal raziskovalni interes tudi za zelene v nekdanjih posocialističnih državah (Buzogány, 2016).

V tem poglavju se osredotočamo na razvoj zelenih strank v naslednjih državah srednje in vzhodne Evrope: na Madžarskem, Poljskem, Češkoslovaškem in v državah, ki sta izšli iz nje (na Češkem in Slovaškem), ter v baltskih državah. Pri analizi sledimo metodološkemu načrtu, ki je predstavljen na začetku knjige. Analiza temelji predvsem na pregledu literature in virov ter mnenjih strokovnjakov s področja raziskovanja političnih strank.

V nadaljevanju najprej predstavimo razvoj zelenih strank v državah srednje in vzhodne Evrope, nato pa analiziramo vpliv političnega okolja, subjektivnih značilnosti zelenih strank ter vpliv gospodarske krize na razvoj zelenih strank v tem delu sveta.

Mednarodnoprimerjalne raziskovalne ugotovitve povzemamo v zadnjem poglavju knjige.

Pregled razvoja zelenih strank v državah srednje in vzhodne Evrope

V državah srednje in vzhodne Evrope se prve zelene stranke pojavijo šele s prehodom v demokracijo, padcem komunizma in prvimi demokratičnimi volitvami kot politična izbira v novem političnem pluralizmu (Brucker, 2016; Horvat in Tomašević, 2011: 16).

Nastanek zelenih strank v srednji in vzhodni Evropi je bil pogojen z nekoliko drugačnimi razmerami kot na Zahodu (Hloušek in Kopeček, 2010: 89). Čeprav so se nekatere socialistične elite odzivale na mednarodne pritiske v smeri večje skrbi za naravno okolje vsaj na normativni ravni (gl. npr. Knep in Fink Hafner, 2011), so zelene teme v 80. letih 20. stoletja spolitizirala predvsem opozicijska gibanja (Buzogány, 2016; Fink Hafner, 1992).

Med razlogi za zamik razvoja avtonomnih civilnodružbenih dejavnosti na področju okoljskih politik v okviru socialističnih sistemov je bilo omejevanje svobode interesnega organiziranja. V večini socialističnih držav okoljske organizacije sploh niso obstajale, je pa oblast spodbujala obstoj organizacij za varstvo okolja, ki so delovale predvsem prek številnih akcij čiščenja lokalnega okolja ter izvajale izobraževalne aktivnosti. Ponekod (npr. v Sloveniji) so oblastem sprejemljiva okoljska združenja lahko npr. delovala pod pokroviteljstvom vladnih teles (Knep in Fink Hafner, 2011). Boj za človekove pravice, še posebej za svobodo misli in združevanja, se je tako tesno povezal s tematsko sicer različno usmerjenimi opozicijskimi gibanji, tudi okoljskimi.

Na **Poljskem** ni bilo enotnega okoljskega gibanja, ki bi se združilo ob skupnem okoljskem problemu. Se je pa podpora zelenim vprašanjem kazala v različnih družbenih gibanjih, od protijedrskih do vegetarijanskih (Hloušek in Kopeček, 2010: 89). Na Poljskem okoljska gibanja in številne novonastale zelene stranke tudi niso vodili v razvoj močne zelene politične stranke, čeprav je bila prva zelena stranka na območju srednje in vzhodne Evrope ustanovljena prav na Poljskem pod vodstvom Zygmunta Fure leta 1988. Stranka je pozneje razpadla na tri stranke (Corry, 2014). Nobena od zelenih strank na volitvah leta 1991 ni uspela pridobiti sedeža v parlamentu (Hloušek in Kopeček 2010, 91).

Podobno se zaradi stabilnosti političnega režima tudi na **Češkoslovaškem** ni pojavilo močno neodvisno okoljsko gibanje. Ob koncu režima so se pojavile le manjše alternativne okoljske skupine. Večjo vlogo so imele napol opozicijske okoljske organizacije, ki jih je režim toleriral. Akterji teh organizacij so prevzeli pomembno vlogo v demokratični tranziciji (Hloušek in Kopeček 2010, 89). Razkroj starega režima na Češkoslovaškem je potekal razmeroma mirno ob koncu leta 1989, zato ga imenujejo tudi žametna revolucija. Zanj so bili značilni mirni politični protesti ob prehodu iz komunizma v novi politični sistem. Nekateri to revolucijo označujejo tudi kot »moč nemočnih« (Kumar v Corry, 2014: 312). Stranka zelenih je bila na Češkoslovaškem ustanovljena po začetku žametne revolucije, tudi leta 1989. Glavni cilj stranke je bilo izboljšanje okolja (Kopeček, 2009).

Stranka zelenih (Strana zelených – SZ) na **Češkem** leta 1990 ni uspela priti v parlament s 4,1 % glasov, saj je bil volilni prag 5 %. Nasprotno pa ji je preboj v parlament uspel leta 1992, in sicer v okviru Liberalne socialne unije (LSU). Liberalni socialni uniji, ki je sicer nastala kot stranka individualnega članstva, so se pridružili še Stranka zelenih, Češkoslovaška socialistična stranka (nekdanja sateletska organizacija komunistične stranke pred letom 1989), Poljedelska stranka ter Gibanje neodvisnih osebnosti¹.

V nadaljevanju devetdesetih let je podpora Stranki zelenih padala, zato je izgubila financiranje ter postala politično popolnoma nepomembna (Kopeček, 2009; Jehlička et al., 2011). Točko preobrata je končno dosegla leta 2001, ko je število novih članov stranke preseglo število starih članov, novi člani pa so prevzeli vodstvo stranke. Dvig članstva ter menjavo vodstva v stranki je povzročilo sodelovanje stranke z združenjem nevladnih organizacij Brandýské fórum (Hloušek in Kopeček, 2010: 95). Sledila je sprememba programa stranke s poudarkom na ekološki demokraciji, ki je združevala premagovanje ekoloških kriz in poglobljanje demokracije. V program je bilo vključenih tudi nekaj dodatnih tematik, kot so boj proti nasilju v družini, podpora multikulturni družbi, zmanjšanje sredstev za vojsko, odprava diskriminacije, podpora enakosti med spoloma itd. Prenovljena stranka je na strankarskih volitvah leta 2002 na Češkem že dosegla 2,4 % glasov. Čeprav je stranka še vedno ostala zunaj

¹ Avtorji se zahvaljujemo dr. Ladislavu Cabadi za dragocena dopolnila besedila o zelenih strankah na Češkem.

parlamenta, je pridobila dostop do javnega financiranja, kar je omogočilo poplačilo dolgov in postopen ponovni vzpon stranke.

Opisane spremembe pa niso zagotovile konca notranjih konfliktov. Ti so se poslej odvijali med zagovorniki socialnih strukturnih sprememb z namenom doseganja okoljskih ciljev ter zagovorniki nasprotnih reforme. Znotrajstrankarska nesoglasja so se ponovno odražala v volilnem porazu, tokrat na volitvah v Evropski parlament junija 2004. Leta 2005 se je vodstvo stranke ponovno zamenjalo (Hloušek in Kopeček, 2010: 96). Novi karizmatični voditelj z bogatimi političnimi izkušnjami Martin Bursík (nekdanji okoljski minister) je za strankarske volitve leta 2006 rahlo posodobil profil stranke, pri tem pa je ohranil osnovna načela stranke. Zaradi spremembe političnega pozicioniranja stranke so uspeli pridobiti tako volivce s postmaterialističnimi vrednotami kot tiste z materialističnimi vrednotami, ki so iskali liberalno alternativo. Na volitvah junija 2006 so tako uspeli pridobiti 6,3 % glasov in šest sedežev v parlamentu.

Stranka zelenih se je po volitvah 2006 z antikomunistično retoriko odmaknila od koalicije s socialdemokrati, ki jo je podpirala tudi komunistična stranka. Vstopili so v desnosredinsko koalicijo z Državljsko demokrasko stranko (ODS) in Krščansko-demokrasko unijo – Češkoslovaško ljudsko stranko (KDU-ČSL). Del članov pod vodstvom radikalnega fundamentalista Matěja Stropnickega je temu nasprotoval. Stropnický, ministrica za šolstvo in podpredsednica stranke Dana Kuchtová ter poslanki Věra Jakubková in Olga Zubová so oblikovali levo frakcijo. Ta je Bursíkovemu vodstvu očitala, da zaradi koalicijskih partneric vodi preveč defenzivno politiko (Charvát, 2012: 343–344). Na izrednem kongresu stranke septembra 2008 je Bursík kljub nasprotovanjem uspel obdržati položaj predsednika stranke, vendar to ni končalo konflikta ter ustavilo teženj po preoblikovanju leve frakcije v samostojno stranko oz. teženj po oblikovanju nove Demokratske zelene stranke (Hloušek in Kopeček, 2010: 97).

Konflikt v stranki pa ni bil le ideološki, temveč tudi organizacijski. Medtem ko je vodstvo stranke zagovarjalo sodelovanje v vladi, je v izvršnem odboru stranke prevladovala leva frakcija. Križa v stranki se je poglobila, ko je septembra 2007 ministrica Kuchtová odstopila zaradi ostrih kritik glede slabega črpanja evropskega denarja za projekte ministrstva za šolstvo. Kmalu zatem se je razcep izrazil tudi v poslanski skupini šestih poslancev, ko poslanka Jakubková ni podprla vladnega predloga proračuna in poslanka Zubová brez opravičila ni sodelovala v drugem krogu predsedniških volitev (Charvát, 2012:

344–345). Napetosti ni zmanjšala niti sprememba v vodstvu poslanske skupine, ko je Bursíkov življenjsko partnerico Kateřino Jacques na položaju vodje poslanske skupine zamenjal Přemysl Rabas. Po dolgotrajnem konfliktu sta obe poslanki zapustili poslansko skupino 22. novembra 2008.

Februarja 2008 so v češkem parlamentu potekale volitve predsednika države. Stranka zelenih je kot predsedniškega kandidata predstavila Jana Švejnarja, češko-ameriškega ekonomista (Just, 2008: 128). Zeleni so bili edina stranka desnosredinske vladne koalicije, ki je odrekla podporo dotedanjemu predsedniku Václavu Klausu – očitili so mu protiekološka stališča in evroskepticizem. Kandidat Švejnar pa se je soočal predvsem z očitki dvojnega državljanstva, saj je poleg češkega imel tudi državljanstvo ZDA. Na podlagi očitkov je Švejnar sklenil, da se bo v primeru izvolitve odpovedal ameriškemu državljanstvu. Predsedniškega kandidata zelenih so podprli tudi opozicijski socialdemokrati, kar je bilo nekoliko nepričakovano, saj Jan Švejnar ni bil tipičen socialdemokratski kandidat (Just, 2008: 129). Morda je podpora izvirala iz pričakovanja socialdemokratov, da se jim bo leva frakcija zelenih poslancev pridružila in bodo skupaj oblikovali novo vlado.

Po slabem uspehu na volitvah v zgornji dom parlamenta jeseni 2008 je vodstvo zelenih spet zavračalo kritiko leve frakcije. Tudi na lokalnih volitvah istega leta stranka v nobeni regiji ni uspela preskočiti 5-odstotnega volilnega praga (Hloušek in Kopeček, 2010: 97). 31. januarja 2009 se je znotraj stranke oblikovala uradna opozicijska platforma Demokratski apel (Demokratická výzva). Njene glavne pobudnice, Kuchtová, Jakubková in Zubová, so bile 8. marca 2009 izključene iz stranke. Dva tedna kasneje sta poslanki Jakubková in Zubová sodelovali pri izglasovanju nezaupnice vladi M. Topolánka. Stranka zelenih je podprla vlado Jana Fischerja, ki naj bi bila bolj ali manj tehnična vlada. Ko se je izkazalo, da to ne drži (večina ministrov je izražala naklonjenost določenim strankam), je zadnji minister SZ Michael Kocáb marca 2010 vlado zapustil. Tako tudi stranka uradno ni več podpirala vlade. V tem obdobju je stranko že vodil novi predsednik Ondřej Liška, saj je Bursík odstopil po volitvah v Evropski parlament 2009, ko je stranka dobila samo 2 % glasov. Niti pod novim vodstvom stranka ni uspela ponoviti uspeha iz leta 2006 in je po volitvah 2010 izpadla iz parlamenta (Charvát, 2012: 346–347).

Na volitvah v Evropski parlament 2009 je že nastopila tudi

Demokratska stranka zelenih. Ustanovila jo je Olga Zubová s finančno podporo enega od največjih medijsko-marketingških podjetnikov, Jaromíra Soukupa iz agencije Médea. V javnosti je bilo to ocenjeno kot dejanje v korist Češke socialdemokratske stranke (ČSSD). Te sume je dodatno okrepilo dejstvo, da je Zubová leta 2010 nastopila na kandidatni listi ČSSD za parlamentarne volitve. Volivci so na parlamentarnih volitvah maja 2010 izrazili splošno nezadovoljstvo s politiko parlamentarnih strank. Stranka zelenih je pridobila le 2,4 % glasov. Izgubila je vse sedeže v parlamentu in tudi velik del financiranja (Jehlička et al., 2011).

Okoljsko gibanje na **Slovaškem** pred osamosvojitvijo, ki se je odvijalo leta 1989, je bilo precej odmevno. Nekateri ga imenujejo celo "zelena žametna revolucija" (Baker in Jehlička, 1998: 9). Ključno vlogo pri njegovem ustanavljanju je imela organizacija Slovaška unija zaščitnikov okolja (Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny – SZOPK), ki jo je komunistični režim toleriral, čeprav jo je nenehno tudi nadziral in prisiljeval, da so vodstvo organizacije sestavljali predvsem člani komunistične stranke.

Čeprav so vidni člani organizacije SZOPK predstavljali najpomembnejšo opozicijo vladajočemu režimu, se ob uvedbi večstrankarstva večinoma niso pridružili novoustanovljeni zeleni stranki. Večina vodilnih članov se je pridružila politični stranki oz. družbenemu gibanju Javnost proti nasilju (Verejnosť proti násiliu – VPN), ki je omogočala večji vpliv na politike kot stranka zelenih. Tudi po razpadu VPN-ja se večina članov še vedno ni pridružila stranki zelenih, ampak Civilni demokratični uniji (ODÚ), ki je sicer propadla že po neuspehu na volitvah leta 1992. Kljub omejenemu kadrovskemu potencialu je zelena stranka na Slovaškem uspela hitro vzpostaviti temelje svoje stranke. Ustanovni kongres je bil organiziran že januarja 1990 in uveljavilo se je ime Stranka zelenih na Slovaškem (Strana zelených na Slovensku – SZS). Stranka se je pozneje združila v ohlapno unijo s češko Stranko zelenih (Kopeček, 2009).

Ker je bil parlamentarni prag na Slovaškem relativno nizek (3 %), je Stranka zelenih na Slovaškem na prvih demokratičnih volitvah v parlament s 3,5 % glasov uspela pridobiti šest sedežev (Hloušek in Kopeček, 2010: 91; Brucker, 2016). Ta rezultat pa je bil za stranko, ki je pričakovala večji uspeh, precejšnje razočaranje. Razlog za manjši uspeh je bila predvsem odsotnost karizmatičnega in javno prepoznavnega strankarskega vodje, saj so vsi dobro poznani ekološki aktivisti delovali v združenju VPN. Poleg tega je, tudi zaradi

uspešnega reševanja nekaterih ekoloških problemov, upadla politična pomembnost ekoloških vprašanj. Na lokalnih volitvah konec leta 1990 je stranka uspela pridobiti še 452 sedežev (1,2 %) v mestnih in vaških svetih (Kopeček, 2009).

Poslanci Stranke zelenih na Slovaškem so v svojem prvem mandatu med letoma 1990 in 1992 predsedovali odboru za okolje in zaščito okolja. Močno so kritizirali delo vlade, predvsem njeno pomanjkanje interesa za okoljska vprašanja. Občasno so okoljska vprašanja prešla v vprašanja nacionalnega pomena, kot pri primeru dokončanja izgradnje jezua Gabčíkovo-Nagymaros na reki Donavi: medtem ko je Madžarska po protestih sklenila ustaviti projekt, se je Češkoslovaška odločila, da projekt na svoji strani vendarle izpelje. Izgradnja jezua je postala vprašanje nacionalnega patriotizma in veliko strank jo je podpiralo (Kopeček, 2009).

Vprašanje nacionalizma se je na dnevnem redu stranke zelenih pojavilo tudi takrat, ko so pri oblikovanju zakona o jeziku podprli Slovaško nacionalno stranko in zagovarjali stališče, da se tudi na območju manjšin kot edini uradni jezik uvede slovaščina. En poslanec Stranke zelenih na Slovaškem pa je v nasprotju s tem podprl vladni predlog in s tem razkril notranji razkol stranke ob vprašanju nacionalizma. Sledil je razpad unije med češko in slovaško stranko zelenih, v obdobju do parlamentarnih volitev leta 1992 pa je prišlo tudi do notranjega razpada v Stranki zelenih na Slovaškem. Na volitvah junija 1992 sta tako neodvisno kandidirali kar dve stranki zelenih. Glasovi ekološko ozaveščenih volivcev so se razdelili med obe stranki in nobeni ni uspelo vstopiti v parlament – stranki sta namreč pridobili manj kot 3 % glasov, volilni prag pa se je dvignil na 5 %. Zelena liga se je po neuspehu na volitvah združila z Demokratsko stranko (DS), vendar je sčasoma koalicija popolnoma zapostavila okoljska vprašanja (Kopeček, 2009). Stranka zelenih na Slovaškem je prav tako iskala zaveznitva: nadaljevalo se je sodelovanje z Gibanjem za demokratično Slovaško (HZDS) ter sklepalo zaveznitvo s Stranko demokratične levice (SDL). Zaradi problematične politike, ki jo je vodila HZDS, se je stranka odločila, da bo še naprej sodelovala s stranko SDL, ki je imela tudi podobno stališče do ekoloških vprašanj. Del Stranke zelenih na Slovaškem pa je nadaljeval sodelovanje s HZDS in ustanovil Slovaško zeleno alternativo (Slovenská zelená alternatíva – SZA). Leta 1994, ko so bile sklicane predčasne strankarske volitve, je stranka SZA na volitvah kandidirala na listi HZDS, ki je dobila 35 % glasov. Članica stranke

SZA Zora Lazarová je bila izvoljena in je postala predsednica odbora za okolje. Pred volitvami leta 1998 se je nato SZA združila s Slovaško nacionalno stranko, vendar ni odigrala pomembne vloge v tej koaliciji (Kopeček, 2009).

Po razcepu stranke se je Stranka zelenih na Slovaškem začela oddaljevati od radikalne nacionalistične pozicije. Leta 1994 se je pridružila koaliciji Skupna izbira, ki je združevala kar štiri stranke in ni bila pretirano uspešna na volitvah: pridobila je le 10,4% glasov, od 18 sedežev, ki so jih dobili v parlamentu, pa sta le dva mandata pripadla zelenim. Po političnih napetostih in nesoglasjih glede referendumu o neposredni izvolitvi predsednika in članstva v Natu, ki so se dogajala v okviru koalicije Skupna odločitev, je Stranka zelenih na Slovaškem leta 1997 vstopila v novo koalicijo, imenovano Slovaška demokratska koalicija (Slovenská demokratická koalícia – SDK). Ta je na volitvah leta 1998 dosegla kar 26,3% glasov, kar sicer ni bil najvišji delež glasov, a je kljub temu dobila priložnost za sestavo vlade (Kopeček, 2009). Uspeh je doživela tudi Stranka zelenih na Slovaškem, saj je kot del zmagovite koalicije pridobila tri mandate. Kljub temu stranka ni bila popolnoma zadovoljna, saj ni uspela pridobiti položaja okoljskega ministra – zasedli so le položaj namestnika okoljskega ministra ter položaj predsednika odbora za okolje.

Koalicijo so kmalu pretresli notranji konflikti, Stranka zelenih na Slovaškem pa skoraj ni več uživala javne podpore. Na volitvah septembra 2002 je ponovno kandidirala samostojno in dosegla le 1% volilnih glasov, neuspeh stranke pa se je pokazal tudi na regionalnih in lokalnih volitvah. Nezadovoljstvo v stranki je vplivalo na nadaljnje menjave vodstva (Kopeček, 2009). Na volitvah v Evropski parlament 2004 je ponovno sodelovala v koaliciji, tokrat s stranko Smer (Smer – sociálna demokracia), a nobeden od predstavnikov Stranke zelenih na Slovaškem ni uspel priti v parlament, čeprav je stranka Smer pridobila 3 mandate. Leta 2006 se je Stranka zelenih na Slovaškem preimenovala v Stranko zelenih (Strana zelených – SZ) ter sprejela nov program stranke, v katerega je uvedla nove tematike, kot so na primer potrošništvo, razvoj informacijskega gospodarstva ter ideja multikulturne družbe. Za volitve leta 2006 se je združila s Svobodnim forumom (Svobodné fórum – SF), ki je prav tako močno poudarjal ekološko orientiranost. V tem obdobju se je izboljšal gospodarski položaj v državi, povečal pa se je tudi interes javnosti za ekološka vprašanja, a kljub temu Svobodni forum ni uspel pridobiti dovolj glasov za vstop v parlament (Kopeček, 2009). Poleg tega je

spor v Stranki zelenih botroval nastanku nove stranke – Stranke zelenih Slovaške (Strana zelených Slovenska – SZS). Obe zeleni stranki sta tekmovali na lokalnih volitvah 2006, vendar sta skupaj pridobili manj glasov kot leta 2002. Stranka zelenih Slovaške je na volitvah ponovno nastopila šele leta 2016, vendar ni uspela pridobiti mandata, Stranka zelenih pa je v pripravi na naslednje volitve leta 2008 začela ponovno sodelovati s stranko Smer (*Smer- sociálna demokracia*). Pragmatična strategija sodelovanja z močnejšo stranko ponovno obrestovala (Kopeček, 2009), vendar je prišlo kmalu do ponovnih trenj s stranko Smer. Na naslednjih treh parlamentarnih volitvah (2010, 2012 in 2016) Stranka zelenih ni uspela pridobiti nobenega sedeža v parlamentu.

Povzamemo lahko, da se je Stranka zelenih na Slovaškem po vstopu v parlament na prvih demokratičnih volitvah soočala s spori in razcepi v stranki. Čeprav je stranka s strategijo povezovanja v močne koalicije kasneje še uspela priti v parlament, je ta praksa hkrati ogrozila njeno identiteto in integriteto.

Na **Madžarskem** je prav močno okoljsko gibanje predstavljalo mobilizacijo madžarske družbe ter začetek demokratične tranzicije. Sporazum med Madžarsko in Slovaško o gradnji jezua Gabčíkovo-Nagymaros na reki Donavi, ki bi lahko povzročil ekološko katastrofo, je mobiliziral številne državljane. Okoljske organizacije in gibanja so bili med redkimi novimi političnimi subjekti, ki niso takoj naleteli na nasprotovanje oblasti. Bili so celo tako uspešni, da je država je odstopila od gradnje jezua. Vendar so se protestne zahteve za demokratizacijo političnega sistema in politične spremembe nadaljevale tudi po propadu projekta o izgradnji jezua na Donavi (Buzogány, 2015), v svoje zahteve pa so vključili okoljsko trajnost, človekove pravice ter demokratične institucije.

Madžarska stranka zelenih (Magyarországi Zöld Párt) je po volitvah maja 1990 ostala zunaj parlamenta. Razlog za to je bil predvsem v tem, da se najbolj vidni zeleni aktivisti stranki niso pridružili; sestavljali so jo ekologi, ki so podpirali režim (Hloušek in Kopeček, 2010: 90). Z nastopom novega režima na Madžarskem leta 1989 se je namreč zmanjšal pomen okoljskega gibanja, v razdrobljeni strankarski areni pa so se člani gibanja pridružili različnim strankam (Buzogány 2015: 503). Leta 1993 je del Madžarske stranke zelenih ustanovil novo stranko Zelena alternativa (Zöld Alternativa). Obe zeleni stranki sta bili na volitvah leta 1994 neuspešni. Stranka Zelena alternativa je bila neuspešna tudi na naslednjih volitvah leta 1998,

četudi je nastopila v zavezništvu z manjšimi strankami. Vse do leta 2009 je na Madžarskem ekološka ideologija ostala popolnoma nepomembna in zelene stranke kljub združevanju niso uspele priti do vidnejšega uspeha (Brucker, 2016). Je pa bila pod pritiskom okoljskega protestnega gibanja leta 1992 najprej sprejeta uredba o presoji vpliva na okolje, ena od glavnih zahtev okoljskega protestnega gibanja, nato pa leta 1995 še celovita zakonodaja na področju varstva okolja in upravljanja z vodo (Buzogány, 2015: 500).

Čeprav so se tudi na Madžarskem okoljske organizacije po spremembi režima soočile z razdrobljenostjo in vztrajanjem pri ozkem interesnem fokusu, so bile v devetdesetih letih vključene v javnopolitične razprave o okoljskih vprašanjih (Baker in Jehlička, 1998: 12). Zelene stranke na volitvah niso bile uspešne, nasprotno pa je nevladni okoljski sektor doživel razcvet.

Od 90. let 20. stoletja do leta 2013 se je število nevladnih okoljskih organizacij na Madžarskem potrojilo. Med letoma 1991 in 2000 je bilo letno ustanovljenih 84 nevladnih okoljskih skupin (Buzogány, 2015: 500). Svoje pisarne so na Madžarskem odprle mednarodne okoljske organizacije, madžarske organizacije pa so se povezale s tujimi krovnimi organizacijami (Brucker, 2016). Nevladni sektor se je precej profesionaliziral, zavzemal pa se je predvsem za tradicionalne okoljske tematike, kot so ohranjanje narave, okoljsko izobraževanje, ohranjanje habitatov in biotske raznovrstnosti (Buzogány, 2015: 500). Nevladne okoljske organizacije so skupaj z industrijo in predstavniki znanosti tvorili tripartitno telo, ki je redno svetovalo vladnemu odboru. Stiki med okoljskim gibanjem in ministrstvom so postali institucionalizirani. Pristopno obdobje k EU je civilnodružbene organizacije še dodatno okrepilo s financiranjem, strokovnim znanjem in drugimi viri. S polnopravnim članstvom v EU pa se je financiranje iz EU zmanjšalo. Okoljske organizacije so za nacionalna sredstva začele tekmovali z drugimi nevladnimi organizacijami in se tako soočile s finančnimi težavami (Buzogány, 2015: 507–508).

Politične stranke z zelenim programom so po drugi strani v prvih dveh desetletjih od prvih večstrankarskih volitev naprej imele težave z vstopom v parlament, in sicer zaradi visoko postavljenega volilnega praga ter odsotnosti močne organizacije, ki bi jih združila. Neuspeh je prispeval k združevanju zelenih strank z levo pozicioniranimi strankami. Nastop politične krize in nezadovoljstvo s političnimi strankami sta leta 2009 spodbudila ustanovitev nove politične stranke Politika je lahko drugačna (Lehet Más a Politika – LMP), ki

je temeljila na nastanku naprednih alternativnih ekoloških in drugih skupin ter aktivnostih okoljske organizacije Zaščitimo prihodnost (Védegylet). Ideološko je vrednote črpala tako od leve kot desne in s tem skušala pritegniti predvsem neodločene volivce. Po letih priprav je bila uradno ustanovljena leta 2009 in istega leta prvič tekmovala na volitvah za Evropski parlament. Čeprav je bila na volitvah neuspešna, je uspela pridobiti večjo prepoznavnost. Že na naslednjih parlamentarnih volitvah maja 2010 je uspela pridobiti 7,5 % glasov in vstopiti v parlament s kar 16 poslanci (Buzogány, 2015: 503–506; Brucker, 2016).

Čeprav so bile zelene stranke v madžarskem političnem sistemu prisotne vse od demokratične tranzicije, je bila LMP prva zelena stranka, ki ji je dejansko uspel preboj v parlament (Brucker, 2016). Uspeh stranke je moč iskati prav v spremembi strankarskega sistema na Madžarskem (Buzogány, 2016) ter v nasprotovanju volivcev razdelitvi med levimi in desnimi strankami in njihovu razočaranju nad uveljavljenimi strankami (Brucker, 2016). S spremembo ustave leta 2011 in premikom volilnih pravil v smeri večinskega sistema pa LMP kot opozicijska stranka ni imela veliko možnosti, da bi bil njen glas slišan. Pri pripravi kampanje za volitve leta 2014 so stranko začeli pretresati še notranji konflikti, kar je prispevalo k razcepitvi stranke. Osem poslancev zelenih je ustanovilo novo stranko Dialog za Madžarsko (Párbeszéd Magyarorszáért) ter se pridružilo levi politični stranki Skupaj 2014 (Együtt 2014). Čeprav je LMP z razcepom izgubila kar nekaj volivcev, je leta 2014 uspela pridobiti 5,26 % volilnih glasov ter s tem 5 sedežev v parlamentu. Dialog za Madžarsko je dobil le en sedež od štirih, ki so jih dobili v koaliciji s stranko Skupaj 2014 (Buzogány, 2015: 506–507). Dialog za Madžarsko in LMP ostajata prisotni tako v nacionalnem kot Evropskem parlamentu, čeprav nista najbolj vplivni stranki v madžarskem političnem sistemu. Naslednje volitve so predvidene leta 2018 (Brucker, 2016).

V zadnjih letih se je položaj okoljskih politik na Madžarskem poslabšal. Z vladnimi reformami je bilo ministrstvo za okolje pridruženo ministrstvu za kmetijstvo, odnosi med nevladnimi okoljskimi organizacijami in vlado so se poslabšali, prevladali so ekonomski interesi (Buzogány, 2015: 513–514). Tudi zelena stranka LMP ima svoj politični program opredeljen veliko širše: poleg zelenih politik se zavzema tudi za socialno pravičnost, boj proti revščini, enakost med spoloma, integracijo Romov, zaščito madžarskih manjšin, boj proti korupciji ter tudi za bolj konzervativne vrednote, kot so

nasprotovanje multikulturalizmu in mednarodnim povezavam, npr. EU (v primeru EU je poudarjena kritika demokratičnega primanjkljaja) (Brucker, 2016).

Neodvisna družbena gibanja, ki so poudarjala pomembnost ekoloških vprašanj, so bila pred osamosvojitvijo od Sovjetske zveze v 80. letih 20. stoletja prisotna tudi v **baltskih državah**. Tako so družbena gibanja v Estoniji nasprotovala naftnim vrtinam, v Latviji izgradnji novih jezov za hidroelektrarne in v Litvi širitvi jedrske elektrarne. Ta gibanja so odigrala pomembno vlogo pri vzpostavljanju dialoga med državljani in Sovjetsko zvezo (Agarin, 2009: 286) ter pri organizaciji gibanja za neodvisnost (Aures, 2012). Čeprav so okoljska gibanja pomembno prispevala h koncu starega režima in so opozorila tudi na širše družbeno nezadovoljstvo, pa prehod v demokracijo ni bila zmaga izključno okoljskih gibanj. Z okoljskimi gibanji so namreč na pomenu pridobila tudi gibanja za svobodo ter vprašanja za mir (Baker in Jehlička, 1998: 10).

V tem času so nastale tudi številne okoljske organizacije, ki so bile v različnih odnosih z oblastjo; nekatere je oblast preganjala, druge tolerirala. Tolerirala je okoljske organizacije zagovornikov varovanja okolja, ki so spodbujali tudi okoljsko ozaveščenost, a so bili sicer apolitični. Nasprotno pa za oblast niso bili sprejemljivi nekateri znanstveniki in skupine, ki so zahtevali tudi družbene in politične spremembe, katerih glavni cilj je bil zrušiti komunistični režim (Baker in Jehlička, 1998: 10). Člani okoljskih organizacij so pogosto imeli oportunističen odnos do okoljskih gibanj in organizacij. To je bilo še posebej opazno tam, kjer je bila skrb za okolje nizko na seznamu vrednot državljanov (Baker in Jehlička, 1998: 10).

V baltskih državah so takoj po osamosvojitvi in v sredini devetdesetih let družbena gibanja izgubila pomen. Z njimi je upadla dejavnost okoljskih organizacij in priljubljenost zelenih politik. Z osamosvojitvijo so gibanja izgubila skupnega nasprotnika – sovjetski režim. Preoblikovala so se v nove politične stranke, skupine pritiska in državljanske iniciative, ki pa so bile precej razdrobljene (Agarin, 2009: 287). Politične stranke, ki so svoje programe utemeljile na zelenih vprašanjih, so kljub temu uspele vstopiti v parlament v začetku devetdesetih, vendar so do konca desetletja zdrsnile v pozabo (Agarin, 2009: 285–286).

Uspešnejša je bila le pot **Latvijske** stranke zelenih (Latvijas Zaļā Partija), ki je bila ustanovljena leta 1990. V svojem vodstvu je imela veliko nekdanjih aktivistov družbenih gibanj, npr. članov neodvisne

okoljske organizacije *Environmental protection Club*, a se je kljub temu na začetku borila s pridobitvijo finančnih sredstev, ki bi ji omogočile uspešno sodelovanje na volitvah². Zato se je na prvih volitvah leta 1993 pridružila ostalim zelenim strankam v Zeleni listi, ki pa je dobila le 1,19 % glasov volivcev in se ni uspela prebiti v parlament. Na naslednjih volitvah je Latvijska stranka zelenih strateško sklepala koalicije in zavezništva z namenom, da bi uspela doseči vsaj 5 % volilnih glasov in se prebila v parlament. To ji je uspelo že leta 1995, a je leta 1998 ponovno doživela neuspeh (Aures, 2012).

K uspehu nekaterih zelenih strank v regiji je botroval zapoznel prehod v postmaterialne vrednote v srednji in vzhodni Evropi, kakor tudi nasprotovanja vladnim politikam. Po letu 2000 so države v regiji praviloma izkusile spremembe strankarskih sistemov, kar je dodatno odprlo možnosti zelenim strankam (Buzogány, 2016). Najprej se je na pot uspeha podala Latvijska stranka zelenih, ki je nadaljevala s svojo strategijo oblikovanja koalicij. Po neuspehu na volitvah leta 1998 je leta 2002 v uspešni koaliciji z Združenjem latvijskih kmetov dosegla kar 9,44 % volilnih glasov. Stranka je pridobila tako glasove okoljevarstvenikov kot kmetov, čeprav so zahteve obeh strani pogosto nasprotne, in zavezništvo je skoraj desetletje obvladovalo okoljsko in kmetijsko ministrstvo. Na volitvah leta 2006 se jim je v koaliciji pridružila še stranka iz Ventpilsa (Latvijai un Ventspilij) in skupaj so dosegle kar 16,71 % volilnih glasov. Na volitvah leta 2010, ko se je že ustaljeni koaliciji pridružila še Stranka Liepaja (Liepājas Partija), je pridobila že 19,68 % glasov. Nekoliko manj uspešni so bili na volitvah naslednje leto v isti koaliciji po tem, ko so bili vpleteni v korupcijske afere – dosegli so 12,22 % volilnih glasov ter izgubili mesto v vladi. Latvijski stranki zelenih se je tako s strateškim povezovanjem uspelo obdržati v latvijskem strankarskem sistemu, leta 2004 pa je na mesto latvijskega predsednika vlade celo stopil sploh prvi predstavnik zelene stranke v Evropi (Aures, 2012). S tem je latvijska zelena stranka postala najuspešnejša zelena stranka v Evropi (Horvat in Tomašević, 2011: 15). Kljub uspehom pa se je tudi ta stranka soočala z nesoglasji v stranki, razpadi in odcepitvami. Hkrati pa so bila v volilni kampanji zelena vprašanja pogosto zapostavljena in marginalizirana, kar je botrovalo odmiku okoljskega gibanja od stranke. Na žalost koalicije

² Latvija je uvedla sofinanciranje političnih strank šele leta 2012 (Aures, 2012), medtem ko je bilo javno sofinanciranje strank na Poljskem uvedeno že leta 1993, v Estoniji in Sloveniji leta 1994, v Litvi pa leta 1999 (Casal Bértoa in van Biezen, 2014).

Latvijske stranke zelenih pa niso – v primerjavi z ostalimi tekmujočimi strankami – v nič večjem obsegu poudarjale zelena vprašanje. Posledica tega pa je, da ima Latvija zelo skopo zeleno politiko (Aures, 2012).

Zelene stranke na demokratičnih volitvah

Čeprav se je na podlagi uspešnosti okoljskih gibanj v devetdesetih letih ter njihovi ključni vlogi v času tranzicije in spremembe režima pričakovalo večjo uspešnost zelenih strank, so se le-te v srednji in vzhodni Evropi ves čas borile že za sam vstop v parlament. Vstop v parlament jim je praviloma omogočilo strateško premišljeno združevanje v koalicije z močnejšimi strankami.

Kljub trajnemu delovanju zelenih strank lahko opazimo le malo njihovih uspehov. Poleg strankarskih značilnosti je k neuspehu zelenih strank prispeval tudi družbeni kontekst. Po tem, ko so okoljska gibanja odigrala pomembno vlogo v procesih osamosvajanja in v prehodih v demokracijo, se je pričakovalo opolnomočenje civilne družbe, predvsem okoljskih nevladnih organizacij. Okoljska gibanja naj bi z raznovrstnimi aktivnostmi promovirala zelene vrednote tudi v prihodnje (Carmin in Fagan, 2010). Obdobje tranzicije je v večini držav vlilo optimizem v moč civilne družbe in njen potencial pri vključevanju v oblikovanje politik ter pri nadzoru nad oblastjo.

V večini držav vzhodne in srednje Evrope je bila že v starem režimu postopno sprejeta zakonodaja, ki je dovoljevala ustanavljanje nevladnih organizacij in s tem omogočila legitimno delovanje civilnodružbenih organizacij (Carmin in Fagan, 2010: 694). Ekološka vprašanja niso neposredno kritizirala socialističnega režima, so pa okoljske organizacije ta vprašanja izkoristile za delovanje proti staremu režimu (Aures, 2012: 523). Po tranziciji so v ospredje stopila gospodarska vprašanja (Baker in Jehlička, 1998: 11). Pomembnejše od okoljskih vrednot so postale vrednote, povezane z blagostanjem, potrošništvom in gospodarsko rastjo (Brucker, 2016).

Kljub uzakonitvi političnega pluralizma je po letu 1989 popularnost zelenih vprašanj upadla, podpora zelenim političnim strankam na volitvah v začetku devetdesetih se je izgubila. Če so nekatere stranke še uspele na prvih demokratičnih volitvah, pa so do drugih volitev izginile iz politične arene. Uspešnejše so bile le tiste okoljske skupine, ki so se pridružile večjim koalicijam (Baker in Jehlička, 1998: 14).

Tabela 10: Rezultati zelenih političnih strank, ki so članice Evropske zelene stranke na zadnjih nacionalnih volitvah v državah srednje in vzhodne Evrope

Država	Ime zelene stranke, članice Evropske zelene stranke	Leto zadnjih volitev	Uspeh na zadnjih nacionalnih volitvah	Število pridobljenih mandatov na zadnjih nacionalnih volitvah
Češka Republika	Zelení/ Czech Greens	2013	3,2 %	0
Estonija	Eestimaa Rohelised	2015	0,9 %	0
Madžarska	Lehet Más a Politika	2014	5,26 %	5
Latvija	Latvijas Zala Partija	2014	5,58 %	7
Litva	–	–	–	–
Poljska	Zieloni	2015	–	–
Slovaška	Strana Zelených/ Slovakian Green Party	2012	0,3 %	0
Slovenija	SMS – Zeleni Evrope	–	–	–

Vir: Evropska stranka zelenih, 2017.

Uspeh zelenih strank na volitvah je še posebej pomemben z vidika večje odmevnosti zelenih vprašanj v parlamentu, povečuje pa tudi pomen teh vprašanj pri drugih strankah. Pri tem se pojavlja vprašanje, ali lahko zelene stranke s svojo prisotnostjo v parlamentih prispevajo k drugačnemu odnosu oblasti do svetovnih zelenih politik oziroma ali lahko zelene stranke prispevajo k drugačnim rezultatom na področju onesnaževanja okolja, zagotavljanja čistega okolja ter varstva okolja in narave (Buzogány, 2016). Zelenim strankam ni uspel večji preboj na volitvah, pa tudi zelena vprašanja niso postala ključna tematika v obdobju volilnih kampanj (Chaisty in Whitefield, 2015: 600). Je pa prisotnost zelenih strank v parlamentu lahko vplivala na stališča ostalih strank in na ta način prispevala k spremembam na področju zelenih politik.

Po letu 2000 vendarle pride do novega preboja zelenih strank tudi v nekaterih državah srednje in vzhodne Evrope (Brucker, 2016). V marsikateri državi v regiji tako lahko zasledimo prve uspehe zelenih strank, čeprav je, v celoti gledano, njihov nedavni uspeh še vedno relativno majhen (Buzogány, 2016). Za primerjavo uspešnosti zelenih strank iz držav srednje in vzhodne Evrope v Tabeli 10 predstavljamo njihovo uspešnost na zadnjih nacionalnih volitvah. Zaradi primerljivosti so v tabeli le rezultati nacionalnih političnih strank, ki so tudi članice Evropske zelene stranke³. Kot lahko razberemo iz podatkov

³ Zavedamo se, da je omejitev samo na stranke, ki so članice Evropske zelene stranke, metodološko lahko problematična, saj so se v preteklosti vanjo

v tabeli, med nekdanjimi posocialističnimi državami izstopata le Latvija in Madžarska z zelenimi poslanci v parlamentu. Zelene stranke so veliko bolj uspešne na nacionalnih volitvah v državah zahodne Evrope, kot so Avstrija, Belgija, Danska, Finska, Francija, Nemčija, Luksemburg, Nizozemska in Švedska (glej Prilogo 12).

Dejavniki razvoja zelenih strank v srednji in vzhodni Evropi

Politično okolje

Institucionalna pravila so lahko pomemben dejavnik volilne uspešnosti posameznih političnih strank, vendar niso edini dejavnik. Ravno tako je pomembno, kako hitro in kako radikalno se institucionalna pravila spreminjajo. Medtem ko je npr. Slovenija vse od prehoda v demokracijo ohranila proporcionalni volilni sistem in so parlamentarne stranke konsenzualno le rahlo dvignile volilni prag, je bilo na Madžarskem drugače. Na Madžarskem je sprememba volilnega sistema že v prvi polovici 90. let 20. stoletja tako rekoč zaprla vstop novim strankam v parlament. Omogočila je tudi zgodnje radikalne spopade in zamenjave dveh polov na oblasti. Na Slovaškem, Poljskem in Češkem so delne institucionalne spremembe delovale kot institucionalno inženirstvo pri (pre)oblikovanju strankarskih aren (Cabada, 2001; Casal Bértoa in Walecki, 2012; Fink Hafner 2012). Zato ni presenetljivo, da Sara Birch ugotavlja, da so v posocialističnih državah sicer v veljavi primerljiva volilna pravila kot v zahodnoevropskih državah, da pa so v posocialističnih državah v prvem desetletju po tranziciji 'opravila več dela' (Birch, 2001).

Čeprav se v teoriji pričakujejo določene posledice določenih institucionalnih rešitev, pa imajo lahko podobne institucionalne rešitve tudi različne učinke v različnih okoljih. To se je izkazalo tako za vplive na sestavo parlamentov kot tudi na oblikovanje vladnih koalicij (Krašovec in Cabada, 2013). Zaradi vsega navedenega je potrebno vpliv institucionalnih pravil na uspešnost zelenih strank v konkretnih političnih okoljih preveriti glede na nacionalne okoliščine učinkovanja teh pravil.

vključevale tudi stranke, ki prvenstveno niso zelene, hkrati pa se vse nacionalne zelene stranke niso odločile za članstvo v Evropski stranki zelenih. Zaradi lažje primerljivosti uspešnosti zelenih strank v zahodni Evropi z uspešnostjo strank v srednji in vzhodni Evropi podatke vseeno prikazujemo, bralce pa prosimo, da se zavedajo omejitvev podatkov, prikazanih v tabeli.

Tabela 11: Volilni sistem v državah srednje in vzhodne Evrope

Država	Tip volilnega sistema	Volilni prag (v preteklosti)	Volilni prag (v sedanjosti)	Preferenčni glas
Češka Republika	proporcionalni	leta 1990: 5 % 1992–2001 za stranko: 5 % za koalicijo dveh strank: 7 % za koalicijo treh strank: 9 % za koalicijo štirih strank: 11 %	po letu 2001: za stranko: 5 % za koalicijo dveh strank: 10 % za koalicijo treh strank: 15 % za koalicijo štirih strank: 20 %	da
Estonija	proporcionalni	/	5 %	da
Latvija	proporcionalni	pred 1992: 2 % od 1992 do 1995: 4 %	od 1995 dalje: 5 %	da
Litva	mešani	od 1992 do 1996: 4 %	od 1996 dalje: za stranko: 5 % za koalicijo: 7 %	da (od leta 1996 dalje)
Madžarska	mešani	od 1990 do 1994: 4 %	od 1994: za stranko: 5 % za koalicijo dveh strank: 10 % za koalicijo treh strank: 15 %	ne
Poljska	proporcionalni	/	od leta 1993: za stranko: 5 % za koalicijo: 8 % za liste nacionalnih manjšin volilni prag ne velja.	da
Slovaška	proporcionalni	med letoma 1998 in 2004: vsaka stranka (tudi znotraj koalicije): 5 %	po letu 1992: za stranko: 5 % za koalicijo dveh ali treh strank: 7 % za koalicije štirih ali več strank: 10 %	da
Slovenija	proporcionalni	do leta 2000: dinamičen, vezan vsaj na tri mandate oziroma 3,3–3,4 %	po letu 2000: 4 %	ne

Vir: CSES, 2017; Krašovec in Cabada, 2013; ESC, 2017; Inter-parliamentary Union, 2017; NSD, 2017.

Financiranje strank. V mladih posocialističnih demokracijah se je problem financiranja strank pojavil tako rekoč hkrati s tekmovalno večstrankarsko politiko. Šibki avtonomni zasebni viri političnih strank so zelo zgodaj spodbudili parlamentarne stranke, da so uveljavile bogato javno financiranje strank. Javno financiranje pa ni namenjeno le parlamentarnim oziroma vladnim strankam, temveč tudi strankam, ki na volitvah kdaj niso uspešne, omogoča preživetje do tekmovanja na naslednjih volitvah (Casal Bértoa in Spirova, 2013). Čeprav obstajajo razlike med strankami v dostopnosti do javnih sredstev in v obsegu javnega financiranja, pa raziskovalci ugotavljajo, da sistemi javnega financiranja niti ne zagotavljajo volilne uspešnosti strank, ki jih volivci ne želijo voliti, niti ne morejo preprečiti nastajanja popolnoma novih strank (Casal Bértoa, Deegan-Krause in Učen, 2012). To velja tudi za zelene stranke.

Odnos oblasti do narave. V 80. letih 20. stoletja so se državljani socialističnih držav zaradi prisotnosti težke industrije začeli srečevati z vidnim propadanjem narave, smogom, nesrečami s strupi ter poslabšanjem javnega zdravja (Carmin in Fagan, 2010: 692–693). Temu je botroval predvsem industrijski razvoj, ki je bil glavni onesnaževalec okolja (Brucker, 2016).

Vzporedno s hudim onesnaževanjem okolja se je dvignila ozaveščenost o propadanju kakovosti okolja (Carmin in Fagan, 2010: 693). Katastrofalni dogodki so prispevali k ozaveščanju ljudi, pa tudi k povezovanju opozicijskih gibanj. Posebej izstopa dogajanje po nesreči v Černobilu (1986). V valu protestov v vzhodni in srednji Evropi so okoljske organizacije dobile priložnost za ostrejšo izpostavljanje svojih zahtev ter začele odprto kritizirati oblast zaradi propadanja okolja (Carmin in Fagan, 2010: 693).

Posledice industrijskega onesnaženja so bile še posebej vidne prav v nekdanjih socialističnih in komunističnih državah, medtem ko so se okoljska gibanja predstavljala predvsem kot apolitične iniciative, da bi lažje dosegla spremembe v okolju (Hloušek in Kopeček, 2010: 89), pa tudi v režimu (Aures, 2012: 523). Okoljski protesti so bili hkrati tudi relativno varna oblika izražanja splošnega nezadovoljstva z družbenimi razmerami.

Po eni strani so se okoljske organizacije pogosto osredotočale na lokalne probleme (Carmin in Fagan, 2010: 693), po drugi strani pa se je okoljsko gibanje usmerilo tudi na vprašanja človekovih pravic, demokratičnih tematik ter na zagovornišvo miru (Corry, 2014). Okoljska vprašanja so se vedno bolj povezovala z vprašanji človekovih pravic, zahtevami po zamenjavi socialističnega režima ter ponekod tudi z vprašanji državne neodvisnosti oziroma nastajanja novih držav (Baker in Jehlička, 1998: 9). Pogosto so nastopala tudi kot izraz nacionalizma (Aures, 2012: 523).

V obdobju demokratične tranzicije so okoljska gibanja – podobno kot v Sloveniji – odigrala pomembno vlogo na Madžarskem, Poljskem in Češkoslovaškem, pa tudi v Vzhodni Nemčiji, baltskih državah in Bolgariji. K neuspehu zelenih strank v srednji in vzhodni Evropi po prvih demokratičnih volitvah pa je veliko prispevalo izboljševanje odnosa oblasti do narave. S spremembo režima se je zmanjšalo industrijsko izkoriščanje okolja in v regiji se je zmanjšala stopnja onesnaženosti zraka, vode in zemlje (Hloušek in Kopaček, 2010: 90). Zaradi nekonkurenčnosti na globalnem trgu so se namreč zapri številni težki industrijski obrati, ki so bili veliki onesnaževalci

(Hloušek in Kopeček, 2010; Buzogány, 2015). Tudi zaradi tega se je po demokratičnem prehodu interes za zelena vprašanja zmanjšal.

Prednostne teme na političnem dnevnem redu. Vzpon tržnega kapitalizma in potrošniške družbe je odprl nove družbene probleme in preusmeril interese volivcev (Hloušek in Kopeček, 2010: 98). V ospredje so stopila gospodarska vprašanja (Buzogány, 2015). Poleg tega so vzniknili še novi družbeni problemi, kot so kriminal, povečana stopnja nezaposlenosti in revščine. V večini posocialističnih držav so se močno zmanjšali ukrepi in mehanizmi socialne varnosti. Spremembe na slabše so se odražale v dvomu do novega političnega sistema, nizki politični udeležbi ter okrnjeni civilni družbi (Baker in Jehlička, 1998: 4–5). Podobno v baltskih državah k neuspehu zelenih ni prispevala le razdrobljenost interesov v politični areni, temveč tudi prevlada vprašanj gospodarskega razvoja nad ekološkimi vprašanji (Agarin, 2009: 288). Zelene stranke v teh okoliščinah niso našle jasnega in enotnega odgovora na prednostna vprašanja (Brucker, 2016).

Značilnosti strankarskih sistemov. Nekateri posocialistični sistemi vse od prehođa v demokracijo do danes vztrajajo ali pri dvopolni strukturi (npr. Češka in Slovaška) ali pa ostajajo mnogopolni (npr. Latvija). Slovenija je izkusila desetletje tropskega tekmovanja v strankarskem sistemu, v zadnjem času pa se je, tako kot Madžarska in Poljska, premaknila k dvopolnemu vzorcu (Fink Hafner, 2012). V celoti gledano, se posocialistični strankarski sistemi pridružujejo splošni težnji k dvopolnosti strankarskih sistemov, na katerega je opozoril Mair (2006). V takšnih okoliščinah so zelene stranke potisnjene v ideološko pozicioniranje. V primeru, da nimajo notranje usklajene ideološke usmeritve, takšne okoliščine prispevajo k notranjim ideološkim cepitvam ali celo k organizacijskemu razkroju zelenih strank.

Poosebitev politike je težnja, ki jo raziskovalci že nekaj časa opažajo tako v starih kapitalističnih državah kot tudi v novih, posocialističnih demokracijah. Osebne lastnosti političnih voditeljev postajajo pomembnejše od strankarskih programov in ideologij. Nekateri politologi v zvezi s tem opozarjajo tudi na pojav prezidencializacije – osredotočanja politične moči v vedno ožjih krogih politične moči (Poguntke in Webb, 2005). Tako kot v zahodnih državah lahko tudi v posocialističnih državah poosebitev politike deluje v podporo demokratičnim procesom, lahko pa jim tudi škodi (Cabada in Tomšič, 2016). Če stranke nimajo svojih karizmatičnih politikov (kot praviloma velja za zelene stranke), imajo manj možnosti tako za vstop v institucionalno politiko kot tudi za dolgoročnejše delovanje v politiki.

Ozelenjevanje drugih strank. S pojavom okoljevarstvenih gibanj so tudi ostale stranke v svoje programe vključile zelene tematike (Buzogány, 2016). Po podatkih raziskave *Comparative Manifesto Project* so se zelene tematike v programih strank iz srednje in vzhodne Evrope pojavljale predvsem v 90. letih 20. stoletja. Desetletje kasneje so bile te tematike manj odmevne, medtem ko so okrog leta 2010 ponovno prišle bolj v ospredje. Mednarodnoprimerjalna analiza *Manifesto Project* kaže tudi, da zelene stranke tvorijo posebno strankarsko družino in da še vedno poudarjajo okoljske tematike, a ob tem širijo svoj interes tudi na področja gospodarske in socialne pravičnosti ter zavzemajo libertarna stališča do različnih družbenih tematik (Carter, 2013). Ista raziskava tudi poudarja, da se osrednje (*mainstream*) stranke trudijo vključevati tudi okoljsko pomembne tematike, vendar teh tematik niso pripravljene izpostavljati tako radikalno kot zelene stranke. Pri tem strokovnjaki, ki so sodelovali pri *Manifesto Project*, ocenjujejo, da so socialdemokratske stranke konsistentno bolj naklonjene zelenim tematikam kot konzervativne oziroma krščanskodemokratske stranke. Carter (2013: 92) kot ključni razlog za ta pojav navaja, da socialdemokratske stranke bolj čutijo izziv tekmovanja z zelenimi strankami, kot to velja za krščanskodemokratske stranke. Zaključimo torej lahko, da zelene stranke v strankarskih sistemih lahko najdejo svoje politične niše, da pa bi zelene tematike prišle na dnevni red osrednje (*mainstream*) politike, bodo zelene stranke (tudi) v prihodnje morale sodelovati z osrednjimi strankami.

Učinek evropeizacije. Priključitev držav srednje in vzhodne Evrope k Evropski uniji je imela odločilen vpliv na okoljske politike teh držav (Buzogány, 2016). Od 90. let 20. stoletja pa do danes je regija gospodarsko napredovala, s čimer so se gospodarski pogoji za življenje v srednji in vzhodni Evropi približali zahodnoevropskim državam. Hkrati so te države pod vedno večjim vplivom procesov evropeizacije, še posebej, če gre za nove države članice (Chaisty in Whitefield, 2015).

Splošno gledano, je vpliv evropeizacije na politične stranke kot organizacije praviloma šibek (Krašovec in Lajh, 2009). Raziskovalci so podobno ugotavljali tudi za vpliv na strankarske sisteme (Lewis in Mansfeldova, ur., 2006). To velja tako za stare kot nove članice EU (Haughton, 2014). V primeru preučevanja uspešnosti zelenih strank v posocialističnih državah, ki so se vključile v EU, pa so vidni nekateri posredni učinki evropeizacije na okoliščine delovanja zelenih strank v teh državah.

Odnos med procesom evropeizacije in zelenimi strankami je še posebej pomemben zaradi čezmejnih političnih ciljev, ki jih zasledujejo zelene stranke. V zadnjih nekaj desetletjih je imel evropski integracijski proces znaten vpliv na razvoj zelenih strank v Evropi. Evropska zelena stranka je bila tudi ena prvih, ki je začela delovati na ravni EU in združevati nacionalne zelene stranke, ne samo iz držav članic. Uspeh zelenih strank v primerjalni perspektivi je mogoče vrednotiti tudi na podlagi uspešnosti zelenih strank na volitvah za Evropski parlament (Horvat in Tomašević, 2011). V Tabeli 12 tako predstavljamo število poslancev v poslanski skupini Zelenih/Evropske svobodne zveze v Evropskem parlamentu v mandatu 2014–2019, in sicer za posocialistične države članice (za vse države članice glej Prilogo 13). V trenutnem mandatu ima vsaj po enega evroposlanca kar pet srednje- in vzhodnoevropskih držav: Hrvaška, Madžarska, Latvija, Litva in Slovenija, vendar le po en evroposlanec z Madžarske in Hrvaške prihajata iz nacionalnih strank, ki so članice Evropske zelene stranke. To je v primerjavi s prejšnjim mandatom (2009–2014) vseeno napredek, saj takrat nobena od 12 posocialističnih držav ni imela evroposlanca v poslanski skupini Evropske zelene stranke (Horvat in Tomašević, 2011: 8).

Vpliv evropeizacijskih procesov na okoljske politke v regiji je bil doslej kompleksen. Po eni strani zelena vprašanja v procesih približevanja posocialističnih držav Evropski uniji niso bila prednostna, saj je EU v prvi vrsti ekonomska (in ne okoljska) skupnost. Je pa izpolnjevanje pogojev za članstvo v EU vendarle imelo pozitiven vpliv na oblikovanje okoljskih politik v državah srednje in vzhodne Evrope (Baker in Jehlička, 1998: 11, 22–23). Pod tem vplivom so pri oblikovanju nove zakonodaje najprej Češka, Madžarska, Poljska, Slovaška in Slovenija, pozneje pa še Estonija, Latvija in Litva prevzele postopek ocene učinka na okolje (Carmin in Fagan, 2010: 694). Prezem evropske zakonodaje na področju okolja je odprl nove priložnosti tudi za civilnodružbene igralce (Buzogány, 2015: 493).

Prezem okoljskih standardov EU ter dostop do okoljskih programov in znanj evropskih nevladnih organizacij kot tudi evropskih zelenih strank, ki povezujejo okoljska vprašanja z zelenimi vprašanji, je dodatno pripomogel k zmanjšanju okoljskega onesnaževanja (Chaisty in Whitefield, 2015: 600). Priključitev Evropski uniji je dvignila pričakovanja, da se bo odnos do okolja prebivalcev srednje in vzhodne Evrope približal odnosu prebivalcev držav v zahodni Evropi, vendar okoljska gibanja še vedno pretežno delujejo na ravni

protestov, v manjši meri pa so prešla v sistem demokracije v obliki strank (Chaisty in Whitefield, 2015: 600–601). Zelene tematike v ospredje postavljata predvsem Češka in Slovenija, v najmanjši meri pa Poljska (Buzogány, 2016). V celoti gledano, se zdi, da članstvo v EU ni pripomoglo k uspehu zelenih strank v srednji in vzhodni Evropi. Hkrati pa tudi nečlanstvo v EU nima pomembnega vpliva na razvoj zelenih strank (Horvat in Tomašević, 2011: 23).

Tabela 12: Seznam poslancev v Skupini Zelenih/ Evropske svobodne zveze v Evropskem parlamentu v mandatu 2014–2019 v državah srednje in vzhodne Evrope

Država	Število vseh evropsancev (A)	Število zelenih evropsancev (B)	Ime zelene stranke	Delež zelenih evropsancev (B/A) x 100
Češka republika	21	0	–	0
Estonija	6	0	Sõltumatu	0
Madžarska	21	2	Együtt 2014 – Párbeszéd Magyarorszáért; Lehet Más A Politika	9,52 %
Latvija	8	1	Latvijas Krievu savienība	12,5 %
Litva	11	1	Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga	9,09 %
Poljska	51	0	–	0
Slovaška	13	0	–	0
Slovenija	8	1	Lista dr. Igorja Šoltesa	12,5 %
Evropski parlament	751	51	Skupina Zelenih/ Evropska svobodna zveza	6,79 %

Vir: Evropski parlament, 2017.

Zaradi težnje k izgradnji participativnih liberalnih demokracij v srednji in vzhodni Evropi so predvsem okoljske organizacije prejemnice donacij s strani EU ter drugih fundacij iz zahodne Evrope in Amerike. Okoljska gibanja namreč praviloma niso posegala v nacionalne politične delitve in so jim bili zato tuji vlagatelji bolj naklonjeni (Carmen in Fagan, 2010: 695). Donacije mednarodnih okoljskih organizacij in fundacij, ki so finančno podprle okoljske organizacije v regiji, pa so še dodatno prispevale k razlikam med profesionaliziranimi okoljskimi organizacijami s finančno podporo iz tujine na eni strani ter lokalnimi okoljskimi (*grass-root*) organizacijami brez take finančne podpore (Baker in Jehlička, 1998: 13). Kljub vsemu je finančna pomoč pozitivno vplivala na razvoj nekaterih civilno-družbenih organizacij. Organizacije, ki so se uspele vključiti v širše

sodelovanje s sorodnimi organizacijami v Evropi, se profesionalizirajo, vendar predstavljajo le manjši delež vseh okoljskih organizacij v regiji. Članstvo preučevanih držav v EU pa ni le prispevalo dodatnih virov organizacij, temveč je vplivalo tudi na programe nevladnih organizacij. Medtem nekatere starejše nacionalne in lokalne organizacije vztrajajo pri precej zastarelih praksah delovanja (Carmin in Fagan, 2010).

Spreminjanje prevladujočih družbenih vrednot. Večja naklonjenost volivcev zelenim strankam se je pojavila s spremembo vrednot in z delnim prehodom od materialističnih k postmaterialističnim vrednotam. Ta prehod je bil viden predvsem pri mladih, sekulariziranih, urbanih, izobraženih državljanih. Ti so namreč izrazili večje zanimanje za nove družbene tematike, kot so okoljska vprašanja in nova vprašanja pravic žensk. S pojavom kritičnega pogleda intelektualcev v 60., 70. in 80. letih 20. stoletja pa so dobila zagon tudi številna nova družbeno gibanja v 70. in 80. letih (Hloušek in Kopeček, 2010: 83).

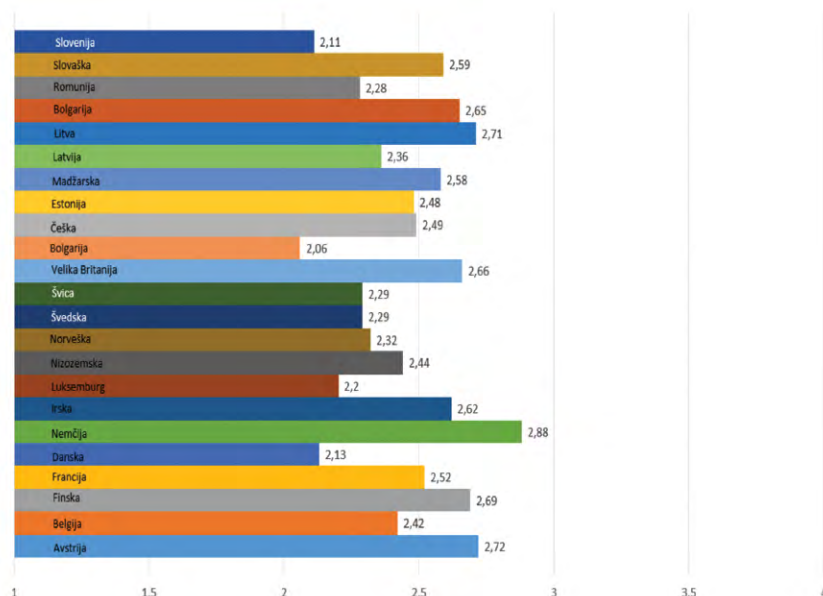
Vendar med državami in generacijami obstajajo tudi razlike. Povprečna raven postmaterialističnih vrednot je bila v primerjavi s povprečjem v zahodni Evropi še posebej nizka na Madžarskem, Poljskem in Češkem. Nasprotno pa je bila raven teh vrednot med mladimi na Češkem in v Sloveniji primerljiva z vrstniki iz manj razvitih zahodnih držav (Hloušek in Kopeček, 2010: 98).

Takoj po prehodu v nove gospodarske in politične sisteme so državljani iz srednje in vzhodne Evrope izražali predvsem materialistične vrednote. S propadom težke industrije se je stanje okolja izboljšalo, hkrati pa so se ljudje prvič soočili z obsežno brezposelnostjo, finančno negotovostjo, padcem življenjskega standarda in revščino, zato so ekonomsko in fizično varnost ponovno v večji meri postavljali pred samoekspresivnost in kvaliteto življenja, ki velik poudarek daje tudi zaščiti okolja. Lahko rečemo, da so dajali prednost materialističnim vrednotam pred postmaterialističnimi vrednotami (Chaisty in Whitefield, 2015: 599).

Stališča do okoljskih vrednot, izražena v Evropski raziskavi vrednot (*European Value Survey*), kažejo na to, da so nekatere države srednje in vzhodne Evrope pri izražanju okoljskih preferenc blizu državam zahodne Evrope. S trditvijo »*Dal bi del svojega dohodka, če bi bil prepričan, da bo ta denar uporabljen za preprečevanje onesnaževanja okolja.*« so se v največji meri strinjali anketirani v Bolgariji, sledijo prebivalci Slovenije in šele nato Danske. Najmanjše strinjanje s to trditvijo je moč zaslediti v Nemčiji, pa tudi v Avstriji in Litvi (glej Sliko 4).

Ta trditev nam sicer ne pove, koliko sredstev so posamezniki pripravljeni vložiti v okolje, a vendar nakazuje preference, povezane z okoljskimi vrednotami.

Slika 4: Dal bi del svojega dohodka, če bi bil prepričan, da bo ta denar uporabljen za preprečevanje onesnaževanja okolja (srednja vrednost, kjer je 1 – močno soglašam in 4 – sploh ne soglašam)

Vir: EVS, 2016.

Nekatere študije pa kažejo, da kljub spremembam vrednot v posocialističnih državah te države še vedno v manjši meri podpirajo okoljske tematike kot države zahodne Evrope. Chaisty in Whitefield (2015) menita, da so med razlogi za ta pojav ohranjanje starih vrednot, politične kulture in negativnih izkušenj iz obdobja tranzicije, šibka demokracija, visoka stopnja korupcije ter različne oblike kapitalizma. Kaže, da zelene stranke brez širše zastavljenih programov ter večje ozaveščenosti volivcev o pomenu zelenih vprašanj ne morejo postati stalnica v parlamentih srednje in vzhodne Evrope.

Subjektivni dejavniki pri zelenih strankah

Organizacijski razvoj. Začetki zelenih strank v srednji in vzhodni Evropi so bili precej težavni. Po prvih demokratičnih volitvah in relativno skromnem uspehu zelenih strank so v drugi polovici 90. let 20. stoletja sledili še večji neuspehi zelenih strank v vseh državah srednje in vzhodne Evrope. Med ključnimi razlogi za to so bili notranji konflikti v zelenih strankah, razcepi in propadi strank (Hloušek in Kopeček, 2010: 92). Zatonu zelenih pa so botrovali še drugi dejavniki: odločitve glavnih okoljskih aktivistov, da se niso vključili v zelene stranke, pomanjkanje kredibilnih vodstev strank, finančne in organizacijske težave strank ter odsotnost priložnostnih struktur (Hloušek in Kopeček, 2010; Buzgány, 2016).

Podobno kot na Madžarskem so se tudi na Češkem in Slovaškem ekologi izogibali članstvu v zelenih strankah. Zelene stranke, ki niso uspeli privabiti vidnih članov ekoloških gibanj med svoje člane in v svoja vodstva, so tako pogosto prepustile vodenje stranke osebnostim s premalo prepoznavnosti in karizme. Poleg tega so zelene stranke ponekod ustanavljali politiki, ki so odmevnost zelenih vprašanj predvsem želeli izkoristiti za vstop v parlament.

V izvenstrankarskem okolju je okoljskim gibanjem sledilo ustanavljanje profesionaliziranih nevladnih okoljskih organizacij. Te so imele ozek fokus ter so pogosto oblikovale lokalni interes, spremljala pa jih je finančna negotovost. Zaradi njihove profesionalizacije so bili člani in podporniki izključeni iz glavnih aktivnosti organizacij, v katere so bili vključeni. Izgubil se je mobilizacijski potencial teh organizacij, poslabšala se je njihova reprezentativnost, oslabil je politični diskurz v regiji. Na splošno nevladne okoljske organizacije v 90. letih 20. stoletja niso odigrale pomembne vloge v procesih odločanja in oblikovanja politik v regiji. Državam v srednji in vzhodni Evropi je manjkala kakšna večja nacionalna okoljska organizacija, ki bi lahko bolj vplivala na oblikovanje nacionalnih okoljskih politik (Baker in Jehlička, 1998: 11–12).

Ideološki razkoli in spori med zelenimi strankami. Medtem ko so imele okoljska gibanja v 80. letih skupni cilj izboljšati okoljske razmere in demokratizirati politični sistem, so se njihovi pogledi na okolje po letu 1989 začeli razlikovati. Zelene stranke v državah srednje in vzhodne Evrope so se praviloma ukvarjale z notranjimi konflikti, razcepi in razpadi strank.

Ključne politične odločitve in neuspeh vodstev. Kot je razvidno iz podrobnejših opisov političnega življenja zelenih strank v posocialističnih

državah, predstavljenih v tej knjigi, so se zelene stranke soočale tako z diskontinuiteto vodstev in članstva kot tudi z velikimi ideološkimi razlikami. Pomanjkanje političnih izkušenj vodstev, animozitete med osebnostmi v vodstvih strank, pa tudi odločanje za ideološko raznorodne strankarske koalicije so pogosto prispevali k izmenjavi relativno dolgih volilno neuspešnih obdobj z bolj ali manj hipnimi uspehi zelenih strank pri vstopanju v parlamente in vlade. Praviloma so vodstva zelenih strank s pomanjkanjem karizme in škodljivimi političnimi odločitvami v medstrankarskem, pa tudi znotrajstrankarskem tekmovanju sami v pomembni meri škodovali lastni legitimnosti in legitimnosti zelenih strank.

Vpliv gospodarske krize. Svetovna gospodarska kriza, ki je nastopila leta 2008, je imela znaten vpliv na oblikovanje politik v Evropi ter na politični diskurz. Ta se je osredotočil predvsem na monetarne in fiskalne politike. Čeprav je imela kriza različen vpliv v različnih državah, je delovala kot zunanji dejavnik šokov za politične stranke in tudi politične sisteme v Evropi. To še posebej velja za stranke v posocialističnih državah. Haughton in Deegan-Krause (2015) govorita kar o sezoni hurikanov v srednje- in vzhodnoevropskih strankarskih sistemih. Ugotavljata namreč, da je v okoliščinah gospodarske in finančne krize prišlo do destabilizacije strankarskih sistemov. Ta ne vključuje le volilne izgube etabliranih strank, temveč tudi hitro pridobivanje volilne podpore nekorumpiranih novih strank, pa tudi enako hitro izgubo volilne podpore tem strankam v korist še novejših političnih strank.

Vpliv gospodarske in finančne krize na zelene stranke je mnogo-ter. Po eni strani je preplet gospodarske in politične krize etabliranih strank odprl politični prostor neetabliranim strankam, tudi zelenim. Po drugi strani pa je gospodarska kriza vplivala tudi omejevalno. Ker je obstoj zelenih strank povezan predvsem z ekonomsko-socialnim položajem, gospodarsko rastjo, dobrobitjo ter postmaterialnimi vrednotami, so prav zelene stranke najbolj začutile posledice gospodarske krize (Bukow in Switek, 2015).

Za analizo vpliva gospodarske krize na zelene stranke je dobro, da opazujemo relativno stabilne stranke, ki so sodelovale na volitvah vsaj dvakrat zapored. Ker je za zelene stranke v srednji in vzhodni Evropi značilna razdrobljenost, razpadanje, združevanje v koalicije ter zaporedni neuspehi, je opazovanje vpliva gospodarske krize precej oteženo. Bukow in Switek (2015) tako v svoji primerjalni analizi vpliva gospodarske krize na zelene stranke v Evropi iz držav

srednje in vzhodne Evrope analizirata Češko, Madžarsko in Estonijo ter temu dodata še primere iz zahodne Evrope: Belgijo, Finsko, Francijo, Nemčijo, Irsko, Italijo, Luksemburg, Nizozemsko, Portugalsko in Švedsko. Ugotavljata, da kriza ni imela vpliva na uspeh na volitvah. Bolj kot sama kriza je verjetnejši razlog za spreminjanje strankarskega programa neuspeh na prejšnjih volitvah. Je pa mogoče zaznati večje spremembe strankarskih programov v državah, kjer je gospodarska kriza povzročila večje ekonomske posledice.

7 ZAKLJUČEK: SLOVENSKE ZELENE STRANKE V PRIMERJALNI PERSPEKTIVI

V tej knjigi smo preučili medsebojno delovanje treh dejavnikov, ki vplivajo na razvoj zelenih strank: (1) politično okolje v državi, (2) značilnosti subjektivnih dejavnikov v razvoju zelenih strank in (3) gospodarsko krizo kot dodaten dejavnik. Podrobno analizo primera smo opravili na zelenih strankah v Sloveniji, primerjalno pa smo predstavili razvoj zelenih strank v srednje- in vzhodnoevropskih posocialističnih državah. Iz obeh analiz povzemamo naslednje ugotovitve.

Prvič, čeprav so v posocialističnih državah srednje in vzhodne Evrope okoljska gibanja praviloma sodelovala pri postavljanju novih (postmodernih) tematik na dnevni red in tudi pri vzpostavljanju demokratičnega okolja, iz prehodov v demokracijo niso izšle zmagovalno. Le v posamičnih primerih (npr. v Sloveniji) so ob uvedbi večstrankarskih volitev uspele priti v parlament.

Drugič, prehodi v kapitalistični sistem so se v kar nekaj primerih (Slovenija, Češka, Slovaška, baltske države) prepletali z oblikovanjem neodvisnih držav. Materialistične vrednote in nacionalizem novonastajajočih držav so preglasile postmaterialistične vrednote, čeprav le-te niso v celoti izginile.

Tretjič, institucionalna okolja – predvsem volilna pravila – so bila v teh državah raznolika. V nekaterih državah (še zlasti na Poljskem) so se tudi pogosto spreminjala. Le do neke mere velja, da so stroga institucionalna pravila močno otežila vstop novim oziroma majhnim strankam v parlament. Volilni pragovi v okviru proporcionalnega sistema na Slovenskem so bili namreč od vsega začetka relativno nizki (od 3 parlamentarnih sedežev do 4%), pa to zelenim strankam ni

pomagalo k vstopu v parlament. Medtem ko so na Poljskem z dvigovanjem volilnih pragov za stranke in koalicije dejansko poskušali zmanjšati skrajno razdrobljenost poljskega parlamenta, so na Madžarskem z radikalno spremembo volilnega sistema (uvedba mešanega volilnega sistema) že v 90. letih dosegli zamrznitev parlamentarne strankarske arene. Ne glede na institucionalne ovire pa kaže poudariti, da tako uspehov kot neuspehov zelenih strank na parlamentarnih volitvah v teh državah ni mogoče enostavno pojasniti samo z institucionalnimi pravili.

Četrta, organizacijski razvoj zelenih strank v preučevanih državah je bil praviloma zelo turbulenten. Za kritičnega se je izkazal že prehod iz opozicijskih zelenih družbenih gibanj v strankarsko organizacijo. Diskontinuitete ni bilo mogoče opaziti le pri članih in simpatizerjih zelenih opozicijskih gibanj v razmerju do članstva novih zelenih strank. Izrazita je bila tudi diskontinuiteta med voditelji zelenih družbenih gibanj in nato voditelji novonastalih zelenih strank. Vse od vzpostavljanja zelenih strank v teh državah pa do danes bi težko našli primer izrazito karizmatičnega voditelja zelene stranke.

Peta, za zelene stranke so že od začetka njihovega nastanka pa vse do danes značilna ideološka razhajanja in notranji spori. Zeleni kot relativno nove politične stranke so se soočali z notranjimi ideološkimi razlikami, celo razcepi med bolj levo ali bolj desno usmerjenimi političnimi skupinami. Relativno pogosti so bili tudi osebni spori v vodstvih teh strank.

Šesta, strategije v boju za oblast so ponekod zajemale oblikovanje koalicij zelenih strank in tudi koalicij zelenih strank s strankami drugačnega ideološkega profila. Koaliranje z ideološko drugače usmerjenimi strankami se je izkazalo za možno učinkovito sredstvo za prihod v parlament ali celo v izvršno oblast. Praviloma pa je imelo visoko ceno – izgubo zelenega vrednotno-ideološkega pogleda in neprodornost pri uveljavljanju okoljskih politik v tekmovanju z drugimi politično pomembnimi tematikami na dnevnih redih vlad. Neuspehi pri uveljavljanju zelenih politik so preglasili nekatere uspehe v posameznih državah.

Sedma, niše za zelene stranke v nacionalnih strankarskih sistemih so v prvi vrsti določale druge stranke. Druge stranke so tudi ozelenjevale svoje programe in ustvarjal se je vtis, da so zelene tematike del nacionalne politike. Hkrati so zelene stranke bolj ali manj uspešno iskale svoj prostor na levo-desnem kontinuumu. Kljub temu so občasne spremembe v strankarskem tekmovanju v posameznih

državah tudi odpirale prostor, v katerega bi lahko/so lahko posegle zelene stranke.

Osmi, stranke, ki so obvladovale parlamente, so postopoma uvedle razmeroma obsežno javno financiranje strank. Glede na to, da zelene stranke niso uspele postati sestavni del strankarskih kartelov, so pogosto trpele zaradi slabše dostopnosti javnega financiranja. Vendar bi težko rekli, da je prav ta problem ključen za prevladujoče slabe uspehe zelenih strank nasploh oziroma v vseh državah enako.

Deveta, domače strankarsko tekmovanje je doslej opredeljevalo tudi uspešnost zelenih strank na evropskih volitvah od leta 2004 naprej. Tudi tu zelene stranke niso bile uspešne. Nacionalno strankarsko tekmovanje se je bolj ali manj preneslo tudi na evropske volitve.

Deseta, zunanji dejavniki, še posebej Evropska unija, so vplivali na zeleno politiko na dva načina. V procesu povezovanja teh držav z EU so vlade usklajevale svojo nacionalno zakonodajo z zakonodajo EU. V tem procesu so formalno prenesle tudi precej zelenih javnih politik, vendar v domačem oblikovanju in izvajanju javnih politik zelene teme v resnici niso bile prioritete. Na razvoj političnih strank nasploh in zelenih strank posebej evropeizacija ni vplivala kaj dosti. Zanimivo pa je, da je zunanje financiranje okoljskih nevladnih organizacij na Madžarskem zelo okrepilo ta zeleni sektor, medtem ko je bilo zeleno strankarstvo v državi šibko.

Enajsta, politične stranke v preučevanih državah so v okoliščinah mednarodne finančne in gospodarske krize s svojim ravnanjem dodatno spodkopale že tako nizko zaupanje volivcev v stranke nasploh in v strankarske vlade še posebej. Nacionalne volitve so v teh okoliščinah postale priložnost za izrekanje protesta proti strankam na oblasti in za radikalen prenos politične podpore k novonastalim strankam. To priložnost so zelene stranke v večini analiziranih držav slabo izkoristile.

Kot je razvidno iz predstavljenih analiz in strnjene pregleda ugotovitev v Tabeli 13, ni mogoče trditi, da so institucionalne in druge politične okoliščine v preučevanih državah a priori sovražne do zelenih strank. V različnih državah so se nekoliko različno odpirala okna političnih priložnosti za nove politične stranke, ki pa so jih zelene stranke razmeroma slabo izkoriščale. Notranje slabosti zelenih strank – še posebej pomanjkanje karizmatičnih vodij, notranje povezanosti in organizacijske stabilnosti – sestavljajo pretežno skupno podobo subjektivnih značilnosti strank v preučevanih državah.

Tabela 13: Učinki treh dejavnikov na razvoj zelenih strank v Sloveniji in državah srednje in vzhodne Evrope

Dejavniki	Učinki	Pozitivni učinki	Negativni učinki
Politično okolje v državi	volilni sistem	prevlada proporcionalnih volilnih sistemov, ki so praviloma bolj odprti za izražanje strankarskega pluralizma kot večinski in mešani (Češka, Poljska, Latvija, Estonija, Slovaška); stabilen proporcionalni sistem z nizkim pragom (Slovenija)	razmeroma visoki volilni pragovi v državah razen Slovenije (predvsem na Češkem sploh po letu 2002, Madžarska); kombiniran volilni sistem (Madžarska in Litva), Madžarska je za neko obdobje zaprla strankarsko areno (tudi Slovaška)
	značilnosti strankarskega sistema	odprt strankarski sistem (Slovenija)	dolgo časa 'zamrznjen', zaprt strankarski sistem (Madžarska, Slovaška)
	financiranje političnih strank	postopne korekcije v več državah (vključno s Slovenijo) v smeri pravičnejše dostopnosti javnih sredstev političnim strankam	nasploh slabša dostopnost javnega financiranja za majhne oz. nove stranke, vključno z zelenimi (Latvija do leta 2012, Litva do 1999 brez javnega sofinanciranja); postopne korekcije v več državah v smeri pravičnejše dostopnosti
	družbene vrednote volivcev	pojavi postmodernih, zelenih vrednot v osemdesetih letih 20. stoletja; delno ohranjanje postmodernih vrednot kljub gospodarskim krizam	okrepitev materialističnih vrednot v kriznih obdobjih in v okoliščinah oblikovanja novih držav
Subjektivni dejavniki zelenih strank	članstvo	razpoložljivost dela državljanov za aktiviranje v okviru zelenih strank	nestanovitno članstvo; članstvo z različnimi ideološko-političnimi usmeritvami
	karizmatični vodja		umik karizmatičnih voditeljev iz tranzicijskega obdobja iz politike; pomanjkanje karizmatičnih voditeljev (Slovaška, Madžarska)
	strategije vodstva		medosebni konflikti, vztrajanje pri več strankah zaradi osebnih animozitet; koaliranje samo za prihod na oblast brez vztrajanja pri programskih zahtevah (Češka, Slovaška, Latvija)
	notranji konflikti in razkoli		razcep med levo in desno usmerjenimi; notranji spori glede strategij sodelovanja z drugimi strankami; glede finančnih virov po razkolih (Slovenija, Češka)
Finančna in gospodarska kriza	destabilizacija strankarskih sistemov	izrazita odprtost za nove stranke, korenita zamenjava parlamentarne elite (Slovenija); zniževanje legitimnosti drugih (vladajočih) strank (Madžarska)	zmanjševanje legitimnosti strank nasploh
	družbene vrednote volivcev	delno ohranjanje postmaterialističnih vrednot; vrednostni premiki v levo in desno, ki krepijo dovzetnost za nove politične apele oziroma njihove kombinacije	krepitev materialističnih vrednot; odmik od strank k protestom

Navedeno še toliko bolj velja za Slovenijo, kjer sta bila volilni sistem in strankarska arena najbolj kontinuirano prijazna oziroma odprta za razmeroma majhne (nove in stare) politične stranke. Slovenski zeleni niso izkoristili niti kontinuitete postmodernih vrednot v delu državljanov niti okna priložnosti v okoliščinah mednarodne gospodarske in finančne krize. Ravno tako niso izkoristili vzporednega pretresa strankarskih sistemov, kot so to uspeli zeleni v nekaterih

drugih preučevanih državah z bolj omejujočimi institucionalnimi pravili.

V tej monografiji predstavljene analize govorijo v prid tezi, da so subjektivni dejavniki zelenih strank v danem nacionalnem strankarskem sistemu lahko ključni dejavnik dolgoročnega uspeha ali neuspeha zelenih strank v tem sistemu. Da bi lahko odgovorili na vprašanje, kateri institucionalni in drugi predpogoji uspešnosti zelenih strank so nujni in kateri so zadostni, bi bilo potrebno opraviti dodatno raziskavo.

8 LITERATURA

- Anderson, Alison (1997): *Media, Culture and the Environment*. London: UCL Press.
- Agarin, Timofey (2009): Where have all the Environmentalists Gone? Baltic Greens in the Mid – 1990s. *Journal of Baltic Studies* 40 (3): 285–305.
- Aures, Daunis (2012): The Curious Case of the Latvian Greens. *Environmental Politics* 21 (3): 522–527.
- Baker, Susan in Petr Jehlička (1998): Dilemmas of Transition: The Environment, Democracy and Economic Reform in East Central Europe, an Introduction. *Environmental Politics* 7 (1): 1–26.
- Balmas, Meital in Tamir Sheafer (2016): Personalization of Politics. *The International Encyclopedia of Political Communication* 1–9. Dostopno na: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118541555.wbiepc021/abstract>, 27. 4. 2017.
- Beltran, Nataša (ur.) (2012): *Za zeleni razvojni preboj. Plan B za Slovenijo 4.0: Prispevek za Strategijo razvoja Slovenije 2014–2020*. Ljubljana: Umanotera, Plan B za Slovenijo. Dostopno na: <http://www.planbzasslovenijo.si/upload/SRS/plan-b-zeleni-razvojni-preboj.pdf>, 18. 2. 2013.
- Birch, Sarah (2001): Electoral Systems and Party Systems in Europe East and West. *Perspectives on European Politics and Society* 2 (3): 355–377.
- Blühdorn, Ingolfur in Jodeph Szarka (2004): Managing Strategic Positioning Choices: A Reappraisal of the Development Paths of French and German Green Parties. *Journal of Contemporary European Studies* 12 (3): 303–319.

- Bolleyer, Nicoe (2013): *New Parties in Old Party Systems. Persistence and Decline in Seventeen Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Bomberg, Elisabeth (1998, 2005): *Green Parties and Politics in the European Union*. New York: Routledge.
- Botetzagias, Iosif in Pavlos Vasilopoulos (2015): Climbing to the Rooftop, Falling off, yet Landing on One's Feet (and Finding a Wallet on the Pavement?): The Electoral Fate of the Greek Ecogreens (2004–15). *South European Society and Politics*, doi: 10.1080/13608746.2015.1086081.
- Brucker, Balázs (2016): How to Explain the Relative Success of Green Parties (LMP, PM) in Hungary? Prispevek predstavljen na konferenci »Political Ecology, Environmentalism and Greens in the Centre and East of Europe: Past, Present and Future«, Bruselj, 2.–3. junij 2016.
- Buelens, Jo in Kris Deschouwer (2002): Belgium. V Ferdinand Müller-Rommel in Thomas Poguntke (ur.), *Green Parties in National Governments*, 112–132. London, Portland: Frank Cass.
- Bukow, Sebastian in Niko Switek (2013): Against All Odds? Green Parties in Europe and the Financial Crisis. *Political Insight* 7. Dostopno na: <http://www.psa.ac.uk/insight-plus/blog/against-all-odds-green-parties-europe-and-financial-crisis>, 14. 3. 2015.
- Bukow, Sebastian U. in Niko Switek (2015): Green Parties and Policies after the Economic Crisis. Prispevek predstavljen na ECPR General Conference Montreal, Montreal, 26.–29. avgust 2015.
- Burchell, Jon (2002): *The Evolution of Green Politics: Development and Change within European Green Parties*. London: Earthscan.
- Bürklin, Wilhelm P. (1985): The German Greens: The Post-Industrial Non-Established and the Party System. *International Political Science Review* 6 (4): 463–481.
- Buzogány, Aron (2015): Representation and Participation in Movements. *Strategies of Environmental Civil Society Organizations in Hungary*. *Environmentalism and Green parties* 63 (3): 491–514.
- Buzogány, Aron (2016): The Impact of Green Parties on Environmental Positions in CEE Party Systems. Prispevek predstavljen na konferenci »Political Ecology, Environmentalism and Greens in the Centre and East of Europe: Past, Present and Future«, Bruselj, 2.–3. junij 2016.
- Cabada, Ladislav (2001): Volilna reforma na Češkem – volilni inženiring v praksi. *Teorija in praksa* 38 (5): 817–31.
- Cabada, Ladislav in Tomšič, Matevž (2016): The Rise of Person-Based Politics in the New Democracies: The Czech Republic and Slovenia. *Politics in Central Europe* 12 (2): 29–50.
- Calise, Mauro (2010): The Personalization of Power. *Studia Politica: Romanian Political Science Review* 10 (4): 617–622.
- Carmin, JoAnn in Adam Fagan (2010): Environmental Mobilisation and Organisations in Post-socialist Europe and the Former Soviet Union. *Environmental Politics* 19 (5): 689–707.
- Carter, Neil (2007): *The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy*. 2nd Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carter, Neil (2008): The Green Party: Emerging from the Political Wilderness? *British Politics* 3: 223–240, doi: 10.1057/bp.2008.5. Dostopno na: <http://www.palgrave-journals.com/bp/journal/v3/n2/full/bp20085a.html>, 16. 3. 2015.
- Carter, Neil (2013): Greening the Mainstream: Party Politics and the Environment. *Environmental Politics* 22 (1): 73–94.
- Casal Bértoa, Fernando in Marcin Walecki (2012): Party Regulation and its Effects on the Polish Party System. Working Paper Series on the Legal Regulation of Political Parties 22. dostopno na: <http://www.partylaw.leidenuniv.nl/uploads/wp2212.pdf>, 25. 4. 2017.
- Casal Bértoa, Fernando, Kevin Deegan-Krause in Peter Učen (2012): The Limits of regulation. Party Law and Finance in Slovakia (1990–2012). Working Paper Series on the Legal Regulation of Political Parties 23. Dostopno na: <http://www.partylaw.leidenuniv.nl/uploads/wp2312.pdf>, 25.4.2017.
- Casal Bértoa, Fernando in Maria Spirova (2013): Get a Subsidy or Perish! Public Funding and Party Survival in Eastern Europe. Working Paper Series on the Legal Regulation of Political Parties 29. Dostopno na: <http://www.partylaw.leidenuniv.nl/uploads/wp2913.pdf>, 25. 4. 2017.

- Casal Bértoa, Fernando in Ingrid van Biezen (2014): Party Regulation and Party Politics in Post-communist Europe. *East European Politics* 30 (3): 295–314.
- Charvát, Jakub (2012): Vývoj hlavních politických stran a stranického systému v České republice. V Jan Bureš, Jakub Charvát, Petr Just in Martin Štefek, *Česká demokracie po roce 1989. Institucionální základy českého politického systému*, 231–377. Praha: Grada.
- Chaisty, Paul in Stephen Whitefield (2015): Attitudes Towards the Environment: Are Post-Communist Societies (Still) Different? *Environmental Politics* 24 (4): 598–616.
- Císař, Ondřej (2010): Externally Sponsored Contention: The Channelling of Environmental Movement Organisations in the Czech Republic After the Fall of Communism. *Environmental Politics* 19 (5): 736–755.
- Corry, Olaf (2014): The Green Legacy of 1989: Revolutions, Environmentalism and the Global Age. *Political studies* 62: 309–325.
- Crossley, Lucy (2015): Green Party's Caroline Lucas Retains Brighton Seat and Party Makes Gains Across the Country... but Leader Natalie Bennett Misses Out. *Mailonline*, 8 May 2015. Dostopno na: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3073177/Greens-celebrate-election-win-Caroline-Lucas-retains-Brighton-seat-party-makes-gains-country-leader-Natalie-Bennett-misses-out.html>, 11. 6. 2015.
- CSES (2017): Comparative study of Electoral Systems. Dostopno na: <http://www.cses.org/>, 13. 5. 2017.
- Dalton, Russell J. (1993): The Environmental Movement in Western Europe. V Sheldon Kamieniecki (ur.), *Environmental Politics in the International Arena: Movements Parties Organisations and Policy*, 41–68. New York: State University of New York Press.
- Društvo Ekologi brez meja (2012): Očistimo Slovenijo. Dostopno na: http://ebm.si/m/ZP_OS2012.pdf, 18. 5. 2017.
- Državna volilna komisija (2004a): Volitve v Državni zbor Republike Slovenije 2004. Ljubljana: Državna volilna komisija. Dostopno na: http://www.dvk-rs.si/arhivi/dz2004/html/rez_si.htm, 5. 1. 2013.
- Državna volilna komisija (2004b): Uradni izidi volitev v Evropski parlament 13. junija 2004. Ljubljana: Državna volilna komisija. Dostopno na: <http://www.dvk-rs.si/arhivi/ep2004/>, 5. 1. 2013.
- Državna volilna komisija (2008): Volitve v Državni zbor Republike Slovenije 2004. Ljubljana: Državna volilna komisija. Dostopno na: http://www.dvk-rs.si/arhivi/dz2008/rezultati/rezultati_slo.html, 5. 1. 2013.
- Državna volilna komisija (2009): Volitve v Evropski parlament 2009: Izidi glasovanja. Ljubljana: Državna volilna komisija. Dostopno na: <http://www.dvk-rs.si/arhivi/ep2009/>, 5. 1. 2013.
- Državna volilna komisija (2011): Predčasne volitve v Državni zbor 2011. Ljubljana: Državna volilna komisija. Dostopno na: http://www.dvk-rs.si/arhivi/dz2011/rezultati/rezultati_slo.html, 5. 1. 2013.
- Državna volilna komisija (2017): Evropski parlament. Dostopno na: <http://www.dvk-rs.si/index.php/si/volitve/evropski-parlament>, 13. 5. 2017.
- EDGAR (2013): Emissions Database for Global Atmospheric Research. CO2 time series 1990–2013 per region/country. Dostopno na: <http://edgar.jrc.ec.europa.eu/overview.php?v=CO2ts1990-2013>, 13. 5. 2017.
- Enyedi, Zsolt in Fernando Casal Bértoa (2011): Patterns of Party Competition (1990–2009). V Paul G. Lewis in Radosław Markowski (ur.), *Europeanising Party Politics? Comparative Perspectives on Central and Eastern Europe*, 116–142. Manchester: Manchester University Press.
- Eurobarometer (2014): Special Eurobarometer 416 'Attitudes of European Citizens towards the Environment'. Report. Dostopno na: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_416_en.pdf, 11. 10. 2015.
- Eurostat (2005): Quality of life. Dostopno na: http://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/qol/index_en.html, 2. 6. 2015.
- Evropska stranka zelenih (2017): Evropska stranka zelenih. Dostopno na: <https://europeangreens.eu/>, 27. 3. 2017.
- Evropski parlament (2017): Evropski parlament. Poslanci EP. Dostopno na: <http://www.europarl.europa.eu/meps/sl/search.html>, 26. 3. 2017.
- EVS (2016): European Values Study 2008: Integrated Dataset (EVS 2008). GESIS Data Archive, Cologne. ZA4800 Data file Version 4.0.0, doi:10.4232/1.12458.

- ESC (2017): Electoral System Change in Europe since 1945. Dostopno na: <http://www.electoralsystemchanges.eu/Public/DatasPage.php?ID=6>, 13. 5. 2017.
- Fagan, Adam (2004): Environment and Democracy in the Czech Republic: The Environmental Movement in the Transition Process. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Pub.
- Faucher, Florence (1999): Party Organisation and Democracy. A Comparison of Les Verts and the British Green Party. *GeoJournal* 47 (3): 487–496.
- Feinstein, Mike (1992): Sixteen Weeks with European Greens: Interviews, Impressions, Platforms, and Personalities. San Pedro, CA: R & E Miles.
- Fink Hafner, Danica (1991): Odprtost parlamenta za družbene pobude kot kazalec njegove modernosti. *Teorija in praksa* 28 (3/4): 321–325.
- Fink Hafner, Danica (1992): Nova družbena gibanja: Subjekti politične inovacije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fink Hafner, Danica (2001): Politične stranke. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fink Hafner, Danica (2010): Slovenia since 1989. V Sabrina P. Ramet (ur.), *Central and Southeast European Politics since 1989*, 235–257. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fink Hafner, Danica (2012): Značilnosti razvoja strankarskega sistema v Sloveniji. V Janko Prunk in Tomaž Deželan (ur.), *Dvajset let slovenske države*, 193–213. Maribor: Aristej.
- Fink Hafner, Danica in Alenka Krašovec (2006): Europeanisation of the Slovenian Party System – From Marginal European Impacts to the Domestification of EU Policy Issues? *Politics in Central Europe* 2 (1): 7–23.
- Fink Hafner, Danica in Alenka Krašovec (2013): Factors Affecting the Long-Term Success of New Parliamentary Parties: Findings in a Post-Communist Context. *Romanian Journal of Political Science* 13 (2): 40–68.
- Fink Hafner, Danica in Mitja Hafner Fink (2009): The Determinants of the Success of Transitions to Democracy. *Europe-Asia Studies* 61 (9): 1603–1625.
- Fink Hafner, Danica in Tomaž Deželan (2016): Slovenia. V Donatella M. Viola (ur.), *The Routledge Handbook of European Elections*, 471–490. Oxon, New York: Routledge.
- Fink Hafner, Danica, Damjan Lajh in Alenka Krašovec (2011): Electoral Engineering and its Impact in the Former Yugoslav Republics. *Politics in Central Europe* 7 (1): 7–34.
- Gantar, Pavel (2004): Nekaj pripomb k sociološkim vprašanjem okolja in okoljskih vrednot. V Brina Malnar in Ivan Bernik (ur.), *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči*, 289–306. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Geopedia (2013): Očistimo Slovenijo 2010: Število sodelujočih prostovoljcev po občinah/Let's Clean Slovenia: Number of Participating Volunteers across Local Communities. Dostopno na: http://www.geopedia.si/?params=T1558#T1558_x499072_y112072_s9_b4, 12. 8. 2015.
- Gibanje za pravičnost in razvoj (2017): Gibanje za pravičnost in razvoj. Dostopno na: <http://www.gibanje.org/>, 13. 5. 2017.
- Goodin, Robert E. (1992): *Green Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Hafner Fink, Mitja, Brina Malnar in Samo Uhan (2013): The National Contexts of Post-National Citizenship. *Czech Sociological Review* 46 (6): 867–901.
- Hafner Fink, Mitja, Janez Štebe, Brina Malnar, Miroslav Stanojević, Miroljub Ignjatović in Nevenka Černigoj-Sadar (2011): Slovensko javno mnenje 2011/1: Mednarodna raziskava o okolju (ISSP 2010), zdravju in zdravstvenem varstvu (ISSP 2011), o odnosu delo-družina in psihičnem nasilju na delovnem mestu [datoteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2011. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2013.
- Hafner Fink, Mitja, Samo Uhan in Marta Gregorčič (2011): Družbene spremembe, spreminjanje vrednot in razvoj. Poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, CJMMK. Dostopno na: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/crp_vrednote_razvoj_2011_porocilo.pdf, 6. 10. 2013.
- Hanžek, Matjaž (2011): Intervju z avtorjem, intervju opravila J. Trampuš in B. Mekina. *Mladina*, 2. decembra 2011. Dostopno

- na: <http://www.mladina.si/107230/matjaz-hanzek-treba-je-sankcionirati-pretekle-lumparije/>, 31. 1. 2013.
- Haughton, Tim (2014): Money, Margins and the Motors of Politics: The EU and the Development of Party Politics in Central and Eastern Europe. *Journal of Common Market Studies* 52 (1): 71–87.
- Haughton, Tim in Kevin Deegan-Krause (2015): Hurricane Season: Systems of Instability in Central and East European Party Politics. *East European Politics and Societies and Cultures* 29 (1): 61–80.
- Hattenstone, Simon (2015): Caroline Lucas: 'I'm not in Politics to Play About'. *The Guardian*, 28 February 2015. Dostopno na: <http://www.theguardian.com/politics/2015/feb/28/caroline-lucas-im-not-playing-about>, 13. 8. 2015.
- Hernández, Enrique in Hanspeter Kriesi (2015): The Electoral Consequences of the Financial and Economic Crisis in Europe. Florence: European University Institute Florence. Dostopno na: <http://www.eui.eu/Projects/POLCON/Documents/HernandezandKriesi2014.pdf>, 16. 3. 2015.
- Hino, Airo (2006): *New Parties' Success in Western Europe: A Comparative Analysis*. Essex: University of Essex.
- Hloušek, Vít in Lubomír Kopeček (2010): *Origin, Ideology and Transformation of Political Parties. East-Central and Western Europe Compared*. Farnham in Burlington: Ashgate Publishing.
- Horvat, Vedran in Tomislav Tomašević (2011): Green Parties in Europe: Potential Routes of Future Development. *Croatian International Relations Review* 17 (64): 15–29.
- Iniciativa za demokratični socializem (2015): Program IDS. Dostopno na <http://www.demokracni-socializem.si/programski-dokumenti/program-ids/>, 15. 9. 2015.
- Iniciativa za demokratični socializem (2017): Iniciativa za demokratični socializem. Dostopno na: <http://www.demokracni-socializem.si/>, 13. 5. 2017.
- Inglehart, Ronald (1971): The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies. *The American Political Science Review* 65 (4): 991–1017.
- Inglehart, Ronald (1995): Public Support for Environmental Protection: Objective Problems and Subjective Values in 43 Societies. *PS: Political Science and Politics* 28 (1): 57–72.
- Inglehart, Ronald in Christian Welzel (2005): *Modernisation, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inter-Parliamentary Union (2017): PARLINE Database on National Parliaments. Dostopno na: <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp>, 13. 5. 2017.
- Jazbinšek, Miha (brez datuma): Poročilo o delu Ministrstva za varstvo okolja in urejanje prostora.
- Jehlička, Petr, Tomáš Kostelecký in Daniel Kunštát (2011): Czech Green Politics after Two Decades: The May 2010 General Elections. *Environmental Politics* 20 (3): 418–425.
- Jepps, Jim (2010): How Three Green Parties Went Wrong. *Climate & Capitalism*, 5. junij 2010. Dostopno na: <http://climateandcapitalism.com/2010/06/05/three-right-wing-green-parties/>, 5. 6. 2015.
- Jurišič, Igor (2013): Intervju o zelenih strankah v Sloveniji, intervju opravil M. Knep. Ljubljana, 19. decembra 2013.
- Just, Petr (2008): 2008 Czech Presidential Elections: A Commentary. *Central European Journal of International & Security Studies* 2 (1): 127–132.
- Kaelberer, Matthias (1993): The Emergence of Green Parties in Western Europe. *Comparative Politics* 25 (2): 229–243.
- Kaelberer, Matthias (1998): Party Competition, Social Movements and Post-materialist Values: Exploring the Rise of Green Parties in France and Germany. *Contemporary Politics* 4 (3): 299–315.
- Karamichas, John in Iosif Botetzagia (2003): Green Party Factionalism: The Case of the Federation of Ecologists Alternatives, Greece. *South European Society & Politics* 8 (3): 65–93.
- Kirn, Andrej (2003): Ekološka/okoljska zavest Slovencev na pragu tretjega tisočletja. *Teorija in praksa* 40 (1): 17–36.
- Kitschelt, Herbert P. (1988): Left-libertarian Parties: Explaining Innovation in Competitive Party Systems. *World Politics* 40 (2): 194–234.
- Kitschelt, Herbert P. (1989): *The Logic of Party Formation: Ecological Politics in Belgium and West Germany*. NY, London: Cornell University Press, Ithaca.

- Klemenc, Andrej (2011): Geneza demokratične kulture in participativne demokracije v Sloveniji. V Regionalni Center za okolje, Mutadis, Institut Francaise, Za boljšo participativno kulturo pri nas: Bela knjiga o soudeležbi javnosti pri okoljskih, prostorskih in naravovarstvenih procesih trajnostnega razvoja Slovenije, 9–18. Dostopno na: http://www.rec.lj.si/projekti/CSS/0_BELA_KNJIGA_o_participativni_kulturi_KONCNA%20ZA%20OBJAVO_04012012.pdf, 5. 1. 2013.
- Knep, Matej in Danica Fink Hafner (2011): Eksperimentalna vladavina na področju zelene politike: Slovenske okoljske politike na razpotju. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kopeček, Lubomír (2009): The Slovak Greens: A Complex Story of a Small Party. *Communist and Post-Communist Studies* 42: 115–140.
- Kos, Drago (1993): Spreminjanje ekološke zavesti in vidiki ekološke mobilizacije. V Niko Toš (ur.), *Ekološke sondeže*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, CJMMK.
- Kos, Drago (2004): Javno mnenje o okolju. V Brina Malnar in Ivan Bernik (ur.), *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči*, 307–320. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kos, Janko (1996): *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Košir, Manca (2011): Intervju z avtorico. Intervju opravil J. Trampuš. Mladina, 23. septembra 2011. Dostopno na: <http://www.mladina.si/105839/spreminja-se-duh-casa/>, 31. 1. 2013.
- Krašovec, Alenka in Damjan Lajh (2008): Have Democratisation Processes Been a Catalyst for the Europeanisation of Party Politics in Slovenia? *Journal of Southern Europe and the Balkans* 10 (2): 183–203.
- Krašovec, Alenka in Damjan Lajh (2009): The European Union: A Joker or Just an Ordinary Playing Card for Slovenian Political Parties? *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 25 (4): 491–512.
- Krašovec, Alenka in Timothy Houghton (2011): Money, Organisation and the State: The Partial Cartelisation of Party Politics in Slovenia. *Communist and Post-communist Studies* 44: 199–209.
- Krašovec, Alenka in Tomaž Boh (2002): Priloga 3: Podatki o preteklih volitvah (1990, 1992, 1996, 2000). V Danica Fink Hafner in Tomaž Boh (ur.), *Parlamentarne volitve 2000*, 173–188. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Krašovec, Alenka, Damjan Lajh in Simona Kustec Lipicer (2006): The European Union and Party Politics in Slovenia: An Apparent or Real Impact? V Paul G. Lewis in Zdenka Mansfeldová (ur.), *The European Union and Party Politics in Central and Eastern Europe*, 169–189. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Krašovec, Alenka in Cabada Ladislav (2013): Kako smo si različni: značilnosti vladnih koalicij v Sloveniji, Češki republiki in na Slovaškem. *Teorija in praksa* 50 (5–6): 717–735.
- Kriesi, Hanspeter (1995): The Political Opportunity Structure of New Social Movements: Its Impact on Their Mobilisation. V Craig J. Jenkins in Bert Klandermans (ur.), *The Politics of Social Protest: Comparative Perspectives on States and Social Movements*, 167–198. London: UCL Press.
- Kropivnik, Samo (1994): Struktura slovenskega političnega prostora. V Igor Lukšič (ur.), *Stranke in strankarstvo: Zbornik referatov*, 59–72. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
- Kurdija, Slavko, Niko Toš, Živa Broder in Rebeka Falle (2011): Politbarometer 10/2011. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, CJMMK. Dostopno na: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/raziskava_pb/PB10-11.pdf, 26. 2. 2013.
- Ladrech, Robert (2002): Europeanisation and Political Parties: Towards a Framework for Analysis. *Party Politics* 8 (4): 389–403.
- Lago, Ignacio in Ferran Martinez (2011): Why New Parties? *Party Politics* 17 (1): 3–20.
- Lewis, Paul G. in Zdenka Mansfeldova (ur.) (2006): *The European Union and Party Politics in Central Europe*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Linek, Lukáš in Jan Outlý (2008): Czech Republic: Is it Possible to Buy Political Stability? V Steven D. Roper in Janis Ikstens (ur.), *Public Finance and Post-communist Party Development*, 77–94. Aldershot, Hampshire, Burlington: Ashgate.
- Lipič, Karl (2013): Intervju o zelenih strankah v Sloveniji s poudarkom na razvoju Stranke ekoloških gibanj Slovenije. Intervju opravil M. Knep. Ljubljana, 12. februarja 2013.
- Listhaug, Ola in Kristen Ringdal (2006): *Slovenian Values in a*

- European Context. V Sabrina P. Ramet in Danica Fink Hafner (ur.), *Democratic Transition in Slovenia: Value Transformation, Education, and Media*, 55–71. Texas: Texas A&M University Press.
- Lucardie, Paul (2000): *Prophets, Purifiers and Prolocutors: Towards a Theory on the Emergence of New Parties*. *Party Politics* 6 (2): 175–185.
- Lucardie, Paul in Gerrit Voerman (2008): *Amateurs and Professional Activists: De Groenen and Groen Links in the Netherlands*. V E. Gene Frankland, Paul Lucardie in Benoît Rihoux (ur.), *Green Parties in Transition: The End of Grass-roots Democracy?*, 157–174. England, Berlington: Ashgate Publishing Limited.
- Mair, Peter (2000): *The Limited Impact of Europe on National Party Systems*. *West European Politics* 23 (4): 27–51.
- Mair, Peter (2006): *Party System Change*. V Richard S. Katz, in William Crotty (ur.), *Handbook of Party Politics*, 63–73. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Majhenič, Iztok in Lara Valič (2013): *Intervju o zelenih strankah v Sloveniji s poudarkom na razvoju Stranke za trajnostni razvoj Slovenije*. Intervju opravil M. Knep. Ljubljana, 4. junija 2013.
- Malešič, Marjan in skupina (2007): *Slovensko javno mnenje 2007: Raziskava o nacionalni in mednarodni varnosti; vojaški poklici* [datoteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Obramboslovni raziskovalni center, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2007. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2010.
- Malešič, Marjan, Brina Malnar, Ljubica Jelušič, Anton Grizold, Vinko Vegič, Mitja Hafner Fink, Samo Uhan in Slavko Kurdija (2009): *Slovensko javno mnenje 2009/2: Raziskava o nacionalni in mednarodni varnosti* [datoteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2009. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2010.
- Malnar, Brina (1992): *Ekološka zavest Slovencev*. V Niko Toš (ur.), *Ekološke sondeže*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, CJMMK.
- Malnar, Brina (2002): *Ekološke orientacije – trajne vrednote ali prehodni preplahi? Družboslovne razprave* 18 (39–40): 11–34.
- Malnar, Brina in Milan Šinko (2002): *Slovensko javno mnenje v letu 1998 o slovenskih gozdovih*. *Zbornik gozdarstva in lesarstva* 62: 149–169.
- Malnar, Brina in Milan Šinko (2012): *Forty Years of Environmental Risk Perceptions: Evidence from the Slovenian Public Opinion Survey*. *Teorija in Praksa* 49 (3): 25–45.
- Malnar, Brina, Mitja Hafner Fink in skupina (2006): *Slovensko javno mnenje 2006/2: Mednarodni raziskavi: Vloga države (ISSP 2006); Prosti čas in šport (ISSP 2007)* [datoteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2006. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2006.
- Malnar, Brina, Mitja Hafner Fink, Slavko Kurdija, Niko Toš, Samo Uhan, Ivan Bernik, Vlado Mihelj in Janez Štebe (2011): *Slovensko javno mnenje 2011/2: Svetovna raziskava vrednot in Ogledalo javnega mnenja* [datoteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2011. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2013.
- Martin, Sean (2015): *Green Party Retains Single Seat with Brighton Victory for Caroline Lukas*. *International Business Times*, 8. maja 2015. Dostopno na: <http://www.ibtimes.co.uk/green-party-retains-single-seat-brighton-victory-caroline-lucas-1500302>, 14. 8. 2015.
- Mavsar, Ana (2011): *SMS – zeleni Evrope – Zeleni bodo združeni v koaliciji poskušali v DZ: Lista SMS – Zeleni kandidira v vseh volilnih enotah*. Ljubljana: Multimedijski portal Radiotelevizije Slovenija. Dostopno na: <http://www.rtvsl.si/volitve-2011/sms-zeleni-evrope-zeleni-bodo-zdruzeni-v-koaliciji-poskusali-v-dz/270428>, 26. 6. 2013.
- Meyer, Thomas M. in Bernhard Miller (2015): *The Niche Party Concept and Its Measurement*. *Party Politics* 21 (2): 259–271. Dostopno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5180693/>, 27. 4. 2017.

- Ministrstvo za notranje zadeve (2017): Iskalnik političnih strank. Dostopno na: <http://mrrsp.gov.si/rdrubjave/ps/index.faces>, 27. 3. 2017.
- MMC RTV SLO/ STA (2009): Združeni Zeleni na evropske volitve: Lista za čistejše okolje in kakovostnejše življenje. Ljubljana: Multimedijski portal Radiotelevizije Slovenija/Slovenska tiskovna agencija. Dostopno na: <http://www.rtvlo.si/evropske-volitve/zdruzni-zeleni-na-evropske-volitve/100056>, 26. 6. 2013.
- Müller-Rommel, Ferdinand (1985): The Greens in Western Europe: Similar but Different. *International Political Science Review / Revue internationale de science politique* 6 (4): 483–499.
- Müller-Rommel, Ferdinand (1998): The New Challengers: Greens and Right-Wing Populist Parties in Western Europe. *European Review* 6 (2): 191–202.
- Müller-Rommel, Ferdinand (2002): The Lifespan and the Political Performance of Green Parties in Western Europe. *Environmental Politics* 11(1): 1–16.
- Nadenichek Golder, Sona (2006): The Logic of Pre-electoral Coalition Formation. Ohio: Ohio State University.
- Nas, Masja (1998): Green, Greener, Greenest. V Jan W. Van Deth in Elinor Scarbrough (ur.), *The Impact of Values*, 275–300. Oxford: Oxford University Press.
- NSD (2017): European Election Database. Data by country. Dostopno na: http://www.nsd.uib.no/european_election_database/country/, 27. 3. 2017.
- O'Neil, Michael (2012): Political Parties and the Meaning of Greening. V Paul F. Steinberg in Stacy D. Van Deveer (ur.), *Comparative Environmental Politics: Theory, Practice, and Prospects*, 171–201. USA: MIT Press.
- Ogrin, Tomaž (2013): Intervju o zelenih strankah v Sloveniji s poudarkom na razvoju določenih frakcij Zelenih Slovenije. Intervju opravil M. Knep. Ljubljana, 3. aprila 2013.
- Omladič, Luka (2014): Intervju o zelenih strankah v Sloveniji s poudarkom na razvoju določenih frakcij Zelenih Slovenije, intervju opravil M. Knep. Ljubljana, 11. septembra 2014.
- Panebianco, Angelo (1988): *Political Parties: Organisation and Power*. Cambridge, New York, New Rochelle, Melbourne: Cambridge University Press.
- Pavlínek, Petr in John Pickles (2000): *Environmental Transitions. Transformation and Ecological Defence in Central and Eastern Europe*. London: Routledge.
- Pennisi, Aline (1998): Disproportionality Indexes and Robustness of Proportional Allocation Methods. *Electoral Studies* 17 (1): 3–19.
- Plut, Dušan (1991a): Poročilo o delu predsednika Zelenih Slovenije 19. 1. 1991–15. 11. 1991. Ljubljana, 15. november 1991.
- Plut, Dušan (1991b): Skupno poročilo o delovanju Zelenih Slovenije v preteklem obdobju. Ilirska Bistrica, 14. december 1991.
- Plut, Dušan (1992): Okvirni pregled dvoletnih rezultatov (maj 1990–april 1992) Zelenih Slovenije na področju varstva okolja. Ljubljana, 11. maj 1992.
- Plut, Dušan (2009): Razpad Zelenih jemljem kot osebni poraz, intervju opravil B. Mehle. *Dnevnik*, 13. junija 2009. Dostopno na: <http://www.dnevnik.si/objektiv/vec-vsebin/1042273959>, 31. 1. 2013.
- Plut, Dušan (2010): Intervju o politiki zelenih, intervju opravil M. Knep. Ljubljana, 7. septembra 2010.
- Plut, Dušan (2014): *Ekosocializem ali barbarstvo*. Ljubljana: TRS.
- Plut, Dušan (2015): Intervju o politiki zelenih, intervju opravila D. Fink Hafner. Ljubljana, 27. oktobra 2015.
- Plut, Dušan, Hubert Požarnik, Peter Tancig, Božidar Voljč, Leo Šešerko, Miha Jazbinšek, Vane Gošnik, Peter Jamnikar in Božo Flajšman (1992): *Zeleni Slovenije in Alternativen pogled na svet. Inačica pisana v jeziku nastajajoče paradigme*. Ljubljana, 14. maj 1992.
- Poguntke, Thomas, Nicholas Aylott, Elisabeth Carter, Robert Ladrech in Kurt Richard Luther (ur.) (2007): *The Europeanisation of National Political Parties: Power and Organisational Adaptation*. London: Routledge.
- Poguntke, Thomas and Webb, Paul (2005): *The Presidentialization of Politics in Democratic Societies: A Framework for Analysis*. V Thomas Poguntke in Paul Webb (ur.), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*, 1–25. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Ramet, Sabrina P. (1995): *Social Currents in Eastern Europe: The Sources and Consequences of the Great Transformation*. USA: Duke University Press.

- Redakcija Financ (2004): Lista za čisto pitno vodo zahteva več kmetijskih površin za sonaravno pridelavo hrane, 27. julij 2004. Dostopno na: <http://www.finance.si/94858/Lista-za-%C4%8Disto-pitno-vodo-zahteva-ve%C4%8D-kmetijskih-povr%C5%A1in-za-sonaravno-pridelavo-hrane>, 29. 5. 2015.
- Richardson, Dick (1995, 2005): *The Green Challenge: Philosophical, Programmatic and Electoral Considerations*. V Dick Richardson in Chris Rootes (ur.), *The Green Challenge: The Development of Green Parties in Europe*, 3–16. London: Routledge, Taylor & Francis.
- Rootes, Chris (1995): *Environmental Consciousness, Institutional Structures and Political Competition in the Formation and Development of Green Parties*. V Dick Richardson in Chris Rootes (ur.), *The Green Challenge: The Development of Green Parties in Europe*, 170–184. New York: Routledge.
- Rüdiger, Wolfgang (1985): *The Greens In Europe: Ecological Parties*. *Parliamentary Affairs* 38 (1): 56–72.
- Rüdiger, Wolfgang (2012): *The Perennial Success of the German Greens*. *Environmental Politics* 21 (1): 108–130.
- Selb, Peter in Sandrine Pitoutin (2010): *Methodological Issues in the Study of New Parties' Entry and Electoral Success*. *Party Politics* 16 (2): 147–170.
- Služba vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalno politiko (2016): *Občine*. Dostopno na: http://www.arhiv.svlr.gov.si/si/delovna_podrocja/podrocje_lokalne_samouprave/obcine/index.html, 4. 10. 2015.
- Statistični urad Republike Slovenije (2017): *Statistični urad Republike Slovenije*. Dostopno na: <http://www.stat.si/statweb>, 13. 5. 2017.
- Statistični urad Republike Slovenije (2012): *Očistimo Slovenijo 2012*. Ljubljana, 22. marca 2012.
- Statistični urad Republike Slovenije (2013): *Slovenske občine v številkah 2012*. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4811, 18. 10. 2013.
- Stranka za trajnostni razvoj Slovenije (2014): *Kaj in kdo smo TRS*. Dostopno na: <http://www.gibanje-trs.si/kaj-in-kdo-smo-trs.html>, 10. 9. 2014.
- Stranka za trajnostni razvoj Slovenije (2015): *Program Stranke TRS*. Dostopno na <http://www.gibanje-trs.si/program-gibanja.html>, 15. 9. 2015.
- Šavli, Sandi (1991): *Poročilo o številu pobud in vprašanj ter amandmajev poslanskega kluba Zelenih Slovenije in o prisotnosti članov kluba na sejah zborov Skupščine Republike Slovenije*. Ljubljana, 7. november 1991.
- Šešerko, Leo (1990): *Zeleni za zeleno Slovenijo*, intervju opravil J. Prunk. *Dnevnik*, 2. junija 1990.
- Šešerko, Leo (1991): *Poročilo o delu podpredsednika Izvršnega sveta Skupščine Republike Slovenije*. Ljubljana, 6. novembra 1991.
- Šešerko, Leo (1992): *Ecology in Slovenia: The Ecological Movement, the Greens, and the Effect of the Political Changes on the Main Ecological Problems*. V Mike Feinstein (ur.), *Sixteen Weeks with European Greens: Interviews, Impressions, Platforms, and Personalities*. San Pedro, CA: R & E Miles.
- Šešerko, Leo (2014): *Intervju o zelenih strankah v Sloveniji s poudarkom na razvoju določenih frakcij Zelenih Slovenije*, intervju opravil M. Knež. Ljubljana, 28. februarja 2014.
- Šešerko, Leo (2015): *Intervju o zelenih strankah v Sloveniji*, intervju opravila D. Fink Hafner. Ljubljana, 2. novembra 2015.
- Talshir, Gayil (2002): *The Political Ideology of Green Parties: From the Politics of Nature to Redefining the Nature of Politics*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Tancig, Peter (1991): *Ključne storitve Ministrstva za znanost in tehnologijo v času sedanjega mandata*. Ljubljana, 18. novembra 1991.
- Tavits, Margit (2006): *Party System Change: Testing a Model of New Party Entry*. *Party Politics* 12 (1): 99–119.
- Toš, Niko in skupina (1973): *Slovensko javno mnenje 1973* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1973. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 1999.
- Toš, Niko in skupina (1976): *Slovensko javno mnenje 1975/76* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Center za raziskovanje

- javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1976. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 1999.
- Toš, Niko in skupina (1980): Slovensko javno mnenje 1980 [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1980. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 1999.
- Toš, Niko in skupina (1982): Slovensko javno mnenje 1981/82 [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1982. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 1999.
- Toš, Niko in skupina (1986): Slovensko javno mnenje 1986 [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1986. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 1999.
- Toš, Niko in skupina (1987): Slovensko javno mnenje 1987 [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1987. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 1999.
- Toš, Niko in skupina (1990): Slovensko javno mnenje 1990 [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1990. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 1999.
- Toš, Niko in skupina (1991): Slovensko javno mnenje 1991/2: Slovenska družba na prehodu v demokracijo in mednarodna raziskava o vernosti in cerkvi [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1991. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 1999.
- Toš, Niko in skupina (1992): Slovensko javno mnenje 1992/3: Procesi demokratizacije [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], november 1992. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko in skupina (1993): Slovensko javno mnenje 1993/1 [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], november 1993. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko in skupina (1993): Slovensko javno mnenje 1993/1 [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], november 1993. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko in skupina (1994a): Slovensko javno mnenje 1994/1: Razvojne vrednote in prostor in stališča o zdravju in zdravstvu [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1994. Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko in skupina (1994b): Slovensko javno mnenje 1994/2: Slovensko javno mnenje in slovensko-avstrijska raziskava vrednot. [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1994. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 1999.
- Toš, Niko in skupina (1994c): Slovensko javno mnenje 1994/4: Mednarodna raziskava narodne identitete [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], november 1994. Ljubljana: Univerza v Ljubljani,

- Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko in skupina (1995a): Slovensko javno mnenje 1995/1: Stališča o znanosti in tehnologiji [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], november 1995. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko in skupina (1995b): Slovensko javno mnenje 1995/3: Razumevanje preteklosti in mednarodna raziskava volilnih sistemov [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], december 1995. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko in skupina (1996): Slovensko javno mnenje 1996/1 in mednarodna raziskava volilnih sistemov [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], junij 1996. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko in skupina (1997): Slovensko javno mnenje 1997/1: Stališča Slovencev o pridruževanju Evropski Uniji [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], november 1997. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko in skupina (1998a): Slovensko javno mnenje 1998/1: Mednarodna raziskava o neenakosti in religiji [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], november 1998. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko in skupina (1998b): Slovensko javno mnenje 1998/2 in razumevanje preteklosti II [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], november 1998. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko in skupina (2000a): Slovensko javno mnenje 2000/1 [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2000. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2001.
- Toš, Niko in skupina (2000b): Slovensko javno mnenje 2000/2: Raziskava o okolju in raziskava o medčloveških stikih (ISSP) [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], december 2000. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], marec 2001.
- Toš, Niko in skupina. (2001a): Slovensko javno mnenje 2001/2: Slovensko javno mnenje in Mednarodna raziskava Proces demokratizacije v srednji in vzhodni Evropi [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2001. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2002.
- Toš, Niko in skupina (2001b): Slovensko javno mnenje 2001/3: Raziskava o zdravju in zdravstvu IV. in Raziskava o obrambi in varnosti [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2001. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2002.
- Toš, Niko in skupina (2002): Slovensko javno mnenje 2002/1: Stališča Slovencev o pridruževanju Evropski Uniji in NATO [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2002. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2002.

- Toš, Niko in skupina (2003): Slovensko javno mnenje 2003/1 [datoteka kodirne knjige]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], december 2004.
- Toš, Niko, Anton Grizold in skupina (1990): Slovensko javno mnenje 1990/3: Raziskava stališč o nacionalni varnosti ter o vprašanjih energetike in ekologije [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1990. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko, Anton Grizold in skupina (1999): Slovensko javno mnenje 1999/1: Demokratizacija v vzhodno-evropskih državah (mednarodna raziskava) in Nacionalna varnost [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, [izdelava], 1999. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Toš, Niko, Anton Grizold, Marjan Svetličič in skupina (1994): Slovensko javno mnenje 1994/5: Nacionalna varnost in mednarodni odnosi [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 1995. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000.
- Trampuš, Jure (2000): Izgubljeni? Zgodba o tem kako so zeleni pozabili na okolje. Mladina, 25. septembra 2000. Dostopno na: <http://www.mladina.si/93513/izgubljeni/>, 26. 6. 2013.
- Tranter, Bruce in Mark Western (2009): The influence of Green Parties on Postmaterialist Values. The British Journal of Sociology 60 (1): 145–167.
- Vlada RS (2014): Pretekle vlade. Dostopno na: http://www.vlada.si/o_vladi/pretekle_vlade/, 4. 11. 2015.
- Vlada RS (2017): Člani vlade. Dostopno na http://www.vlada.si/o_vladi/clani_vlade/, 13. 5. 2017.
- Wachtler, Mark (2014): Global Green Party Wins Explode Worldwide Membership. Dostopno na: <http://oppositionnews.org/articles/2014/q4/global-green-party-wins-explode-worldwide-membership/>, 14. 8. 2015.
- Weber, Max (1968): On Charisma and Institution Building. Chicago, London: The University of Chicago press.
- Zajc, Drago, Samo Kropivnik in Simona Kustec Lipicer (2012): Od volilnih programov do koalicijskih pogodb. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Zakon o političnih strankah (uradno prečiščeno besedilo) (ZPolS-UPB1) (2005): Uradni list, 2005, št. 11, 10. november 2005, str. 10482. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2005-01-4345>, 9. 5. 2017.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o političnih strankah (ZPolS-F) (2014): Uradni list, sprejel Državni zbor 12. junija 2014, <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO359>, 15. septembra 2015.
- Zeleni Slovenije (1990): Programska izhodišča, junij 1990.
- Zeleni Slovenije (1992a): Temeljne programske usmeritve Zelenih (Slovenije), prvi osnutek s 4. maja 1992.
- Zeleni Slovenije (1992b): Rezultati dela april 1990 – oktober 1992. Ljubljana, oktobra 1992.
- Zeleni Slovenije (1992c): Statut Zelenih Slovenije, 9. julija 1992.

Priloge

Priloga 1: Seznam registriranih političnih strank v Sloveniji na dan 23. novembra 2017

	Matična številka	Ime stranke	Skrajšano ime stranke	Kratika	Sedež	Naslov sedeža	Zastopnik
1.	5485657000	Slovenska nacionalna stranka		SNS	Ljubljana, Ljubljana	Bleiweisova cesta 13	Jelinčič Plemeniti Zmago
2.	5492734000	DeSUS – Demokratska stranka upokojencev Slovenije		DeSUS	Ljubljana, Ljubljana	Kersnikova ulica 6	Erjavec Karl Viktor
3.	5951763000	Zeleni Slovenije	Zeleni		Ljubljana, Ljubljana	Komenskega ulica 11	Čuš Vlado
4.	5299446000	Slovenska demokratska stranka	Slovenski demokrati	SDS	Ljubljana, Ljubljana	Trstenjakova ulica 8	Janša Ivan
5.	5768870000	Stranka slovenskega naroda	Slovenski narod	SSN	Maribor, Maribor	Efenkova ulica 10	Majc Miha
6.	5836778000	Demokratska stranka Slovenije	Demokrati Slovenije	DS	Ljubljana, Ljubljana	Linhartova cesta 13	Cuzak Josip
7.	5147484000	Socialni demokrati		SD	Ljubljana, Ljubljana	Levstikova ulica 15	Levanič Dejan
8.	5638143000	Zveza za Primorsko-ZZP	Zveza za Primorsko	ZZP	Nova Gorica, Nova Gorica	Erjavčeva ulica 4	Lemut Aleksander
9.	5837090000	Liberalna demokracija Slovenije		LDS	Ljubljana, Ljubljana	Dunajska cesta 5	Hribar Rok
10.	5892333000	Stranka enakopravnih dežel	Enakopravni deželani	SED	Ljubljana, Ljubljana	Levstikov trg 8	Svetek Blaž
11.	5305101000	Socialna liberalna stranka	Slovenski liberalci	LS	Ljubljana, Ljubljana	Prešernova cesta 3	Gros Vitomir
12.	5916046000	Krščansko-socialna unija	Krščanski socialisti	KSU	Ljubljana, Ljubljana	Kajuhova ulica 4	Rutar Jožef
13.	5870526000	Zveza za napredek Radeč in radeškega območja	Zveza	ZA-R	Radeče, Radeče	V gaju 15	Pintarič Rafaela
14.	5954088000	Nova demokracija Slovenije		NDS	Dravograd, Dravograd	Mariborska cesta 11	Riznik Jožef

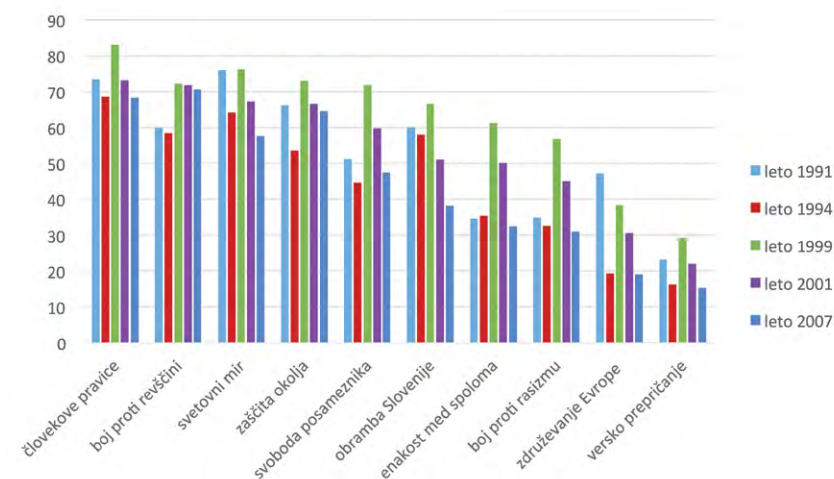
	Matična številka	Ime stranke	Skrajšano ime stranke	Kra-tica	Sedež	Naslov sedeža	Zastopnik
15.	5977967000	Narodna stranka dela	Stranka dela	NSD	Ajdovščina, Ajdovščina	Šibeniška ulica 21	Poljšak Marjan
16.	5670144000	Komunistična partija Slovenije		KPS	Ljubljana, Ljubljana	Tržaška cesta 2	Lenardič Mavricij Karl
17.	5982413000	Naprej Slovenija	NPS	NPS	Ljubljana, Ljubljana	Badjurova ulica 3	Svetek Blaž
18.	5982227000	LMB – Lista za Maribor	Lista za Maribor	LMB	Maribor, Maribor	Miklošičeva ulica 6	Arih Aleš
19.	1120999000	Stranka demokratske akcije Slovenije	SDA Slovenije	SDAS	Ljubljana, Ljubljana	Makucova ulica 24	Hadžić Mehmed
20.	1029711000	Slovenska ljudska stranka		SLS	Ljubljana, Ljubljana	Beethovnova ulica 4	Zidanšek Marko
21.	1029720000	Stranka mladih – zeleni Evrope	SMS – ZELENI	SMS	Maribor, Maribor	Prvomajska ulica 9	Jurišič Igor
22.	1029738000	Nova Slovenija – krščanski demokrati	Nova Slovenija	NSi	Ljubljana, Ljubljana	Dvorakova ulica 11A	Novak Ljudmila
23.	1029754000	Glas žensk Slovenije	Glas žensk	GŽS	Maribor, Maribor	Leona Zalaznika ulica 12	Piberl Monika
24.	1029797000	Neodvisna stranka Pomurja		NSP	Murska Sobota, Murska Sobota	Slomškova ulica 1	Korpič Jože
25.	1029843000	Stranka ekoloških gibanj Slovenije	Ekologi	SEG	Ljubljana, Ljubljana	Litostrojska cesta 40	Lipič Karel
26.	1029819000	Lista za skupno občino Miklavž na D. P.	Lista za Miklavž	LM	Miklavž na Dravskem polju, Miklavž na Dravskem polju	Cesta v Rogozo 4	Janžek Dušan
27.	1029894000	Gibanje za Slovenijo		GZS	Ljubljana, Ljubljana	Cesta v Kleče 9	Mavrič Vidovič Bojan
28.	1029924000	Lista za pravičnost in razvoj	Pravičnost in razvoj	LPR	Maribor, Maribor	Loška ulica 13	Auer Stojan
29.	1029959000	Oljka			Koper, Koper	Burlinova ulica 1	Peroša Patrik
30.	1029967000	Lista za čisto pitno vodo		LZČPV	Ljubljana, Ljubljana	Zarnikova ulica 19	Jarc Mihael
31.	1029975000	Koper je naš		KJN	Koper, Koper	Gortanov trg 15	Popovič Boris
32.	1030019000	Zveza za Dolenjsko – ZZD	Zveza za Dolenjsko	ZZD	Novo mesto, Novo mesto	Župančičevo sprehajališče 1	Muhič Alojzij
33.	1030027000	Piran je naš		PJN	Piran, Lucija	Obala 114	Nusdorfer Sanjin
34.	1030035000	Lista Sonce	Sonce		Brežice, Brežice	Černelčeva cesta 3	Škof Uroš
35.	1030051000	Stranka za delovna mesta	Za delovna mesta	ZDM	Celje, Celje	Linhartova ulica 22	Esih Stanko
36.	1030060000	Neodvisna lista ZARJA	“ZARJA”	NLZ	Sežana, Sežana	Kosovelova ulica 4B	Slavković Radica
37.	1030078000	Izola je naša		IJN	Izola, Izola	Pittonijeva ulica 2	Vadnjal Manca
38.	1030094000	Akacije			Koper, Koper	Ulica II. prekomorske brigade 13B	Breclj Marko

	Matična številka	Ime stranke	Skrajšano ime stranke	Kra-tica	Sedež	Naslov sedeža	Zastopnik
39.	1030108000	Krščansko demokratska stranka	Krščanski demokrati	KDS	Maribor, Zrkovci	Cesta ob lipi 10	Štrudl Oton
40.	1030116000	Slovenija za vedno		SZV	Koper, Koper	Gortanov trg 15	Popovič Boris
41.	1030124000	Ankaran je naš		AJN	Koper, Koper	Gortanov trg 15	Popovič Boris
42.	1030132000	Krščanski socialisti Slovenije – Krekovi socialisti	Krekovi socialisti	KSS	Ljubljana, Ljubljana	Mihov štradon 13	Magajna Andrej
43.	1030159000	Zares – socialno liberalni	Zares		Ljubljana, Ljubljana	Dunajska cesta 106	Gruden Uroš
44.	1030167000	Lipa			Maribor, Maribor	Rasbergerjeva ulica 2	Peče Sašo
45.	4001184000	Združeni Zeleni		ZZ	Ljubljana, Ljubljana	Cilenškova ulica 35	Galun Tamara
46.	4008731000	Stara pravda stranka prava		SPSP	Sl. Bistrica, Sl. Bistrica	Potrčeva ulica 12	Poljanec Ludvik
47.	4021118000	Stranka združena Istra	Združena Istra	ZI	Piran, Lucija	Obala 93	Vranješ Boštjan
48.	4022173000	Lista za Domžale	Za Domžale		Domžale, Domžale	Krakovska cesta 18	Marčun Metod
49.	4022459000	Stranka Medgeneracijske Solidarnosti in Razvoja	Medgeneracijska stranka	smsr	Maribor, Maribor	Gregorčičeva ulica 24	Ambrožič Borut
50.	4022629000	Zveza za prihodnost	Za prihodnost		Žalec, Žalec	Cankarjeva ulica 5	Fideršek Jasmin
51.	4022904000	LTD – Toni Dragar – Lista Za vse generacije	LTD – Za vse generacije	LTD	Domžale, Ihan	Na ledinah 1A	Dragar Toni
52.	4023510000	Zagorje gre naprej – Združenje za napredek Zasavja	Zagorje gre naprej	ZGN	Zagorje ob Savi, Zagorje ob Savi	Marmova ulica 31A	Švagan Matjaž
53.	4023595000	Zelena koalicija		ZKo	Ljubljana, Ljubljana	Ulica bratov Učakar 4	Černagoj Franc
54.	2404869000	Premik			Železniki, Železniki	Češnjica 54	Mesec Peter
55.	4023790000	Združena levica-Demokratska stranka dela		ZL-DSD	Ljubljana, Ljubljana	Linhartova cesta 13	Žnidaršič Franc
56.	4023749000	Neodvisen.si – Indipendente.si	Neodvisen.si		Piran, Lucija	Obala 144	Gašpar-Mišič Gašpar
57.	4023897000	LTS – Lista za Kamnik	LTS – Za Kamnik		Kamnik, Kamnik	Maistrova ulica 18	Smolnikar Anton Tone
58.	4024044000	Istra-Istria			Izola, Izola	Ulica svetega Petra 13	Krajcar Egidio
59.	4024559000	Stranka Humana Slovenija	Humana Slovenija	HS	Ptuj, Ptuj	Rogaška cesta 36	Šic Miran
60.	4024567000	NARCISA – Stranka rdečega prahu	NARCISA		Jesenice, Slov. Javornik	Cesta Alojza Travnja 22	Rebolj Miha
61.	4029615000	DROT – za razvoj	DROT		Trebnje, Trebnje	Gubčeva cesta 28	Smuk Špela

	Matična številka	Ime stranke	Skrajšano ime stranke	Kratika	Sedež	Naslov sedeža	Zastopnik
62.	4037022000	Pozitivna Slovenija		PS	Ljubljana, Ljubljana	Wolfova ulica 8	Komel Tina
63.	4037057000	Državlanska lista		DL	Ljubljana, Ljubljana	Ukmarjeva ulica 2	Starman Bojan
64.	4047672000	Piratska stranka Slovenije	Pirati		Ljubljana, Ljubljana	Majaronova ulica 6	Andrée Rok
65.	4050070000	Povezane lokalne skupnosti		PLS	Kranj, Kranj	Ulica Mirka Vadvna 8	Freljih Janez
66.	4050096000	Stranka za napredek krajevnih skupnosti		SZNKS	Kranj, Kranj	Slovenski trg 3	Piškur Damjana
67.	4053117000	Združeno slovensko ljudstvo		ZSL	Hajdina, Zgornja Hajdina	Zgornja Hajdina 134	Rimele Aleksander
68.	4058291000	Gospodarsko aktivna stranka		GAS	Grosuplje, Velika Račna	Velika Račna 48	Kovšca Alojz
69.	4060342000	Solidarnost, za pravično družbo	Solidarnost		Ljubljana, Ljubljana	Einspielerjeva ulica 6	Učakar Tjaša
70.	4064607000	Skupaj za mengeško občino – skupaj zmoremo več	Skupaj za mengeško občino	SMO	Mengeš, Mengeš	Jelovškova ulica 15	Gubanc Peter
71.	4065948000	Stranka Alenke Bratušek			Ljubljana, Ljubljana	Štefanova ulica 5	Pavlič Jernej
72.	4066065000	Stranka modernega centra		SMC	Ljubljana, Ljubljana	Beethovnova ulica 2	Artnak Jožef
73.	4066111000	Stranka VERJAMEM	VERJAMEM		Ljubljana, Ljubljana	Trg Osvobodilne fronte 13	Šoltes Igor
74.	4066456000	Brezposelni in ogroženi Slovenije	BIO Slovenije	BIOS	Jesenice, Jesenice	Cesta Cirila Tavčarja 1A	Mihelič Radmila
75.	4067002000	Lista Marjana Šarca		LMŠ	Kamnik, Šmarca	Bistriška cesta 10A	Kralj Branko
76.	4067126000	Gibanje Zedinjena Slovenija	Zedinjena Slovenija	ZSi	Maribor, Maribor	Miklavška ulica 26	Šiško Andrej
77.	4067312000	Nova ljudska stranka Slovenije	Nova ljudska stranka	NLS	Maribor, Maribor	Grajska ulica 7	Vogrin Željko
78.	4067452000	Več za Kranj		VZK	Kranj, Kranj	Pot v Bitnje 24	Trilar Boštjan
79.	4068173000	Stranka za Razvoj Občin in Krajev		ROK	Brežice, Brežice	Cesta prvih borcev 43	Žibert Marijan
80.	4068351000	Naša Notranjska		NaNo	Cerknica, Cerknica	Cesta 4. maja 47	Petan Domen
81.	4068556000	Lista REZA – gibanje za moderno in transparentno politiko	Lista REZA		Domžale, Domžale	Ljubljanska cesta 24	Resinovič Reza Alenka
82.	4090403000	Socialistična partija Slovenije		SPS	Kamnik, Kamnik	Ulica Jakoba Zupana 7	Trček Tadej
83.	4093976000	Socialna stranka Srbov Slovenije		SSSS	Ljubljana, Ljubljana	Celovška cesta 134	Gajic Saša
84.	4097416000	Rešimo Slovenijo elite in tajkunov		ReSET	Maribor, Maribor	Ulica heroja Šaranoviča 27	Ivec Martin
85.	4098137000	Glas za otroke in družine	ZA OTROKE!		Ljubljana, Ljubljana	Stari trg 11A	Primc Aleš
86.	4099753000	Levica			Ljubljana, Ljubljana	Prešernova cesta 3	Mesec Luka

Vir: Ministrstvo za notranje zadeve, 2017.

Priloga 2: Delež vprašanih na vprašanje 'Za katere od naštetih stvari je po vašem mnenju vredno tvegati in tudi nekaj žrtvovati'

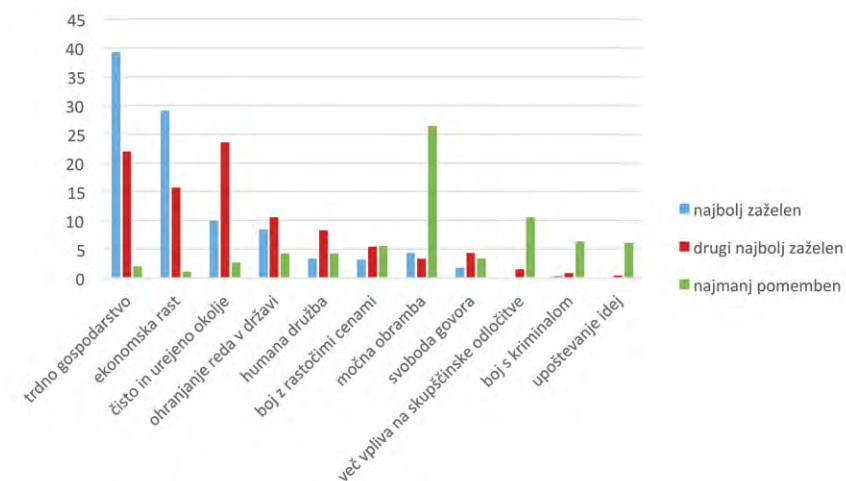

Vir: Slovensko javno mnenje; Toš et al., 1991, 1994, 1999, 2001b, Malešič et al., 2007.

Priloga 3: Zadovoljstvo z življenjskim okoljem, EUROSTAT 2015

Država	Povprečje	Nizko %	Srednje %	Visoko %	Izpostavljenost prebivalcev mest onesnaženemu zraku (v delcih)
Bolgarija	5,2	59,0 %	32,6 %	8,4 %	45,9 µg/m ³
Ciper	6,0	37,3 %	49,3 %	13,4 %	36,4 µg/m ³
Italija	6,0	35,6 %	53,7 %	10,8 %	30,0 µg/m ³
Grčija	6,2	36,5 %	45,2 %	18,3 %	/
Hrvaška	6,3	39,7 %	37,9 %	22,4 %	/
Portugalska	6,3	37,8 %	42,6 %	19,6 %	23,6 µg/m ³
Madžarska	6,5	31,7 %	52,2 %	16,1 %	28,8 µg/m ³
Estonija	6,8	28,5 %	53,4 %	18,1 %	12,7 µg/m ³
Slovakija	6,9	28,3 %	48,9 %	22,8 %	28,9 µg/m ³
Malta	7,1	22,8 %	46,8 %	30,4 %	/
Latvija	7,2	19,1 %	54,7 %	26,2 %	22,8 µg/m ³
Španija	7,2	17,4 %	58,9 %	23,7 %	23,9 µg/m ³
EU 28	7,3	19,2 %	51,4 %	29,4 %	24,9 µg/m ³
Romunija	7,4	14,6 %	56,3 %	29,1 %	33,0 µg/m ³
Češka republika	7,5	17,8 %	48,7 %	33,5 %	27,5 µg/m ³
Islandija	7,5	14,2 %	56,6 %	29,2 %	8,7 µg/m ³
Belgija	7,6	7,5 %	70,3 %	22,2 %	24,8 µg/m ³
Francija	7,6	10,7 %	61,3 %	28,0 %	23,7 µg/m ³
Poljska	7,6	18,2 %	42,0 %	39,7 %	36,6 µg/m ³
Nemčija	7,7	15,9 %	43,1 %	40,9 %	19,8 µg/m ³
Slovenija	7,7	17,6 %	40,1 %	42,3 %	25,4 µg/m ³
Švedska	7,7	13,8 %	51,8 %	34,4 %	14,3 µg/m ³
Finska	7,8	9,0 %	56,3 %	34,7 %	11,0 µg/m ³
Litva	7,8	13,0 %	44,9 %	42,1 %	20,6 µg/m ³
Luksemburg	7,8	9,2 %	56,9 %	33,9 %	17,8 µg/m ³
Združeno kraljestvo	7,8	11,3 %	50,6 %	38,2 %	18,1 µg/m ³
Švica	7,9	12,0 %	46,2 %	41,8 %	19,2 µg/m ³
Irska	8,0	10,1 %	46,2 %	43,7 %	14,0 µg/m ³
Nizozemska	8,0	4,0 %	64,7 %	31,3 %	21,0 µg/m ³
Danska	8,2	10,8 %	36,6 %	52,6 %	17,4 µg/m ³
Norveška	8,3	6,1 %	45,8 %	48,1 %	16,1 µg/m ³
Avstrija	8,4	9,5 %	33,3 %	57,2 %	22,4 µg/m ³

Vir: Eurostat, 2005.

Priloga 4: Delež odgovorov na vprašanje 'Kateri cilj je po vašem mnenju v Sloveniji najbolj zaželen? Kateri cilj je drugi najbolj? Kateri cilj je najmanj pomemben?'

Vir: Slovensko javno mnenje; Toš, Grizold et al., 1990.

Priloga 5: Podpora okoljskim gibanjem

Gibanje za varstvo okolja predstavlja le grupo nezadovoljnežev, ki nasprotujejo vsakemu napredku.	SJM 1986	SJM 1987	SJM 1990
popolnoma se strinja	4,0 %	5,2 %	5,2 %
v glavnem se strinja	9,9 %	7,8 %	7,7 %
ne ve, neodločen	26,3 %	21,8 %	18,4 %
v glavnem se strinja	30 %	29,3 %	22,3 %
sploh se ne strinja	29,8 %	36 %	46,4 %

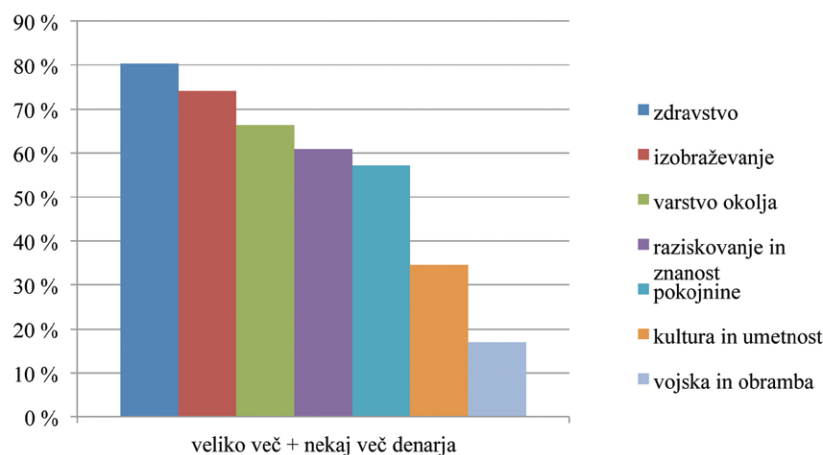
Vir: Slovensko javno mnenje; Toš et al., 1986, 1987, 1990.

Priloga 6: Okoljske prakse

'vedno' + 'pogosto' v deležu	SJM 2011/1
Kako pogosto se posebej potrudite in ločeno zbirate odpadke – steklo, kovine, plastiko, papir in tako naprej za reciklažo?	85,7 %
Kako pogosto se posebej potrudite, da bi kupili sadje in zelenjavo, vzgojeno brez pesticidov in drugih kemičnih sredstev?	41,8 %
Kako pogosto se odpoveste vožnji z avtom zaradi ekoloških razlogov?	18,3 %
Kako pogosto doma omejite porabo energije ali goriva zaradi ekoloških razlogov?	49,8 %
Kako pogosto varčujete ali znova uporabite že rabljeno vodo zaradi ekoloških razlogov?	37,1 %
In kako pogosto se odločite, da določenih proizvodov ne boste kupili zaradi ekoloških razlogov?	30 %

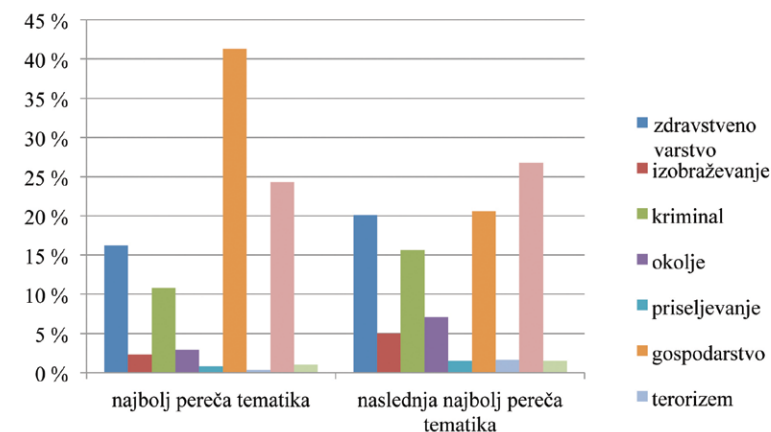
Vir: Slovensko javno mnenje; Hafner-Fink et al., 2011.

Priloga 7: Delež odgovorov 'vlada bi morala zagotoviti 'veliko več' + 'nekaj več denarja' na vprašanje 'Prosim vas, da nam za spodaj naštetih področij poveste, ali bi po vaši sodbi morala slovenska vlada zagotoviti zanje manj, enako ali več denarja kot doslej. Pri tem pomislite na to, da bi povečani izdatki na enih področjih terjali zmanjšanje na drugih oz. zvišanje davkov in prispevkov?'

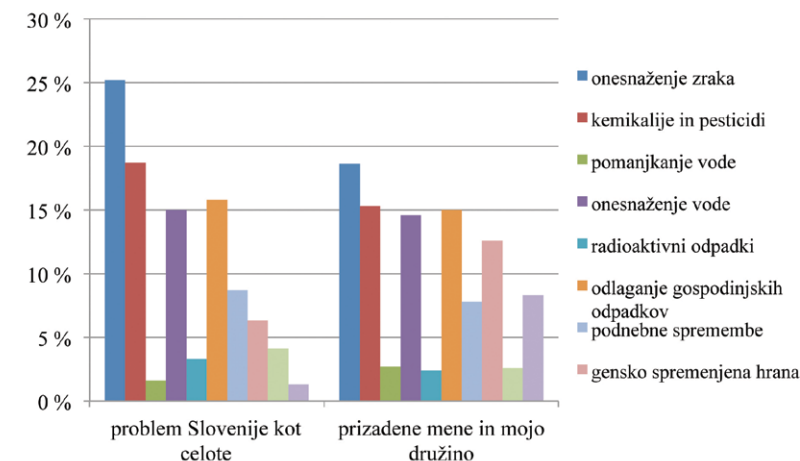
Vir: Slovensko javno mnenje; Toš et al., 2003.

Priloga 8: Delež odgovorov na vprašanji 'Katera od navedenih tem je v Sloveniji danes najbolj pereča? In katera je naslednja najbolj pereča tematika?'

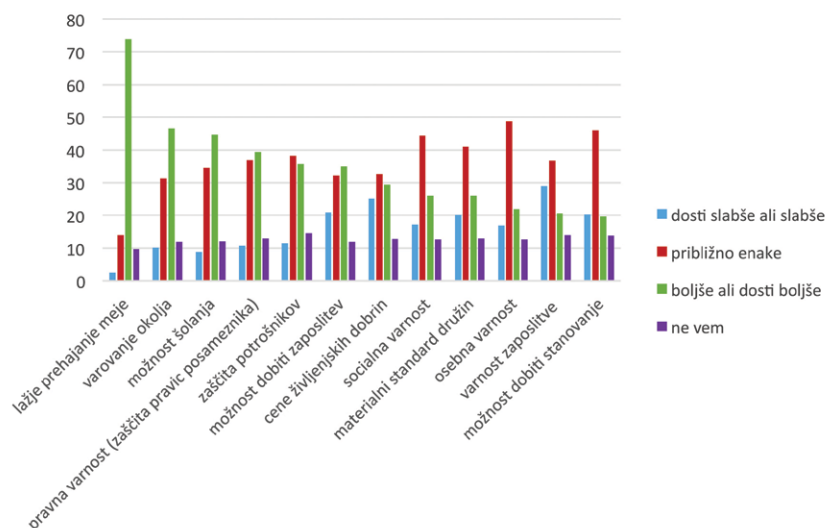
Vir: Slovensko javno mnenje; Hafner Fink et al., 2011.

Priloga 9: Delež odgovorov na vprašanji 'Kateri od navedenih problemov (če sploh kateri), je po vašem mnenju najbolj pomemben za Slovenijo kot celoto? In kateri od navedenih problemov (če sploh kateri), najbolj prizadene vas in vašo družino?'

Vir: Slovensko javno mnenje; Hafner Fink et al., 2011.

Priloga 10: Delež odgovorov na vprašanje: 'Našteli vam bomo nekaj področij vsakdanjega življenja, vi pa ocenite, ali bi se razmere na naštetih področjih izboljšale ali poslabšale, če bi Slovenija postala članica EU?'

Vir: Slovensko javno mnenje; Toš et al., 2002.

Priloga 11: Zagotavljanje večje zaščite okolja

Kako bi dosegli, da bi podjetja in industrija v Sloveniji varovala okolje? Kateri od navedenih načinov bi bil po vašem mnenju najboljši?	SJM 2011/1
visoke kazni za podjetja, ki škodujejo okolje	25,8 %
z davčnimi ukrepi nagraditi podjetja, ki varujejo okolje	27,4 %
več informiranja in izobraževanja za podjetja o tem, kakšne so prednosti varovanja okolja	46,8 %

Vir: Slovensko javno mnenje; Hafner Fink et al., 2011.

Priloga 12: Rezultati zelenih političnih strank, ki so članice Evropske zelene stranke na zadnjih nacionalnih volitvah

Država	Ime zelene stranke, članice Evropske zelene stranke	Leto zadnjih volitev	Uspeh na zadnjih nacionalnih volitvah v odstotkih	Število pridobljenih mandator na zadnjih nacionalnih volitvah
Avstrija	Die Grünen	2013	12,42 %	24
Belgija	Ecolo	2014	3,3 %	6
	Groen		5,32 %	6
Bolgarija	Zelena Partija Bulgaria	2013	0,06 %	0
	Zelenite		0,75 %	0
Hrvaška	ORaH (Održivi razvoj Hrvatske)	–	–	–
Ciper	Cyprus Green Party	2016	4,81 %	2
Česka Republika	Zelení/ Czech Greens	2013	3,2 %	0
Danska	Socialistisk Folkepart	2015	4,2 %	7
Estonija	Eestimaa Rohelised	2015	0,9 %	0
Finska	Vihreät – De Gröna	2015	8,5 %	15
Francija	Europe Ecologie – Les Verts	2012	5,4 %	17
Nemčija	Bündnis 90/ Die Grünen	2013	8,4 %	62
Grčija	Oikologoi Prasinoi/ Ecologist Greens	2012	2,02 %	1
Madžarska	Lehet Más a Politika	2014	5,26 %	5
Irska	Comhaontas Glas	2016	2,8 %	2
Italija	Federazione del Verdi	2013	–	0
Latvija	Latvijas Zala Partija	2014	5,58 %	7
Litva	–	–	–	–
Luksemburg	Déi gréng	2013	10,13 %	6
Malta	Alternattiva Demokratika – the Green Party	2013	1,8 %	0
Nizozemska	GroenLinks	2017	9,1 %	14
Poljska	Zieloni	2015	–	-
Portugalska	Partido Ecologista »Os Verdes«	2011	0,99 %	2
Romunija	Partidul Verde	2012	–	2
Slovaška	Strana Zelených/ Slovakian Green Party	2012	0,3 %	0
Slovenija	SMS Zeleni Evrope	–	–	–
Španija	EQUO	2016	0,93 %	3
	Iniciativa per Calalunya Verds	2015	0,64 %	3
Švedska	Miljöpartiet de Gröna	2014	6,89 %	25
Združeno kraljestvo	Green Party of England and Wales	2015	3,67 %	1
	Scottish Green party		0,13 %	0

Vir: Evropska stranka zelenih, 2017.

Priloga 13: Seznam poslancev v Skupini Zelenih/ Evropske svobodne zveze v Evropskem parlamentu v mandatu 2014–2019

Država	Število vseh evropsancev (A)	Število zelenih evropsancev (B)	Ime zelene stranke	Delež zelenih evropsancev (B/A) x 100
Avstrija	18	3	Die Grünen – Die Grüne Alternative	16,67 %
Belgija	21	2	Groen; Ecologistes Confédérés pour l'Organisation de Luttes Originales	9,52 %
Bolgarija	17	0	–	0
Ciper	6	0	–	0
Hrvaška	11	1	Independent	9,09 %
Češka republika	21	0	–	0
Danska	13	1	Socialistisk Folkeparti	7,69 %
Estonija	6	0	Sõltumatu	0
Finska	13	1	Vihreä liitto	7,69 %
Francija	74	6	Europe Écologie	8,11 %
Nemčija	96	13	Bündnis 90/ Die Grünen; Ökologisch-Demokratische Partei; Piratenpartei Deutschland	13,54 %
Grčija	21	0	–	0
Madžarska	21	2	Együtt 2014 – Párbeszéd Magyarországért; Lehet Más A Politika	9,52 %
Irska	11	0	–	0
Italija	73	1	Movimento 5 Stelle	1,37 %
Latvija	8	1	Latvijas Krievu savienība	12,5 %
Litva	11	1	Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga	9,09 %
Luksemburg	6	1	Déi Gréng – Les Verts	16,67 %
Malta	6	0	–	0
Nizozemska	26	2	GroenLinks	7,69 %
Poljska	51	0	–	0
Portugalska	21	0	–	0
Romunija	32	0	–	0
Slovaška	13	0	–	0
Slovenija	8	1	Lista dr. Igorja Šoltesa	12,5 %
Španija	54	4	EQUO; Esquerra Republicana de Catalunya; Iniciativa per Catalunya Verds	7,40 %
Švedska	20	4	Miljöpartiet de gröna	20 %
Združeno Kraljestvo	73	6	Plaid Cymru – Party of Wales; Scottish National Party; Green Party	8,22 %
Skupaj	751	51	Skupina Zelenih/ Evropska svobodna zveza	6,79 %

Vir: Evropski parlament, 2017.

Index

A

Adam, F. 99, 102
 Agarin, T. 74, 81, 97
 Anderson, A. 9, 97
 Arhar, F. 37
 Aures, F. 74, 75, 76, 80, 97
 Aylott, N. 111

B

Baker, S. 68, 72, 74, 76, 80, 81, 84, 87, 97
 Bavčar, I. 37
 Bebler, A. 17
 Bell, M. M. 44
 Beltran, N. 53, 97
 Bernik, I. 103, 106, 109
 Biezen, I. 756, 100
 Birch, S. 78, 97
 Blühdorn, I. 2, 97
 Boh, T. 22, 106
 Bolleyer, N. 1, 98
 Bomberg, E. 17, 98
 Bor, M. 17
 Botetzagia, I. 13, 14, 105
 Brucker, B. 64, 7274, 77, 80, 81, 98
 Bučar, F. 37
 Buelens, J. 2, 13, 98
 Bukow, S. 15, 98
 Bulc, M. 37
 Burchell, J. 12, 14, 18, 98
 Bürklin, W. P. 1, 98
 Bursík, M. 66, 67
 Buzogány, A. 63, 64, 71–73, 75, 77, 81–84, 87, 98

C

Cabada, L. 78, 79, 81, 99, 107
 Calise, M. 2, 99
 Carmin, J. 12, 99
 Carter, E. 111
 Carter, N. 11, 12, 99, 111
 Casal Bértoa, F. 3, 33, 101
 Cerar, M. 38
 Chaisty, P. 77, 82–86, 100
 Charvát, J. 66, 67, 100
 Císař, O. 12, 100
 civilna družba 17, 44, 76, 81
 Corry, O. 64, 65, 80, 100
 Crossley, L. 100

Č

Černigoj-Sadar, N. 103
 Čuš, V. 47, 50, 121

D

Dalton, R. J. 12, 100
 Deegan-Krause, K. 79, 88, 99, 104
 Demos ix, 20, 27, 28, 50, 51, 52
 Deschouwer, K. 2, 13, 98
 Deželan, T. ii, 23, 102, 103
 Drnovšek, J. 27, 37
 Državna volilna komisija 23, 100, 101

E

Enyedi, Z. 3, 33, 101
 Erjavec, K. 37
 European Green Party / Evropska stranka zelenih 56

F

Fagan, A. 12, 99, 102
 Faucher, F. 11, 102
 Feinstein, M. 17, 102, 113
 financiranje strank 31, 32, 79, 93
 Fink-Hafner, D. xvii, 2, 4, 13, 17, 19,
 23, 34, 39, 42, 102, 103, 106,
 108
 Fischer, J. 67
 Flajšman, B. 19, 111
 Frankland, E. G. 108
 Fur, Z. 64

G

Gantar, P. 103
 Goodin, R. E. 12, 103
 Gošnik, V. 111
 gospodarska kriza 7, 8, 14, 53, 56,
 58, 60, 63, 88, 89, 94
 Gregorčič, M. 44, 103
 Grizold, A. 108, 118

H

Hafner-Fink, M. 4, 8, 41, 43, 44,
 102, 103, 108, 109, 128,
 129, 130
 Han, Š. 46
 Hanžek, M. 22, 39, 47, 51, 103
 Hattenstone, S. 104
 Haughton, T. 32, 106
 Hernández, E. 3, 15, 104
 Hino, A. 11, 104
 Hloušek, V. 64–68, 71, 80, 81, 85,
 87, 104
 Horvat, V. 63, 64, 75, 83, 84, 104

I

Ignjatović, M. 103
 Ikstens, J. 107
 Inglehart, R. 4, 12, 46, 104, 105

J

Jacques, K. 67
 Jakubková, V. 66, 67
 Jamnikar, P. 111
 Janša, J. 36, 37
 Jazbinšek, M. 27, 105, 111
 Jehlička, P. 18, 105
 Jelinčič, Z. 37
 Jelušič, L. 108
 Jenkins, C. J. 107
 Jepps, J. 105
 Just, P. 67, 100, 105

K

Kacin, J. 37
 Kaelberer, M. 11, 13, 14, 105
 Kamieniecki, S. 100
 Karamichas, J. 13, 14, 105
 Kirn, A. 105
 Kitschelt, H. P. 2, 11, 13, 14, 105
 Klandermans, B. 107
 Klaus, V. 67
 Klemenc, A. 19, 106
 Knep, M. xvii, 17, 42, 105, 106,
 107, 108, 110, 111, 113
 Kocáb, M. 67
 Kopeček, L. 64–71, 80, 81, 85, 87, 104
 Korošec, Š. 37
 Kos, D. 8, 41, 106
 Kos, J. 106
 Košir, M. 51, 106
 Kostecky, T. 105
 Kraiger, J. 17
 Krašovec, A. 2, 4, 22, 31, 32, 39, 102,
 103, 106, 107
 Kresal, K. 37
 Kriesi, H. 3, 11, 15, 104, 107
 Kropivnik, S. ii, 107, 119
 Kučan, M. 37
 Kuchtová, D. 66, 67
 Kumar, K. 65

Kunštat, D. 105
 Kurdija, S. 107, 108, 109
 Kustec Lipicer, S. 39, 107, 119

L

Ladrech, R. 4, 107, 111
 Lago, I. 11, 107
 Lah, A. 17
 Lahovnik, M. 37
 Lajh, D. 4, 39, 103, 106, 107
 Lazarová, Z. 70
 Lewis, P. 4, 82, 101, 107
 Lewis, P. G. 4, 82, 101, 107
 Liberalna demokracija Slovenije ix,
 23, 33, 34, 52, 54, 121
 Linek, L. 14, 107
 Lipič, K. 51, 107
 Lista za čisto pitno vodo x, 23, 25,
 112, 122
 Listhaug, O. 4, 107
 Liška, O. 67
 Lucardie, P. 2, 11, 13, 108
 Lukaš, L. 107
 Lukšič, I. 107
 Luther K. R. 111

M

Mair, P. 4, 108
 Majhenič, I. 51, 53, 108
 Malešič, M. 108, 125
 Malnar, B. 4, 8, 37, 41, 42, 43, 103,
 106, 108, 109
 Mansfeldova, Z. 4, 82, 107
 Markowski, R. 101
 Martin, S. 109
 Martinez, F. 11, 107
 Mavsar, A. 109
 Mekina, B. 103
 Mesec, L. 22, 38, 39, 48, 124
 Meyer, T. 3, 109
 Mihelj, V. 109

Miller, B. 3, 109
 Müller-Rommel, F. 2, 12, 18, 98, 110

N

Nadenichek Golder, S. 14, 110
 Nas, M. 40, 110
 nova družbena gibanja 85
 Novak, M. iii, iv, xv

O

Ogrin, T. 51, 110
 ohranjanje narave 17, 41, 72
 okoljsko gibanje 17, 65, 68, 71, 80
 Omladič, L. 110
 organizacijski razvoj 92
 Outlý, J. 14, 107

P

Pahor, B. 37
 Panebianco, A. 110
 Pavlínek, P. 1, 111
 Pennisi, A. 11, 111
 Peterle, L. 27, 37
 Pickles, J. 1, 111
 Pituctin, S. 11, 112
 Plut, D. 17, 28, 111
 Podobnik, J. 37
 Podobnik, M. 37
 Poguntke, T. 4, 98, 111
 politična participacija 8
 poslanec zelenih 10, 29, 33, 73
 Potočnik, J. 37
 Požarnik, H. 111
 Prunk, J. ii, 102, 113
 Pučnik, J. 20, 36
 Puh, D. 46

R

Rabas, P. 67
 Ramet, S. P. 102, 108, 111
 Richardson, D. 12, 112

Rigelnik, H. 37
 Rihoux, B. 108
 Ringdal, K. 4, 107
 Rootes, C. 11, 13, 14, 112
 Rop, A. 37
 Rüdiger, W. 2, 13, 14, 56, 112
 Rupel, D. 37

S

Selb, P. 11, 112
 Slovenska demokratska stranka x, 23, 54, 121
 Slovenska ljudska stranka 23, 34, 38, 55
 Smode, M. 40
 Smole, J. 37
 Socialni demokrati 23, 36, 47, 121
 Soukup, J. 68
 Spirova, M. 79, 99
 Stanojević, M. 103
 Stanovnik, J. 37
 Stranka ekoloških gibanj Slovenije 107, 108, 110, 113
 Stranka mladih Slovenije x, 21, 22, 23, 25, 26, 34, 47, 51
 Stranka za trajnostni razvoj Slovenije 22, 51, 53, 55, 112
 Stranka zelenih 99, 100, 102, 105, 109, 119
 strankarski sistem 1–4, 31, 34, 53, 56, 60, 81, 94
 strankarsko tekmovanje 12, 33, 93
 Stropnický, M. 66
 subjektivni dejavniki 1–3, 12, 62, 95
 Switek, N. 15, 98
 Szarka, J. 2, 97

Š

Šavli, S. 113
 Šešerko, L. 19, 27, 111, 113

Šinko, M. 4, 9, 40, 42, 43, 109
 Štebe, J. 103, 109
 Švejnar, J. 67

T

Talshir, G. 12, 113
 Tancig, P. 27, 111, 113
 Tavits, M. 11, 113
 Thaler, Z. 37
 Tomašević, T., 63, 64, 75, 83, 84, 104
 Tomšič, M. 27
 Topolánka, M.
 Toš, N. 4, 37, 43, 44, 59, 106, 109, 113–118, 125, 127, 128, 130
 Trampuš, J. 103, 106, 118
 Tranter, B. 40, 118
 Türk, D. 37

U

Učen, P. 79, 99
 Uhan, S. 4, 8, 41, 44, 103, 108, 109

V

Valič, L. 51, 53, 108
 varstvo okolja 17, 20, 27, 59
 Vasilopoulos, P. 3, 13, 62, 98
 Vegič, V. 108
 Viola, D. M. 103
 volilni sistem 11, 31, 49, 78, 79
 Voljč, B. 27, 111
 Vorman, G. 2, 13
 Vovk, M. 47

W

Wachtler, M. 56, 119
 Walecki, M. 78, 99
 Webb, P. 81, 111
 Weber, M. 119
 Welzel, C. 4, 105

Western, M. 40, 100, 104, 105, 110, 118
 Whitefield, S. 77, 82–86, 100

Z

Zajc, D. 119
 Združeni Zeleni 21
 Zelena ideologija 48
 Zelena koalicija 212, 22, 26, 48, 123
 Zeleni progres 21, 26, 47
 Zeleni Slovenije xi, 21, 25, 111, 119

Zeleno gibanje občine Moste-Polje v Ljubljani 21
 Zubová, O. 66, 67, 68
 Zveza komunistov 17, 33, 35, 47, 52
 Zveza socialistične mladine xi, 17, 33, 35

Ž

Žerjav, R. 37

